

Rodinné prostředí a jeho vliv na rozvoj osobnosti dítěte

Bc. Martina Neumannová

Diplomová práce
2014

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií

INSTITUT
MEZIOBOROVÝCH STUDIÍ BRNO

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Institut mezioborových studií Brno
akademický rok: 2012/2013

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Bc. Martina NEUMANNOVÁ**
Osobní číslo: **H128184**
Studijní program: **N7507 Specializace v pedagogice**
Studijní obor: **Sociální pedagogika**

Téma práce: **Rodinné prostředí a jeho vliv na rozvoj osobnosti dítěte.**

Zásady pro vypracování:

Zadané a zvolené téma bude zpracováno podle pokynů obsažených v materiálu IMS "Metodika psaní odborného textu a výzkum v sociálních vědách" (IMS 2009). Případně podle dalších materiálů, z nichž některé jsou obsaženy v literatuře připojené k tomuto studijnímu textu. Zejména bude dbáno na dodržování zásad publikační etiky a pravidel společenskovedního výzkumu. Průběžné výsledky práce budou pravidelně konzultovány s vedoucím diplomové práce.

S vědomím těchto zásad a pravidel a po konzultaci s vedoucím bude práce zaměřena:

- na druhy a charakteristiku rodinného prostředí;
- na výchovu, výchovné styly a metody v rodině (význam výchovy, současný pohled na výchovu, faktory ovlivňující způsob výchovy,...);
- na osobnost dítěte v jednotlivých životních etapách.

Součástí práce bude sociologický průzkum (evnt. drobný sociologický výzkum) zaměřený na výchovné styly uplatňované v různých typech rodinného prostředí a jejich dopad na osobnost dítěte.

Rozsah diplomové práce:

Rozsah příloh:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

Balcar, K. Úvod do studia psychologie osobnosti. Chrudim: Mach, 1991.

Brabcová, V. Manželství, rodina, rodičovství. Praha: Horizont, 1977.

Dunovský, J. Dítě a poruchy rodiny. Praha: Avicenum, 1986.

Kubička, L. Psychologie školního dítěte a jeho výchova v rodině. Praha: Státní zdravotnické nakladatelství, 1963.

Matějček, Z. Děti, rodina a stres. Praha: Ministerstvo zdravotnictví ČR, 1994.

Satir, V. Kniha o rodině. Praha: Práh, 1994.

Další literatura bude obsažena v Projektu diplomové práce a průběžně doplňována během práce na tomto textu.

Vedoucí diplomové práce: **PaedDr. Libuše Mazánková, Dr.**

Katedra sociální pedagogiky

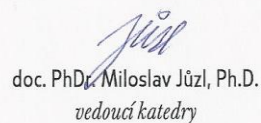
Datum zadání diplomové práce: **30. listopadu 2012**

Termín odevzdání diplomové práce: **31. března 2014**

V Brně dne 30. listopadu 2012

prof. PhDr. Pavel Mühlpachr, Ph.D.
vedoucí ústavu

doc. PhDr. Miloslav Jůzl, Ph.D.
vedoucí katedry

PROHLÁŠENÍ AUTORA DIPLOMOVÉ PRÁCE

Beru na vědomí, že

- odevzdáním diplomové práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, bez ohledu na výsledek obhajoby ¹⁾;
- beru na vědomí, že diplomová práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému dostupná k prezenčnímu nahlédnutí;
- na moji diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3 ²⁾;
- podle § 60 ³⁾ odst. 1 autorského zákona má UTB ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- podle § 60 ³⁾ odst. 2 a 3 mohu užít své dílo – diplomovou práci – nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen s předchozím písemným souhlasem Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše);
- pokud bylo k vypracování diplomové práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tj. k nekomerčnímu využití), nelze výsledky diplomové práce využít ke komerčním účelům.

MARTINA NEUKAANNOVA

Jméno, příjmení studenta

V Brně 23. 3. 2014

Podpis

1) zákon č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, § 47b Zveřejňování závěrečných prací:

(1) Vysoká škola nevydávající zveřejňuje disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce, u kterých proběhla obhajoba, včetně posudků oponentů a výsledku obhajoby prostřednictvím databáze kvalifikačních prací, kterou spravuje. Způsob zveřejnění stanoví vnitřní předpis vysoké školy.

(2) Disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce odevzdané uchazečem k obhajobě musí být též nejméně pět pracovních dnů před konáním obhajoby zveřejněny k nahlázení veřejnosti v místě určeném vnitřním předpisem vysoké školy nebo není-li tak určeno, v místě pracoviště vysoké školy, kde se má konat obhajoba práce. Každý si může ze zveřejněné práce pořizovat na své náklady výpisy, opisy nebo rozmnoženiny.

(3) Platí, že odevzdáním práce autor souhlasí se zveřejněním své práce podle tohoto zákona, bez ohledu na výsledek obhajoby.

2) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 35 odst. 3:

(3) Do práva autorského také nezasahuje škola nebo školské či vzdělávací zařízení, užití-li nikoli za účelem přímého nebo nepřímého hospodářského nebo obchodního prospěchu, k výuce nebo k vlastní potřebě dílo vytvořené žákem nebo studentem ke splnění školních nebo studijních povinností vyplývajících z jeho právního vztahu ke škole nebo školskému či vzdělávacímu zařízení (školní dílo).

3) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 60 Školní dílo:

(1) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení mají za obvyklých podmínek právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla (§ 35 odst. 3). Odpírá-li autor takového díla udělit svolení bez vážného důvodu, mohou se tyto osoby domáhat nahrazení chybějícího projevu jeho vůle u soudu. Ustanovení § 35 odst. 3 zůstává nedotčeno.

(2) Není-li sjednáno jinak, může autor školního díla své dílo užít či poskytnout jinému licenci, není-li to v rozporu s oprávněnými zájmy školy nebo školského či vzdělávacího zařízení.

(3) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení jsou oprávněny požadovat, aby jim autor školního díla z výdělku jim dosaženého v souvislosti s užitím díla či poskytnutím licence podle odstavce 2 přiměřeně přispěl na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložily, a to podle okolností až do jejich skutečné výše; přitom se přihlídí k výši výdělku dosaženého školou nebo školským či vzdělávacím zařízením z užití školního díla podle odstavce 1.

ABSTRAKT

Tato diplomová práce pojednává o vlivu rodinného prostředí na rozvoj osobnosti dítěte. Podrobně popisuje proměny rodiny, typologii a charakteristiku rodinného prostředí. Zabývá se problematikou výchovy dítěte a příčinami výchovných potíží. Zkoumá zátěžové situace a možnosti jejich zvládnutí. Závěrečná kapitola vymezuje pojem osobnost, popisuje utváření osobnosti, její strukturu, dynamiku a socializační proces.

Klíčová slova:

Rodina, rodinné prostředí, výchova, poruchy chování, výchovné potíže, zátěžové situace, obranné reakce, osobnost, socializace.

ABSTRACT

This thesis focuses on the influence of the family environment on child's personality development. It describes a process of change in families, different family types and characteristics of family environment. It deals with patterns of child rearing and causes of child-rearing problems. It examines stressful situations and possible coping strategies. The last chapter defines the term of personality, its formation, structure and dynamics. It describes a process of socialization.

Keywords:

Family, family environment, upbringing, behavioral disorders, child-rearing problems, stressful situations, defensive reactions, personality, socialization.

Děkuji paní PaedDr. Libuši Mazánkové, Dr. za metodickou pomoc, kterou mi poskytla při zpracování mé diplomové práce.

Děkuji také svému manželovi za trpělivost a toleranci po celou dobu mého studia.

Prohlašuji, že odevzdaná verze diplomové práce a verze elektronická nahraná do IS/STAG jsou totožné.

V Brně 23.3.2014

Bc. Martina Neumannová

OBSAH

ÚVOD	8
I TEORETICKÁ ČÁST	10
1 RODINA JAKO SOCIALIZAČNÍ ČINITEL	11
1.1 RODINA A JEJÍ PROMĚNY	11
1.2 TYPOLOGIE RODIN	14
1.3 FUNKCE RODINY A JEJÍ PORUCHY	20
1.4 CHARAKTERISTIKA RODINNÉHO PROSTŘEDÍ	26
1.5 VÝZNAM RODINNÉHO PROSTŘEDÍ.....	28
2 CHARAKTERISTIKA RODINNÉ VÝCHOVY	34
2.1 VÝCHOVA	34
2.2 HISTORICKÝ POHLED NA VÝCHOVU	36
2.3 STRATEGIE VÝCHOVY	39
2.4 METODY A FORMY	44
2.5 STYLY VÝCHOVY.....	48
3 VÝCHOVNÉ POTÍŽE, PORUCHY CHOVÁNÍ	53
3.1 PORUCHY CHOVÁNÍ DLE SPOLEČENSKÉ ZÁVAŽNOSTI	53
3.2 PŘÍČINY VÝCHOVNÝCH POTÍŽÍ.....	54
3.3 ZVLÁDÁNÍ ZÁTĚŽOVÝCH SITUACÍ, OBRANNÉ REAKCE	59
4 OSOBNOST	65
4.1 VYMEZENÍ POJMU OSOBNOSTI	65
4.2 VZNIK A UTVÁŘENÍ OSOBNOSTI.....	68
4.3 STRUKTURA A DYNAMIKA OSOBNOSTI	73
4.4 TYPY OSOBNOSTI.....	79
4.5 OSOBNOST JAKO SOUČÁST SPOLEČNOSTI.....	82
II PRAKTICKÁ ČÁST	87
5 VÝZKUM	88
5.1 CÍL VÝZKUMU	88
5.2 CHARAKTERISTIKA VÝZKUMNÉHO VZORKU	89
5.3 ŘÍZENÉ ROZHOVORY	90
5.4 VÝSLEDKY VÝZKUMU	114
ZÁVĚR	124
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	126
SEZNAM PŘÍLOH	129

ÚVOD

Rodina jako malá přirozená primární sociální skupina umožňuje vzájemné soužití mezi partnery, soužití mezi rodiči a dětmi, vztahy mezi příbuznými i vztahy mezi rodinou a společností. Má rozhodující vliv a nezastupitelnou úlohu v rozvoji dítěte a jeho začleňování do společnosti. Žádná jiná instituce nedokáže vytvořit potřebné citové zázemí, pocit lásky, bezpečí a jistoty.

Edith Schaefferová napsala: *„Rodina je uměleckým dílem, které se neustále vyvíjí a proměňuje. Je místem, kde se rodí a utvářejí mezilidské vztahy. Rodina je kolébkou tvořivosti. Dítě, které vyrůstá v tvůrčím prostředí, získává zajímavé podněty, jež mohou zásadně ovlivnit jeho další vývoj.“*

S přeměnou společnosti se jistě mění i rodina a její funkce. Rozpadají se vícegenerační soužití, zmenšuje se počet členů domácnosti. Rodina se stále méně schází pohromadě, přestává komunikovat. Výrazné pracovní vytížení rodičů, vyčerpání, málo času na věnování se dětem, je kompenzováno nadměrným přísunem materiálních prostředků a vysokým kapesným. Vysoká rozvodovost, značná diferencovanost rodin podle socioekonomické úrovně, to vše se nutně promítne do hodnotového systému a charakterových vlastností dětí.

Snad v každé rodině nastane doba, kdy přes veškerou péči a lásku dětem poskytovanou, nastanou v určitém věku potíže. Pak si člověk začne klást otázky: Kde se stala chyba? Proč se tak chová? Zřejmě je to i dnešní dobou, změnou hodnot, priorit, ztrátou výchovných autorit, jak rodičů, tak učitelů. Mladí lidé chtějí být dospělí, užívat výhody. Nechtějí, aby jim někdo přikazoval, co mají dělat. Nejsou ochotni za sebe převzít zodpovědnost, nemají zájem chodit do práce a mít povinnosti.

Cílem diplomové práce je zaměřit se na rodinu jako základní socializační jednotku. Na její proměny v čase, typologii a funkci rodin, charakteristiku a význam rodinného prostředí. Porovnat historický a dnešní pohled na výchovu, popsat metody a formy výchovy aplikované v rodinách, faktory ovlivňující způsob výchovy a nejčastější příčiny výchovných potíží. Vymezit pojem osobnost, vnitřní a vnější činitele utváření osobnosti a v poslední řadě interakci člověka se sociálním prostředím a interakci mezi lidmi navzájem.

V empirické části je cílem zaměřit se na výchovné styly uplatňované v různých typech rodinného prostředí a jejich dopad na osobnost dítěte. Odpovědět na otázku, jak mohou různé rodinné podmínky, (např. složení rodiny - rodina úplná, neúplná, doplněná, stabilita

rodiny - pevná, narušená, rozvrácená, nebo rozdílná sociálně ekonomická situace, počet sourozenců, projevovaný zájem o dítě atd.), ovlivnit osobnost dítěte, jeho cíle, motivaci a interakci mezi lidmi navzájem.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 RODINA JAKO SOCIALIZAČNÍ ČINITELE

1.1 Rodina a její proměny

Definice rodiny

Plňava chápe rodinu jako strukturovaný celek, jehož smyslem, účelem a náplní je utvářet relativně bezpečný, stabilní celek a prostředí pro sdílení, reprodukci a produkci života lidí.¹

Přadka vymezuje rodinu jako přirozené prostředí, do něhož se člověk rodí, aniž si mohl vybrat jiné a přejímá to, co v něm je připraveno rodiči.²

Kraus popisuje rodinu jako nepostradatelnou a těžko nahraditelnou instituci pro dospělého člověka, natož pro dítě, která je nezastupitelná v předávání hodnot z generace na generaci, nejvýznamnějším socializačním činitelem. Stojí na počátku rozvoje osobnosti a má možnost jej ovlivňovat v rozhodující fázi.³

Střelec rodinou rozumí zpravidla malou skupinu lidí, která vzniká manželstvím a umožňuje vzájemné soužití mezi manželskými partnery, soužití rodičů a jejich dětí, vztahy mezi příbuznými a také vztahy mezi rodinou a společností.⁴

Pro Schaefferovou je rodina seskupení jedinců, kteří k sobě patří, vzájemně se intelektuálně, citově, fyzicky a duševně ovlivňují, soucítí spolu, strachují se jeden o druhého, navzájem se o sebe zajímají.⁵

Rodina a domov mají být prostředím, kde mohou lidé najít přístřeší, teplo, ochranu a bezpečí, které bude přispívat k rozvoji tvořivosti, kde budou povzbuzováni. Prostředím oboustranné komunikace a budování vzájemné důvěry, i výchovné kontroly.⁶

Rodina je ekonomická jednotka, která je ochotná žít „v dobrém i zlém“. Rodina drží v rámci vzpomínek, důvěry, oddanosti, laskavosti, vzájemných projevů úcty, vzájemné

---

¹ KRAUS, B., SÝKORA, P. *Sociální pedagogika I.* Brno: IMS, 2009, s. 33.

² KRAUS, B., SÝKORA, P. *Sociální pedagogika I.* Brno: IMS, 2009, s. 33.

³ KRAUS, B. *Základy sociální pedagogiky.* Praha: Portál, 2008, s. 14.

⁴ STŘELEČEK, S. a kol. *Kapitoly z rodinné výchovy.* Praha: Fortuna, 1992, s. 74.

⁵ SCHAEFFEROVÁ, E. *Co je rodina?* Praha: Návrat domů, 1995, s. 17.

⁶ SCHAEFFEROVÁ, E. *Co je rodina?* Praha: Návrat domů, 1995, s. 36.

závislosti a poskytování pomoci, povzbuzování se, snášení chyb toho druhého, stále hlubšího porozumění.⁷

Proměny rodiny

V průběhu let se rodina proměňuje. Pozvolna probíhá **demokratizace uvnitř rodiny**. Přísné patriarchální vztahy v dřívějším systému rodiny se změnily v nové vztahy partnerské. Nejdříve se demokratizovaly vztahy mezi manžely, pak stále více i mezi rodiči a dětmi. Žena získala některá práva, ale i povinnosti, které dříve náležely jen muži. Děti se více podílejí na organizaci rodinného života a vztah mezi rodiči a dětmi je také více partnerský.

Současná **rodina se dostává do jisté izolovanosti**, žije uzavřena dovnitř. Domov je prostorem, v němž se již nevyrábí, ale v němž člověk žije, reprodukuje a nabírá sílu. Jednotlivé generace žijí odděleně. I sousedské vztahy ztrácí na důležitosti. Lidé se snaží uniknout z přetechnizovaného a medializovaného života.

Rodina se zmenšuje, snižuje se reprodukční aktivita rodiny, stále více se prosazuje reprodukce plánovaná. Pro velký počet dětí nejsou příznivé podmínky, neboť zabezpečení optimálních podmínek je stále náročnější.⁸

Přibývá jednočlenných domácností a osamělých žen s dětmi. Bydlení ve městě v malých bytech a pracovní vytíženost rodičů nedovolují rodině pečovat plně o své členy. Nejen o děti, ale i o rodiče či příbuzné. Společnost zřídila potřebné instituce pro staré občany, i zařízení pro děti. Rodina přestává být ekonomicky soběstačná, stává se postupně závislou na fungování celé společnosti. Společnost zajišťuje vzdělávání, děti jsou vychovávány ve školách podle určitého programu podle potřeb společnosti.

Rodina se zmenšuje nejen počtem svých členů, ale ještě více počtem a intenzitou vnitřních vazeb. Dalším charakteristickým rysem je **dezintegrace**. V rodinách ubylo chvil, kdy se rodina schází pohromadě a sděluje si své zážitky, radosti i starosti. Přibývá rodin, kde se jednotliví členové jen potkávají, nebo si píší vzkazy.⁹

Model současné rodiny bývá čím dál častěji dvoukariérový. Ženy jsou vzdělanější, kvalifikovanější, mají dobré zaměstnání, jsou stále méně závislé na muži.

---

⁷ SCHAEFFEROVÁ, E. *Co je rodina?* Praha: Návrat domů, 1995, s. 178.

⁸ DUNOVSKÝ, J. *Dítě a poruchy rodiny*. Praha: Avicenum, 1986, s. 10.

⁹ KRAUS, B., SÝKORA, P. *Sociální pedagogika I*. Brno: IMS, 2009, s. 34.

S tím souvisí výrazné **zatížení rodičů pracovními aktivitami**. Časové zaneprázdnění, přetíženost, vyčerpání, málo času na relaxaci a věnování se dětem, bývá často kompenzováno nadměrným přísunem materiálních prostředků, vysokým kapesným apod. Děti uznávají jiné hodnoty, jsou neskromné, sobecké, povýšenecké.

V dnešních rodinách jsou čím dál větší **rozdíly v socioekonomické úrovni**. Čím dál více domácností se pohybuje v nižších příjmových pásmech, lidé jsou bez zaměstnání, pobírají sociální dávky, zadlužují se a hrozí jim sociální exkluze. Děti ze sociálně slabých rodin jsou často šikanované a dochází zde častěji k deviantnímu chování. Ohrožené jsou především mladé rodiny s dětmi.¹⁰

Na druhou stranu stále více stoupá hodnota dítěte. **Dítě se stává smyslem a cílem rodinného života**. Vztahy mezi manžely a mezi rodiči a dětmi jsou založené na vzájemné lásce a úctě. Tím je dnešní rodina zranitelnější, než bývaly dřívější rodiny.¹¹

Se změnami ekonomického postavení, s relativně větší nezávislostí žen s existencí tzv. dvoukariérového manželství, s potřebou nových forem dělby práce v rodině, souvisí **krize rodiny**. Patříme k zemím s **nejvyšším výskytem rozvodovosti**. Rozpadá se prakticky každé druhé manželství. Dnes už neplatí, že dítě musí za každou cenu vyrůstat v úplné rodině. Je pro něj mnohem horší nefunkční vztah, rozvodová situace, napětí a hádky, než žít v neúplné rodině po rozvodu.¹² Přesto rozvod představuje pro dítě stres. Ovlivňuje jeho duševní zdraví a osobnostní rozvoj, může vést k úzkostným stavům, někdy k výčitkám svědomí a k psychickým poruchám. V dospělosti mívají tyto děti problémy s vyhledáváním partnera, jsou nestálí, promiskuitní, nezřídka přistupují různé další sociální i psychické deviace.¹³

V důsledku častějších rozvodů i plánovaným mateřstvím bez uzavření sňatku **narůstá počet neúplných rodin**. Hlavou neúplné rodiny se stává většinou matka, tedy i jediným vychovatelem dítěte je žena. Tím, že chybí v rodině mužský vzor je oslabována příprava dítěte na budoucí vlastní rodičovství.¹⁴

---

¹⁰ KRAUS, B. *Základy sociální pedagogiky*. Praha: Portál, 2008, s. 83-86.

¹¹ DUNOVSKÝ, J. *Dítě a poruchy rodiny*. Praha: Avicenum, 1986, s. 10.

¹² MATĚJČEK, Z. *Dítě a rodina v psychologickém poradenství*. Praha: St. pedagog. naklad., 1992, s. 156-158.

¹³ MÜHLPACHR, P. *Sociopatologie*. Brno: IMS, 2009, s. 153.

¹⁴ DUNOVSKÝ, J. *Dítě a poruchy rodiny*. Praha: Avicenum, 1986, s. 11.

1.2 Typologie rodin

Rodiny prochází v posledních desetiletích určitým vývojem. V poválečném období vzrostl počet uzavíraných sňatků, který byl doprovázen zvýšeným počtem narozených dětí. Sexuální osvěta byla nedostatečná. Sňatky se uzavíraly v nízkém věku, většinou z důvodu těhotenství partnerky. Toto vše vedlo v mnoha případech k rozvodu.

V dnešní době už není nutnou podmínkou pro založení rodiny institucionální zákonný svazek. Přibývá dětí, které se rodí mimo legitimní manželství. I taková soužití mohou fungovat jako rodina, pokud členové bydlí pod jednou střechou a spolupracují mezi sebou.¹⁵

Rodina základní - tvořená rodiči a dětmi.

Rodina rozšířená - rozšířená o blízké příbuzné, prarodiče, strýce, tety a ostatní příbuzné.

Rodina orientační - v níž jedinec vyrůstá jako dítě.

Rodina prokreační (rozmnožovací) - kterou pak sám zakládá.¹⁶

Rodina úplná – rodina, kde žijí oba rodiče a nejméně jedno dítě.

Rodina neúplná – výchovu zabezpečuje jen jeden z rodičů. Rodina se potýká s nízkými příjmy a menší kapacitou na zvládání náročných životních situací. Chybí citová podpora a dělba práce při vedení domácnosti. Pro vývoj dítěte zejména v útlém věku je nejzávažnější situací, pokud chybí matka, na té závisí naplňování většiny jeho psychických potřeb. Je základem jeho vztahu k člověku a jeho důvěry v okolní svět. Při nepřítomnosti otce dítěti chybí vzor mužnosti, důležitý zvláště pro chlapce k regulaci jejich chování. Trpí zpravidla nedostatkem autority, kázně a pořádku.¹⁷

---

¹⁵ KRAUS, B. *Základy sociální pedagogiky*. Praha: Portál, 2008, s. 79-80.

¹⁶ KRAUS, B., Sýkora, P. *Sociální pedagogika I*. Brno: IMS, 2009, s. 33.

¹⁷ ŠNÝDROVÁ, I. *Psychodiagnostika*. Praha: Grada Publishing, 2008, s. 76.

Rodina s jedním dítětem – jedná se o rodinu, kde na dítě dlouho čekali, kde je matka starší, nebo jde o rodinu neúplnou. Rodiny s jedním dítětem se častěji rozpadají než rodiny s více dětmi.¹⁸ Poměr 1:2 může vyvolat ve vztahu žárlivost. Dítě se může stát středem pozornosti a je v něm vyvoláván pocit, že je výjimečné. Dítě pak nabývá vysoké sebevědomí, má menší schopnost sebeovládání, rádo v kolektivu určuje pravidla a má málo schopností pochopit potřeby druhých. Výhodou pro dítě je, že hračky, věci, ale zejména rodiče má jen pro sebe.¹⁹

Rodina s více sourozenci – takových rodin je již málo. Dnešní rodiny s více dětmi jsou takovými spíše programově, jsou vysloveně na děti zaměřené. Děti jsou tu plánované a pozitivně přijímané, bez nároků na jejich výkonnost a úspěšnost. Takovéto rodiny svou vnitřní atmosférou působí i terapeuticky.

Rodina velmi mladých rodičů - všechna manželství mladých lidí ve věku do 18 let se u nás zakládají proto, že dívka je těhotná. Těhotenství jsou neplánovaná, většina dětí je nechtěných, nežádoucích. Mladí rodiče ve věku mezi 15 a 18 lety jsou ještě ve vývojovém stadiu adolescence. Psychický a povahový vývoj není ustálený. Potřebují se osamostatnit, ale mnohdy ani neukončili vzdělání a jsou stále závislí na svých rodičích. Mladiství rodiče mají více finančních a bytových obtíží, nižší úroveň informovanosti, znalostí a zkušeností. Manželství mladých se často rozpadají.²⁰

Rodina starších rodičů – značné procento dětí starších matek jsou děti tzv. vymodlené, které přišly až po dlouhé době čekání, pokusů, léčení apod. Tyto okolnosti ovlivňují rodičovské postoje a chování. Z důvodu toho může být ve výchově větší úzkostlivost, častější únava, menší trpělivost a tendence dítě omezovat, aby si neublížilo. Rodiče mohou být společensky osamocení, protože jejich vrstevníci mají děti již starší. Mají tendence zveličovat nemoci a poruchy, děti více srovnávají. Více dají na odborné a osvědčené postupy, jsou méně radostní, málo spontánní a uvolnění. Nutí dítě jíst, spát, pobývat na čerstvém vzduchu, a také k nadměrným výkonům ve škole i ve sportu. U dítěte může vyvolávat pocit odlišnosti od ostatních, narušené sebevědomí a hádky s vrstevníky. Vzbuzují tím v dítěti obranné mechanismy.

---

¹⁸ MATĚJČEK, Z. *Dítě a rodina v psychologickém poradenství*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1992, s. 72.

¹⁹ BAKOŠOVÁ, Z. *Sociálna pedagogika ako životná pomoc*. Bratislava: Stimul, 2005, s. 109.

²⁰ MATĚJČEK, Z. *Dítě a rodina v psychologickém poradenství*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1992, s. 83-90.

Rodina věkově velice rozdílných rodičů – jeden z rodičů je o dvacet, třicet i více let starší než druhý. Rozdíl o dvě nebo tři vývojové fáze se často projevuje neslučitelností výchovných postojů, úzkostností a pečlivostí staršího rodiče.²¹

Rodina pracovně exponovaných rodičů – jde o neustálé zvyšování kvalifikace a potřebu trávit mnoho času v práci, honbu za materiálem a za tituly. Jedná se o rodiny umělců, lékařů, právníků, inženýrů. Úspěšní lidé jsou nezávislejší, sebevědomější a očekávají od svých protějšků, že se postarají o domácnost a také vyniknou v profesi. Děti jsou izolovanější od spolužáků, vyrůstají ve světě dospělých. Nevidí rodiče, co dělají, ale slyší o jejich úspěších.

Podnikatelská rodina – těmto rodičům chybí volný čas (85% času tráví v zaměstnání). Děti rychleji vnikají do světa dospělých. V rodině se více preferují materiální hodnoty. Manželky podnikatelů trpí pocity osamělosti, musí se postarat o domácnost a děti samy. Práci manželů vnímají jako zátěž, což se nepříznivě odráží i ve vzájemných vztazích a zhoršuje atmosféru v rodině. Rodina je vystavena většímu stresu.

Rodina ovdovělých – úmrtím jednoho z partnerů vzniká pro rodinu složitá situace po stránce emocionální, ekonomické i společenské. Děti se stávají dospělými, přebírají roli rodiče, který zemřel. Rodič, který zůstal, používá většinou příliš ochránářskou výchovu. Dělá všechno pro dítě ve snaze nahradit mu oba rodiče.²²

Rodina nestabilní – jde o rodiny v rozvodové situaci nebo již rozvedené, některé rodiny s nelegitimním dítětem, rodiny bez citového svazku manželských partnerů, rodiny s dlouhodobými konfliktními vztahy (vyvolány psychickými, biologickými, společenskými nebo ekonomickými příčinami). Dítě vnímá, že lidé, k nimž má citový vztah, se nemají rádi, ubližují si, urážejí se a vyvolává to u něj nejistotu, napětí a úzkost. Některé děti se v takové situaci uzavírají do vlastního světa a navenek se jeví jako velice hodné. Děti mají pocit vlastní viny na konfliktu rodičů a strach z opuštění apod.²³

Rodina rozvedených rodičů - manželský svazek je formálně zrušen, manželé žijí odloučeně nebo dočasně v jednom bytě, jejich závazky vůči sobě a svým dětem jsou upraveny rozvodovým řízením. Rozvod se dotýká všech členů rodiny. Partneři ztrácejí navzájem

---

²¹ MATĚJČEK, Z. *Dítě a rodina v psychologickém poradenství*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1992, s. 93-95.

²² BAKOŠOVÁ, Z. *Sociálna pedagogika ako životná pomoc*. Bratislava: Stimul, 2005, s. 109-110.

²³ STŘELEČEK, S. a kol. *Kapitoly z rodinné výchovy*. Praha: Fortuna, 1992, s. 96.

jeden druhého a děti jednoho z rodičů. Ten, kdo opouští rodinu, ztrácí domov. Nejtěžší ztráty jsou však citové.²⁴ Ztráta otce může znamenat pro dítě ztrátu významného zdroje socializačních podnětů a následné ochuzování jeho sociálního vývoje. Některé rozvedené matky se snaží otce z dalšího života dítěte úplně vymazat.

Rozvod je zátěží po celé roky, provází jej psychické i somatické poruchy. Většina dětí zůstává v péči žen, zhorší se jim ekonomická situace. Změní se způsob zacházení s dítětem, rodiče později uzavírají sňatky nové. Stabilita nastupuje až po 3 – 5 letech.

Na druhou stranu však bývá rozvod osvobozením dítěte ze špatné rodinné atmosféry a ochranou před opakovanými traumatickými zážitky.²⁵

Rodina doplněná - jeden z manželského páru je vlastním biologickým rodičem dítěte, druhý je tzv. nevlastní. Příchod nového vychovatele do rodiny je vážný zásah do původní rodiny. Nový příchozí si hledá své místo. Dochází k narušení starých společenství a k utváření nových. Dítě může projevovat negativní postoje vůči nevlastnímu rodiči (nevraživost, odpor, žárlivost apod.), nebo naopak se může vetřít do jeho přízně a vynahradiť si tak citovou deprivaci. Nového partnera lépe přijímají děti mladší než starší a dívky než chlapci. Děti si kladou otázky typu „Ke komu nyní patřím, jakou mám pro koho hodnotu?“²⁶

S novým příchozím do rodiny se většinou mění i širší sociální zázemí. Objevují se noví dědečkové a babičky, tety a strýcové, noví přátelé. Rodina se někdy stěhuje a vlastní rodič mění zaměstnání. S nevlastním rodičem se mění okruh zájmů a zábavy celé rodiny. Mění se hodnoty, ideály, otázky zdraví, výživy, vzdělávání, školního prospěchu, práv a povinností dětí v domácnosti atd.

Nevlastní rodič je v rozporném postavení – má fungovat jako rodič a zase ne jako rodič. Děti musí mít dostatek prostoru, aby se s novým vychovatelem nějak vyrovnaly. Dítě nevlastního rodiče svým způsobem testuje, zkouší, prověřuje, provokuje.

---

²⁴ BAKOŠOVÁ, Z. *Sociální pedagogika jako životná pomoc*. Bratislava: Stimul, 2005, s. 111.

²⁵ MATĚJČEK, Z. *Dítě a rodina v psychologickém poradenství*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1992, s. 165-167.

²⁶ MATĚJČEK, Z. *Dítě a rodina v psychologickém poradenství*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1992, s. 169-172.

Domov má být stabilním prostředím, které bude naplňovat základní psychické potřeby. Vyplácí se trpělivost, poskytnout dítěti dostatečný odstup a samostatnost. Nový vychovatel nemůže hned zavádět nový nápravný nebo vzdělávací režim. V první řadě musí navázat hlubší citový vztah. Nejúčinnější pro sblížení bývá společná práce nebo zábava.²⁷

Rodina sloučená – manželství dvou lidí, z nichž alespoň jeden přichází do manželství s jedním nebo více dětmi. Základním problémem sloučené rodiny je vytvoření soudržnosti.²⁸ Nově se scházejí děti jednoho i druhého partnera. To znamená děti různého původu, s rozdílnými dědičnými vlastnostmi, s rozdílnými životními zkušenostmi, různě vychovávané a s různým kulturním zázemím atd. Problémů přibývá, když se novému páru narodí ještě vlastní děti. Vytváří se širší společenství, do něhož každé dítě přináší těm druhým něco nového, zajímavého.²⁹

Rodina, ve které trpí rodič poruchou osobnosti – jde o trvalé povahové osobnostní odchylky, které mohou být pro dítě nebezpečné. U rodiče se projevuje nedostatek harmonie a rovnováhy. Patří sem rodiče:

- **depressivní** - neumí se vypořádat s problémy v běžném životě, dávají nesprávný vzor chování a své dítě zanedbává,
- **paranoidní** - nepřiměřeně podezřívaví, děti žijí pod psychickým tlakem,
- **asociální** - způsob života je povrchní, nejsou schopni navázat trvalé vztahy, chovají se bezohledně, nezodpovědně, děti trestají bez příčiny, vybíjejí si na nich moc,
- **emočně nestabilní** - konají impulzivně, bez příčiny se objevují výbuchy zlosti, nedokáží kontrolovat své chování, často používají násilí na všech členech domácnosti, děti žijí v psychickém stresu,
- **pedantní** - jsou to perfekcionalisté, jsou nadměrně tvrdohlaví a nedůtkliví, musí být vše podle jejich představ a návrhů, dávají mnoho pravidel a příkazů, které dítě stresují.³⁰

---

²⁷ MATĚJČEK, Z. Dítě a rodina v psychologickém poradenství. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1992, s. 174-183.

²⁸ MÜHLPACHR, P. *Sociopatologie*. Brno: IMS, 2009, s. 149-150.

²⁹ MATĚJČEK, Z. Dítě a rodina v psychologickém poradenství. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1992, s. 174.

³⁰ BAKOŠOVÁ, Z. *Sociálna pedagogika ako životná pomoc*. Bratislava: Stimul, 2005, s. 116.

Dělení dle plnění svých funkcí:

Rodina funkční – zdravá, normální, harmonická, přiměřeně plní všechny funkce. Má jasnou hierarchii zodpovědnosti. Členové na sebe berou ohled, respektují se. Komunikace je živá, aktivní, je v ní dialog. Rodina je otevřená pro nové myšlenky, pro nové řešení problémů. Atmosféra je v ní příjemná a je v ní hodně humoru. Členové rodiny si dávají najevo potěšení ze vzájemných vztahů. Všichni členové rodiny zvládají chod rodiny bez problémů. Rodiče se drží dohodnutých pravidel. Děti mohou s rodiči diskutovat, jejich názor se bere v úvahu. Manželé jsou ve vztahu věrní. Udržují společenské kontakty s rodinou i s přáteli.³¹

Rodina problémová – ve které občas dochází k poruchám v plnění jedné či několika funkcí, které nenarušují vážněji život rodiny a zásadně negativně neovlivňují vývoj dítěte.

Rodina dysfunkční – kde dochází k vážným poruchám, vnitřnímu rozkladu rodiny, je zásadně narušován socializační proces dítěte.

Rodina afunkční – není schopna vůbec zabezpečit základní potřeby a dítě je třeba umístit do náhradní rodinné péče.³²

---

³¹ BAKOŠOVÁ, Z. *Sociálna pedagogika ako životná pomoc*. Bratislava: Stimul, 2005, s. 105-106.

³² KRAUS, B., SÝKORA, P. *Sociální pedagogika I*. Brno: IMS, 2009, s. 33.

1.3 Funkce rodiny a její poruchy

Funkce rodiny jsou většinou chápány jako úkoly, které rodina plní jednak vůči sobě samé, jednak vůči společnosti. Se změnou společnosti přestává rodina plnit své základní funkce. Na druhé straně význam rodiny v současné době vzrostl tím, že slouží jako útočiště před veřejným světem.³³

Funkce rodiny

Funkce biologicko-reprodukční

Touto funkcí se zajišťuje plození potomstva, uspokojování sexuálních potřeb.³⁴ V posledních letech se rodí méně dětí a rodí se ženám později. Ve většině vyspělých zemích je dítě vnímáno často jako překážka v budování profesní kariéry rodičů, nebo jako přepych hlavně z ekonomických důvodů. Čím dál více partnerů uvažuje pouze o jednom dítěti, mnohé páry neuvažují o dítěti vůbec.

Funkce sociálně-ekonomická

V minulosti tato funkce vymezovala rodinu jako výrobní jednotku, dnes spíše jako prostor, kde členové společně hospodaří.³⁵

Funkce ochranná (zaopatřovací, pečovatelská)

Tato funkce spočívá v zabezpečení životních potřeb (biologických, hygienických, zdravotních) všem členům rodiny, dětem především. V posledních desetiletích tuto funkci na sebe zčásti přejímá stát (nemocenské a důchodové pojištění, domovy důchodců, léčebny pro dlouhodobě nemocné, ozdravovny, povinné preventivní prohlídky, očkování apod.) po roce 1990 má rodina opět větší spoluúčast na jejím plnění (např. pacienti jsou propouštěni dříve do domácího ošetřování, zanikají některé léčebny, ozdravovny, platí se regulační poplatky, očkování, apod.).

---

³³ KRAUS, B., SÝKORA, P. *Sociální pedagogika I*. Brno: IMS, 2009, s. 33.

³⁴ MÜHLPACHR, P. *Sociopatologie*. Brno: IMS, 2009, s. 152.

³⁵ MÜHLPACHR, P. *Sociopatologie*. Brno: IMS, 2009, s. 152.

Funkce sociálně-výchovná

V rodině se dítě učí přizpůsobovat sociálnímu životu, osvojovat si základní návyky a způsoby chování běžné ve společnosti. Hlavní úlohou rodiny je příprava dětí na vstup do praktického života, předávání kulturních hodnot, vzdělávání, formování životního stylu. Dítě od narození a po celou dobu života v rodině přijímá mnoho informací, které zpracovává v souladu se svými přirozenými vlohami, biologickými a psychologickými potřebami i se svými zkušenostmi. Především rodiče a starší sourozenci jsou pro dítě vzory, díky nimž se utváří hodnotová orientace.³⁶

V rodině převažuje přirozená výchova, ale zodpovědnost za výchovu je předepsána i zákonem. Zákon o rodině, který platil do konce roku 2013, byl od 1. 1. 2014 nahrazen novým občanským zákoníkem, který také vymezuje základní povinnosti a práva rodičů a dětí a upravuje vztahy mezi rodinou a společností. Rodiče mají být svým chováním a jednáním vzorem pro své děti, odpovídají za jejich harmonický rozvoj. Mají vyživovací povinnost, musí jim umožnit povinnou školní docházku, jsou odpovědní za výchovu dětí.³⁷

Úroveň výchovného procesu v jednotlivých rodinách závisí převážně na osobnostech obou rodičů, jejich vzájemných vztazích a mravních postojích. Výchovná situace v rodině je ovlivněna: složením, vzděláním rodičů, zaměstnáním, množstvím společně prožitého času, způsobem využívání volného času, materiálním zabezpečením, odměnami a tresty, vztahy mezi rodiči a dětmi, rozhodováním v rodině, jednotou rodičů, vztahy rodiny a školy.

Dítě v období svého vývinu, tráví nejvíce času právě v rodinném prostředí. Intenzita rodinných vlivů, je umocněná vzájemnými citovými vztahy členů rodiny. V tomto období, dítě všechny svoje představy, postoje a jednání odvozuje z příkladu svých vychovatelů a celá atmosféra rodinného prostředí velmi ovlivňuje formování jeho osobnosti.

Na výchově v rodině velmi záleží, jak se bude dítě vyvíjet. Jaké pracovní a společenské předpoklady se u něj utvoří. Závisí na ni i osobní životní štěstí a spokojenost dítěte. Výchova zabezpečuje správný tělesný a duševní vývoj dětí a všestrannou přípravu pro život ve společnosti. Je hlavní funkcí rodiny, kterou vykonává v úzké spolupráci se školou a za

---

³⁶ KRAUS, B., SÝKORA, P. *Sociální pedagogika I.* Brno: IMS, 2009, s. 35.

³⁷ STŘELEČEK, S. a kol. *Kapitoly z rodinné výchovy.* Praha: Fortuna, 1992, s. 74-76.

pomoci celé společnosti. Někdy však rodina přesouvá odpovědnost za výchovu na školu a očekává, že škola napraví jejich výchovné chyby.³⁸

Funkce emocionální

Zde jde o uspokojování citových potřeb, o vědomí jistoty, uznávání a vzájemné podpory.³⁹ Žádná jiná instituce nedokáže vytvořit potřebné citové zázemí, pocit lásky, bezpečí a jistoty. V posledních letech, přibývá rodin, které tuto funkci, z důvodu rozpadavosti, dezintegrace a zaneprázdněnosti, přestávají plnit. Neustále se zvyšuje počet dětí citově deprivovaných, dokonce i týraných.

Funkce rekreační, relaxační, zájmová

Jedná se o aktivity, které se týkají všech členů rodiny, ale pro děti mají význam největší. Projeví se např. v tom, do jaké míry tráví všichni členové rodiny pohromadě svůj volný čas, jakým zájmovým činnostem se věnují, jakým způsobem tráví dovolené apod.

Funkce morální

Tato funkce podporuje legitimní svazky, manželskou věrnost, rodičovskou etiku a způsob života odpovídající požadavkům morálky.⁴⁰

Poruchy rodiny

Poruchy rodiny chápeme jako situace, kdy rodina z nějakého důvodu a v různé míře neplní základní požadavky a úkoly dané společností, jako selhání některých členů rodiny a nedostatečné plnění některých nebo všech základních funkcí rodiny.⁴¹

---

³⁸ LACA, S. *Sociální pedagogika*. Brno: IMS, 2011, s. 80-82.

³⁹ MÜHLPACHR, P. *Sociopatologie*. Brno: IMS, 2009, s. 153.

⁴⁰ KRAUS, B. *Základy sociální pedagogiky*. Praha: Portál, 2008, s. 83.

⁴¹ DUNOVSKÝ, J. *Dítě a poruchy rodiny*. Praha: Avicenum, 1986, s. 12.

Porucha biologicko-reprodukční funkce

Rodičům se z nejrůznějších důvodů děti nerodí, nebo se rodí nějak poškozené. Zvláštním problémem je nezodpovědnost přivádět děti do velmi nepříznivých životních podmínek, nebo rodiči, jejichž zdravotní stav jim neumožňuje se o děti starat.

Porucha ekonomicko-zabezpečovací funkce

Poruchy ekonomické funkce se projevují v hmotném nedostatku, což je v současnosti často důsledkem nezaměstnanosti nebo zvyšováním životních nákladů. Rodiče se nemohou nebo nechtějí zapojit do výrobního procesu společnosti a tak zabezpečit pro sebe a svou rodinu dostatek prostředků k životu. Většinou je porucha podmíněna některými patologickými rysy osobnosti, např. mentální retardací rodičů, nějakou psychickou anomálií, alkoholismem, delikvencí, příživnictvím apod. Zvláštní skupinu tvoří rodiny s více dětmi, kde je velmi nízký příjem, nízké ekonomické zabezpečení rodiny. Situaci, kdy rodiče nejsou schopni zabezpečovat ekonomickou funkci rodiny, z důvodu nemoci, invalidity či stáří, řeší dávky sociálního zabezpečení.

Porucha emocionální funkce

Poruchy emocionality jsou průvodním jevem většiny rodinných poruch, ať se jedná o rozvrat rodiny, rozchod rodičů, nezáměr rodičů, opuštění dítěte či dokonce týrání a zneužívání. Ohrožuje především klidnou, vyrovnanou atmosféru rodiny. Dítě ztrácí citové zázemí a pocit bezpečí a jistoty. Porucha emocionality narušuje i funkci biologicko – reprodukční. Neodpovědnost v sexuálním životě dává možnost narození dětí neplánovaných, nechtěných nebo dětí, pro něž není připraveno vhodné prostředí ani péče, nepřipraveným, nezralým, nezodpovědným mladým lidem.⁴²

Rozvodová situace, kdy manželé spolu žijí v jedné domácnosti, ale panuje mezi nimi značné napětí, hádají se, a buď jeden, anebo oba udržují mimomanželské styky s jinými partnery. Udržování napjatého manželství jen kvůli dětem není dobré řešení.

---

⁴² DUNOVSKÝ, J. *Dítě a poruchy rodiny*. Praha: Avicenum, 1986, s. 13-15.

Rozvod je zlá věc, ale špatné manželství může být ještě horší. V rodině je důležitá citová atmosféra, vztah rodičů k dítěti, ale také mezi rodiči navzájem i vztahy k lidem v okolí. Domov má být pro dítě místem klidu a bezpečí, životní jistoty, aby se mohlo vyvíjet zdravě po duševní stránce. Z prostředí citového chladu a prázdnoty, nebo naopak z trvalého napětí je dobré dítě vytrhnout.⁴³

U malých dětí po roce od rozvodu zaznamenáváme nepravidelnost v jídle i v ukládání ke spánku, méně čtení před spaním, méně nároků na dítě, méně komunikace, méně citových projevů, zato však více nedůsledností ve výchově a horší disciplínu. Synové více zlobí, jsou neposlušní, agresivnější, vymáhají si výhody pro sebe. Ve druhém roce po rozvodu matky navazují nový vztah a dochází ke zlepšení stavu. U dětí v předškolním věku dochází v důsledku rozvodu k vývojové regresi, u dětí na začátku školního věku spíše k depresi a u dětí ve starším věku k hledání viny za rozvod rodičů. Po deseti letech už většina dětí nemá zjevné psychické obtíže, ale rozvod rodičů má trvalý vliv na jejich život. Tyto děti mají většinou strach, aby nešly stejnou cestou. Někteří jsou opatrnější ve výběru partnera, jiní ze strachu navazují jen krátkodobé, povrchní známosti.⁴⁴

V rodinách bývá častým zdrojem konfliktů a častou příčinou rozvodu otázka hodnot a cílů výchovy. Tyto neshody pokračují i po rozvodu. U rozvedených matek se setkáváme s nadměrnou obětavostí a přílišným zaměřením na dítě. Takovýto postoj má tendenci přerůstat v postoj vlastnický. Jinou formou je promítání nepřiměřených nároků a ideálů do dítěte. Matka, která zůstala s dítětem sama, může chtít, aby dítě bylo ve všem vzorné a vynikající, aby ukázala okolí, a zvláště bývalému manželovi, jak umí dítě vychovat. Může se pak dostat do role hlídače, který v dítěti budí odpor. Výsledkem je buď vzpoura, pasivity, anebo únik do světa fantazie, do nemoci, do dětské party atd.⁴⁵

---

⁴³ MATĚJČEK, Z. *Dítě a rodina v psychologickém poradenství*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1992, s. 153.

⁴⁴ MATĚJČEK, Z. *Dítě a rodina v psychologickém poradenství*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1992, s. 149-150.

⁴⁵ MATĚJČEK, Z. *Dítě a rodina v psychologickém poradenství*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1992, s. 162-163.

Porucha socializačně-výchovné funkce

Ve vztahu k dítěti se jeví jako funkce nejdůležitější. Vyjadřuje hlavní příčiny, proč je o dítě málo postaráno, nedostatečně postaráno, či zcela nepostaráno. Tyto příčiny se dělí podle toho, zda jsou na vůli rodičů závislé nebo nezávislé, nebo mohou být i smíšené:

a) Rodiče se nemohou starat o dítě

Důvody nacházíme v přírodních podmínkách a situacích např. různé katastrofy, v poruchách fungování celé společnosti, jako jsou války, epidemie, nezaměstnanost. Dále v poruchách fungování rodinného systému, např. velký počet dětí, nebo v jedincích samých. Nejtěžší situace pro rodinu je smrt jednoho nebo obou rodičů, jejich chronické onemocnění, invalidita apod.

b) Rodiče se nedovedou starat o dítě

Rodiče nedovedou uspokojit základní potřeby dítěte, proto, že jsou značně nezralí či velmi mladí, nebo proto, že nejsou schopni se vyrovnat se zvláštními situacemi, jako je narození dítěte mimo manželství, handicapované dítě, rozvod jejich manželství apod., což má celou řadu důsledků pro jejich vývoj. V těchto případech rodiče projevují zájem velmi různě od nadměrného přes formální až po nezájem.⁴⁶

c) Rodiče se nechtějí starat o dítě

Příčinou je zde porucha osobnosti rodičů, ať pro disharmonický vývoj nebo nejrůznější typy psychopatií. Jsou to nevyzrálé osobnosti, neboť byl narušen jejich vlastní výchovný a socializační proces. Zájem rodičů o dítě v těchto případech je minimální nebo žádný.

Je řada situací, kdy rodiče neposkytují dětem náležitou péči, zanedbávají je či je opouštějí, raději dávají přednost jiným hodnotám. Tam, kde prospěch dítěte a jeho vývoj je již poškozován, je dítě z rodiny odebráno.

Všechny poruchy chování, sociální nepřizpůsobení dětí, později mladistvých a dospělých včetně antisociálního chování, mívají svůj původ v poruše rodiny právě tohoto typu. Tím se potvrzuje důležitost rodiny pro formování osobnosti člověka v nejtůtlejším období.⁴⁷

---

⁴⁶ DUNOVSKÝ, J. *Dítě a poruchy rodiny*. Praha: Avicenum, 1986, s. 16.

⁴⁷ DUNOVSKÝ, J. *Dítě a poruchy rodiny*. Praha: Avicenum, 1986, s. 20.

Poruchy v péči o dítě mívají dále dvě extrémní podoby. Jde o nadměrnou péči, kdy se rodiče příliš starají o dítě (např. úzkostní rodiče, velmi ambiciózní či staří). Výsledkem bývá dítě s nejrůznějšími poruchami sociální adaptace.

Opačným problémem, daleko nebezpečnějším, je hostilní vztah k dítěti, který vede k týrání a zneužívání. Důvodem bývá těžká psychopatie rodičů, tato situace je provázána celou řadou nepříznivých vlivů na vývoj dětí. Jde o syndrom týraného dítěte. Zvláštní problematiku zde představuje pohlavní zneužívání v rodině.⁴⁸

1.4 Charakteristika rodinného prostředí

Rodinné prostředí, je prostředí, ve kterém dítě vyrůstá, které výrazně ovlivňuje celý jeho vývoj. Dítě se vyvíjí a formuje pod vlivem soustavného styku především se společenským prostředím, a to jak sociálním, kulturním, tak i materiální, které vytváří rodina sama.⁴⁹ Kraus rozlišuje dvě stránky prostředí:

- materiální – tj. faktory, které se v něm vyskytují (vybavení věcmi, technikou apod.) a
- osobnostně vztahovou – tvořena lidmi, kteří se v daném prostoru nacházejí, jejich strukturou (věkem, pohlavím, kvalifikací) a vztahy (podřízenosti, nadřízenosti, formálními, neformálními).⁵⁰

Rodinné prostředí je utvářeno různými podmínkami a faktory:

Demograficko-psychologické podmínky

- Celková struktura rodiny, která zahrnuje věk rodičů, otcovské, mateřské, sourozenecké příp. prarodičovské působení. Jde především o úplnost či neúplnost rodiny, ale také např. o počet dětí. Zvýšené nároky na rodiče a výchovu klade prostředí s velkým počtem dětí, ale stejně tak prostředí jedináčků. Také věkové rozdíly mezi rodiči a mezi sourozenci mohou být zdrojem nejrůznějších problémů.

---

⁴⁸ DUNOVSKÝ, J. *Dítě a poruchy rodiny*. Praha: Avicenum, 1986, s. 22.

⁴⁹ LACA, S. *Sociální pedagogika*. Brno: IMS, 2011, s. 82.

⁵⁰ KRAUS, B., SÝKORA, P. *Sociální pedagogika I*. Brno: IMS, 2009, s. 23.

- Vnitřní stabilita rodiny, ta obsahuje všechny roviny vztahů v rodině, jako základna emocionální atmosféry rodinného prostředí. Za nejdůležitější jsou považovány vztahy mezi rodiči a dětmi, neméně důležité jsou vztahy mezi rodiči příp. rodiči a prarodiči. V případě více dětí také vztahy sourozenecké.⁵¹

Psychologické podmínky

Psychologické podmínky působí v určitých fázích života dítěte jako činitel, který napomáhá utváření důležitých povahových, mravních a volních vlastností dítěte. Období dětství je považováno za důležitý zdroj celoživotní orientace každého člověka. Pokud shledáme nedostatky v mravních a citových projevech dítěte, příčiny můžeme hledat v narušených vztazích mezi rodiči.

Materiálně-ekonomické faktory

Materiální podmínky můžeme rozdělit na prostředky nezbytné, které běžný rodinný rozpočet unese a ostatní, věci prestižní, které také mohou v určitém směru přispět k rozvoji dětí. Materiální podmínky nejsou jen moderní oblečení, sportovní nebo elektronická výbava dětí. Jsou zde zahrnuty i další věci jako např. zaměstnanost rodičů, jejich profese a vliv na děti, životní způsob rodiny a z toho plynoucí výchovný styl. Dále také představy rodičů o budoucím povolání svých dětí, zabezpečení podmínek pro domácí přípravu na školní práci, charakter bydlení, vybavenost domácnosti apod.⁵²

Kulturně-výchovné faktory

V rodině dochází ke kulturnímu přenosu. Předávají se tradice, zvyky a kulturní hodnoty. Prostřednictvím rodiny se dítě zapojuje do sociálních sítí (sousedství, přátelé).⁵³

Rozhodující význam má vzdělání rodičů a jejich hodnotová orientace (jakým hodnotám dávají přednost, zda materiálním, poznávacím, uměleckým, mravním a dalším), celkový životní styl rodiny, využívání volného času (zájmová činnost, míra a způsob využívání

---

⁵¹ KRAUS, B., SÝKORA, P. *Sociální pedagogika I*. Brno: IMS, 2009, s. 36-37.

⁵² STŘELEČEK, S. a kol. *Kapitoly z rodinné výchovy*. Praha: Fortuna, 1992, s. 87.

⁵³ MÜHLPACHR, P. *Sociopatologie*. Brno: IMS, 2009, s. 153.

masmédií, cestování, trávení dovolených, stravovací návyky i způsob oblékání, bydlení).⁵⁴ Rodinné prostředí, má vliv na vytváření postojů dětí k lidem (ke svým blízkým doma, na pracovišti nebo na veřejnosti, k sobě samému), ke vzdělání, k práci, kultuře, politice a k životu vůbec. Rodina provází člověka prakticky po celý život, ale postupně se dítě osamostatňuje, stává se nezávislé, zakládá vlastní rodinu, vychovává děti a pečuje o stárnoucí rodiče.⁵⁵

1.5 Význam rodinného prostředí

Rodinné prostředí tvoří jeden celek. Nemůžeme předpokládat výborné výchovné výsledky v rodině, kde nefungují vztahy mezi rodiči a prarodiči při společném soužití nebo v rodině, kde se zaměřili výhradně na materiální hodnoty.

Harmonické rodinné prostředí je pro děti důležitou základnou i příkladem společenského soužití, který může ovlivnit celý jejich další život.

Dlouhodobé narušení nebo oslabení některé ze stránek rodinného prostředí má zpravidla nepříznivý dopad na celé výchovné působení rodiny. Nejvýrazněji je však působnost ovlivněna psychologickými podmínkami.

Vaněk považuje za znaky optimálního rodinného prostředí:

1. Vnitřní stabilita rodiny.
2. Její nenarušená a přirozená struktura.
3. Kulturní atmosféra.
4. Civilizační standard.⁵⁶

Vnitřní stabilitu v rodině zajišťují zdravé, vyrovnané a stálé citové vztahy mezi jednotlivými členy, zejména mezi rodiči. Dále pocit bezpečí, vnitřní pohoda a shoda, společné prožívání radostí i neúspěchů a vzájemná pomoc. Děti z vnitřně stabilizovaných rodin se

---

⁵⁴ STŘELEČ, S. a kol. *Kapitoly z rodinné výchovy*. Praha: Fortuna, 1992, s. 89-90.

⁵⁵ MÜHLPACHR, P. *Sociopatologie*. Brno: IMS, 2009, s. 153.

⁵⁶ STŘELEČ, S. a kol. *Kapitoly z rodinné výchovy*. Praha: Fortuna, 1992, s. 90-92.

jeví jako povahově, pracovně i společensky vyrovnané, spolehlivé v plnění pracovních a společenských úkolů, nemají sklon k extrémním projevům.

S vnitřní stabilitou a přirozenou strukturou rodiny je často spojována **rodinná atmosféra**, někdy zvaná emocionální atmosféra, která prostupuje všechno dění v rodině, které dítě ovlivňuje. Je nejdůležitější zejména mezi 3. - 7. rokem, kdy se kladou základy příští povahy. Všechna pozdější působení, např. v období puberty, už jenom poopravují tyto základy. Ti, kteří prožijí laskavé dětství, vyrůstají v lidi citově založené, společenské a tvořivé. Ti, kteří byli opakovaně citově zraňováni, zůstávají tímto poznamenáni na celý život.⁵⁷

Každá rodina prochází příznivými i méně příznivými obdobími své existence. Příčiny mohou být různé a poznamenávají celkovou atmosféru rodinného života.

Rodinná atmosféra může mít charakter radostný, optimistický, vzbuzující ve všech členech vzájemnou důvěru, úctu a pocit jistoty a bezpečí, anebo charakter depresivní a pesimistický, vzbuzující v členech rodiny vzájemnou nedůvěru, strach a nejistotu. Jak již bylo řečeno, harmonické rodinné prostředí může příznivě ovlivnit celý další život dítěte. Rodina je prostředí, ve kterém můžeme dítěti zabezpečit stabilitu a pocit bezpečí. To neznamená jen pochopení a pomoc, ale hlavně pevný pořádek a autoritu.⁵⁸

Vedle pojmů rodinná a emocionální atmosféra sem patří také výrazy **psychická, citová a sociální deprivace**. Deprivací je označován stav, nejsou-li po dlouhou dobu naplňovány základní potřeby člověka. Objevuje se zvláště u dětí, vyrůstajících v prostředí, s nedostatkem podnětů pro svůj duševní a společenský rozvoj. Důsledkem je zanedbanost dítěte, která může být provázena nežádoucími projevy v chování, delikvencí a kriminalitou.

Deprivaci z vnějších sociálně ekonomických a kulturních příčin nalezneme v neúplných rodinách, v situacích, kdy rodiče jsou převážnou část dne mimo domov, v rodinách s nízkou hospodářskou nebo kulturní úrovní, které neposkytují svým dětem dostatek podnětů pro jejich žádoucí, přirozený vývoj.

---

⁵⁷ STŘELEČ, S. a kol. *Kapitoly z rodinné výchovy*. Praha: Fortuna, 1992, s. 92-93.

⁵⁸ LACA, S. *Sociální pedagogika*. Brno: IMS, 2011, s. 83.

Deprivaci z vnitřních (psychických) příčin způsobuje zájmové zaměření rodičů, jejich vzdělání a výchova, rozumové nebo smyslové poruchy, citové a charakterové nevyzrállosti, či dokonce z duševní poruchy rodičů apod.

Je zde velká pravděpodobnost, že děti, vyrůstající v nepříznivém výchovném prostředí, si jako dospělí budou chovat stejně jako jejich rodiče.⁵⁹

Přirozenou strukturou rodiny se rozumí, že je v ní zastoupeno **působení otcovské, mateřské, sourozenecké a prarodičovské.**

Největší význam při výchově dětí je přisuzován zpravidla **matce**. J. Vaněk uvádí: „Mateřská role je nejzávažnější u dětí nejmladšího věku, zejména ve fázi raného a středního dětství, protože v povaze dítě vytváří rysy vyrovnanosti, stálosti a spolehlivosti. Každá delší absence matky v této době se projevuje nepříznivě na vývoj povahy.“ Optimální je, pokud matka zůstane doma s dítětem alespoň do 3 let jeho věku, do té doby je na ni silně závislé. Teprve ve věku kolem 3 let začínají děti vyhledávat kontakt s ostatními dětmi a dospělými.

Nemůžeme však podceňovat ani **roli otce**. Nejvíce se jeho absence projevuje právě při výchově dětí v neúplné rodině, v období puberty a dospívání. Dětem vyrůstajícím bez otce chybí důležitý vzor mužnosti, kázně, pořádku a ochrany, nedostatek jistoty a stability dítěte, pro společenské začlenění. Otec bývá pro děti nejpřirozenějším zdrojem poznatků o světě, práci, technice a pomáhá jim tak i v orientaci k budoucímu povolání a k vytváření společensky užitečných cílů a hodnot.⁶⁰

Přítomnost obou rodičů je pro děti v rodině nepostradatelná. V dnešní době se role obrací. Ženy stále více budují svoji profesní kariéru a mladí otcové zasahují stále ve větší míře do výchovy svých dětí a podílejí se na zajištění chodu domácnosti.⁶¹

Význam **prarodičovského výchovného působení** vzrostl se zaměstnaností žen. Prarodiče fungují jako sekundární vychovatelé, protože rodiče nemají čas. Děti jsou svěřovány babičkám a dědečkům nejen o prázdninách a dovolených, ale pravidelně v průběhu celého roku. Jde o hlídání, o dopravu dítěte do školky nebo školy, na cvičení, sportovní tréninky,

---

⁵⁹ STŘELEČ, S. a kol. *Kapitoly z rodinné výchovy*. Praha: Fortuna, 1992, s. 94-99.

⁶⁰ STŘELEČ, S. a kol. *Kapitoly z rodinné výchovy*. Praha: Fortuna, 1992, s. 102-103.

⁶¹ KRAUS, B., SÝKORA, P. *Sociální pedagogika I*. Brno: IMS, 2009, s. 36.

po škole psaní úkolů, doučování atd. Někdy se prarodiče věnují dětem více než rodiče, i když prarodičovské výchovné působení by mělo být pouze doplňující. Většinou jsou prarodiče příliš shovívaví, nedůslední a někdy je jejich působení v rozporu se záměry rodičů. Naopak v některých případech jsou tyto prarodičovské vlivy velmi příznivé a úspěšně nahrazují nebo doplňují chybějící rodiče.⁶²

Prarodiče mají nezastupitelnou funkci v udržování a harmonizování velmi mladého manželství svých dětí. Mladý nezkušený pár potřebuje pomoc, radu, přispění. Tehdy mají tendenci do rodin svých mladých dětí více zasahovat, více pomáhat, více dirigovat. Někdy přebírají péči o vnoučata z nutnosti, ale někdy z přílišné iniciativy.

Pokud vztahy v rodině fungují, prarodiče se dle svých možností v mladé rodině angažují, pracovně i finančně pomáhají, pečují o vnoučata apod. Postupně potřebují sami pomoc od svých dětí. Ocitají se za hranicí stáří, kdy ubývá tělesných i duševních sil, je omezena pohyblivost, zanedbávání osobní hygieny, přichází demence, paranoidní rysy aj. Děti by jim měly pomoc oplatit a vnoučata, která jsou toho svědky, se stávají vnímavější vůči bolestem druhých, což je přínosem k celkové prosociálnosti.⁶³

Sourozenci patří také k důležitým výchovným činitelům. V rodině se dítě připravuje na život mezi lidmi, vytváří se zde přirozené návyky. Děti musí respektovat ostatní sourozence, být skromnější ve svých požadavcích a disciplinovanější. Větší rodiny bývají soudržnější. Výchovný postoj rodičů, kdy dávají některému dítěti ve všem přednost, je nesprávný a vyvolává u ostatních sourozenců žárlivost, závist, hněv, agresivitu a může vést až k upevnění těchto rysů v jejich povaze.⁶⁴

V dnešních rodinách jsou nejčastěji dvě nebo tři děti. Rozdíly mezi sourozenci jsou dány mírnými vývojovými odchylkami nebo osobitými charakteristikami jejich mentální výbavy, jejich temperamentem či povahovými zvláštnostmi, nebo jen neporozuměním a nepřiměřeným postojem rodičů. Mnohdy si rodiče podle prvního dítěte vytvoří pevný model vývoje a chování a podle tohoto modelu poměřují dítě druhé.⁶⁵

---

⁶² STŘELEČEK, S. a kol. *Kapitoly z rodinné výchovy*. Praha: Fortuna, 1992, s. 105.

⁶³ MATĚJČEK, Z. *Dítě a rodina v psychologickém poradenství*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1992, s. 91-103.

⁶⁴ STŘELEČEK, S. a kol. *Kapitoly z rodinné výchovy*. Praha: Fortuna, 1992, s. 104.

⁶⁵ MATĚJČEK, Z. *Dítě a rodina v psychologickém poradenství*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1992, s. 77.

Určitá dávka žárlivosti a rivality je mezi sourozenci přirozená a normální. Jde o dva lidské jedince, dědičně si blízké, ne však totožné. Jsou vybaveni jinými vlastnostmi, žijí však ve stejném sociálním prostředí, s týmiž lidmi, ve spoustě sociálních vztahů. Osobní potřeby, práva a zájmy jednoho nutně narážejí na tytéž potřeby, práva a zájmy toho druhého, navíc jeden i druhý, případně i další, se snaží dosáhnout svého vlastního uspokojení. Sourozenecký vztah je školou soužití, ohromnou příležitostí pro jejich vývoj. Naučí se sourozenecké náklonnosti, lásce, solidaritě, spolupráci, obětavosti, ale také respektu druhého. Žárlivost a rivalita pokud nepřekročí zdravou míru, svým způsobem pozitivně stimulují sociální i kognitivní vývoj dítěte a přispívají k diferenciaci jeho osobnosti a k utváření jeho identity.⁶⁶

Děti jsou velmi různé ve svých citových vazbách na rodiče i na druhé sourozence. Rodiče nesmí starší dítě odmítat ani mu odpírat svou přízeň. Staršího sourozence musí zapojit do ošetřování, opatrování a hlídání mladšího, malého představovat jako nerozumného, nezkušeného, který se toho musí ještě moc naučit, a my všichni jsme učiteli.

U nejstarších dětí lze zachytit větší množství emočních problémů. Rodiče jsou při prvním dítěti ještě málo zkušené a příliš úzkostní, dopouštějí se více chyb. Na starší dítě čeká stres s příchodem mladšího sourozence. Mladší dítě je toho ušetřeno. Starší děti mají vyšší výsledky v inteligenčních testech, tendenci dosáhnout vyššího vzdělání a vyššího uplatnění v zaměstnání. Záleží také na pohlaví prvního a druhého sourozence a na jejich věku (dva chlapci, dvě děvčata, chlapec-děvče, mladší-starší).

Přirozený věkový odstup mezi dětmi jsou dva až tři roky, spíše tři. Děti se dají lépe zvládnout, jedno dítě druhé více stimuluje a méně si překážejí. Čím menší je věkový odstup jednoho od druhého, tím se obě děti nacházejí v téže vývojové fázi. Velký věkový rozdíl, přesahující dvě vývojové fáze (tedy 6 let a více) způsobí, že děti vyrůstají jako samostatné jednotky. Starší dítě je v pozici dospělého, a ne partnerského dítěte.⁶⁷

Dvojčata, pokud jsou dvouvaječná, jsou dva rozdílní sourozenci, rozdíly mohou být způsobeny organickými činiteli, nebo jen odlišným vzorcem vloh a schopností, odlišnými temperamentovými vlastnostmi, odlišnou dynamikou psychického vývoje. Více práce

---

⁶⁶ MATĚJČEK, Z. *Dítě a rodina v psychologickém poradenství*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1992, s. 79.

⁶⁷ MATĚJČEK, Z. *Dítě a rodina v psychologickém poradenství*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1992, s. 80-83.

a péče o ně, znamenají zvýšené nároky časové i emocionální. Je zapotřební účelněji rozdělit práci mezi rodiči a větší zapojení prarodičů. Jednovaječná dvojčata vyrůstají spolu a sdílejí neustále tentýž čas, prostor a tytéž podněty. Vzájemně si vystačí a utvoří si svůj vlastní uzavřený svět, vlastní komunikační způsoby i vlastní řeč. Je důležité odlišovat identitu jednoho i druhého, potlačovat stejnost a posilovat rozdílnost, jak ve vnějším vzhladu, tak v zážitcích a zkušenostech. Aby jedno dítě druhému přinášelo něco nového a osobitého.⁶⁸

U jedináčků se někdy daří kompenzovat nepřítomnost sourozenců přátelskými vztahy s dětmi v okolí, avšak chybí trvalejší a dlouhodobé vazby. Tyto děti jsou zahrnovány drahým oblečením, hračkami, sportovním vybavením atd.). Rodiče mnohdy užívají nepřiměřených výchovných metod a prostředků. Děti zatěžují většími nároky na vzdělání, snaží se dosáhnout svého výchovného cíle, pro což mají lepší materiální a finanční podmínky než při více dětech. Dítě má zapláceno mnoho kroužků, sportovní tréninky, jazykové a umělecké kurzy a nemá prakticky ani chvíli volnou pro sebe.8/73 Nebo se snaží děti až příliš chránit. Úzkostně sledují zdravotní stav dítěte, dodržují zásady správné výživy a hygieny. Dítě uspokojuje určité osobní cíle nebo záměry rodičů. Také při rozvodu či jiném rozvratu rodiny se rodiče o dítě přetahují, to slouží jako nástroj vydírání či pomsty jednoho rodiče vůči druhému.⁶⁹

Jedináčkům je často přisuzována rozmazlenost, lenivost, nerozhodnost, sobectví, nezdravé sebevědomí, citová nezralost a malá schopnost přizpůsobit se skupině vrstevníků. To platí i v početné rodině, je-li mezi ním a sourozenci velký věkový rozdíl, nebo u nejmladších dětí.⁷⁰

---

⁶⁸ MATĚJČEK, Z. *Dítě a rodina v psychologickém poradenství*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1992, s. 86.

⁶⁹ MATĚJČEK, Z. *Dítě a rodina v psychologickém poradenství*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1992, s. 74.

⁷⁰ STŘELEČ, S. a kol. *Kapitoly z rodinné výchovy*. Praha: Fortuna, 1992, s. 105.

2 CHARAKTERISTIKA RODINNÉ VÝCHOVY

2.1 Výchova

Výchova je cílevědomé, záměrné mezilidské působení a rozvíjení aktivního vztahu člověka ke světu. Proto je pro vývoj dítěte podstatné, jak je vychováváno a vzděláváno, čemu se učí a jaké prostředky se při výchově používají.

Pokud působí na jedince příliš silné prostředí a výchova je slabá, anebo naopak, výchova je velmi autoritativní a jedinci zabraňuje, aby na něj prostředí působilo, tak dochází k disharmonickému vývoji osobnosti. Děti trpí psychickou deprivací, tím, že prostředí, ani výchova nerozvíjejí vrozené a zděděné předpoklady dostatečně. Žádoucí je harmonicky rozvinutá osobnost, která je výsledkem souhry všech činitelů.

Při výchově se setkáváme s různými extrémy s neúměrnými požadavky na dítě, nebo naopak s rezignací nad výsledky dítěte, popř. přecenění významu prostředí a výchovy, kde jsou nežádoucí rysy připisovány špatnému vlivu prostředí, ale cílevědomým a záměrným působením můžeme dosáhnout vytyčeného výchovného výsledku. Ovšem vlastnosti, pro které nemá organismus vrozené nebo zděděné předpoklady, nemohou být nikdy rozvinuty, i kdyby vnější podmínky byly ty nejpříznivější.⁷¹

Výchova se většinou chápe jako záměrný proces. Zároveň je i výchova nezáměrná, zahrnuje naše jednání a chování. Děti nás pozorují, všímají si nás, berou si z nás příklad a rychle pochopí, když jsou v rozporu naše slova a činy.

Výchova je oboustranný proces, postupně se vyvíjí celá rodina, nejen dítě, ale i jeho rodiče. Děti vychovávají rodiče a ti se přizpůsobují jejich vývoji a zrání. S věkem dítěte se mění výchovné metody, tím že přibývají zkušenosti, ale i struktura činností v rodině. Je nutné, aby v rodině existoval jistý řád a pravidelnost, ale i tento řád se s vývojem dětí mění.⁷²

Výchova dětí je jediným zdrojem lidského štěstí, naplněním života, hlubokým uspokojením, ale i zdrojem starostí. V rodinném prostředí se formují i charakteristiky lidí, jejich postoje k ostatním lidem, k práci, ke společnosti. Rodina je prostředím, ve kterém dítě tráví

---

⁷¹ STŘELEČEK, S. a kol. *Kapitoly z rodinné výchovy*. Praha: Fortuna, 1992, s. 110-112.

⁷² HOSKOVCOVÁ, S., SUCHOCHLEBOVÁ RYNTOVÁ, L. *Výchova k psychické odolnosti dítěte*. Praha: Grada Publishing, 2009, s. 14.

většinu svého života, vytváří se hodnotová orientace, získává základní poznatky, připravuje se na školu, formují se vztahy k jiným lidem. V rodinném prostředí je potřebné respektovat určitá pravidla spolužití. V rodině by neměla chybět láska, dobrosrdečnost, tolerance, ohleduplnost, důvěra a otevřenost mezi členy navzájem.

Výchova má velký vliv na dnešní mládež a vyžaduje ucelený systém, na kterém se podílejí oba rodiče. Moderní fenomén je nechat dítěti v období puberty volný průběh výchovy. Když rodiče nemají na dítě čas, vychovávají jej kamarádi či ulice.⁷³

Výchova v rodině se vždy odvíjela od školní výchovy, a ta od společenské výchovy. V každém historickém období je potřebné v rodině vychovávat děti k hodnotám lásky, slušnosti, úcty, tolerance, přátelství, solidarity, dobra. Výchova v rodině má rozvíjet:

- **Vztah k sobě samému** – podmíněný láskou a úctou k životu, k zachování zdraví, pěstování životního stylu, ke vzdělání. Rodinná výchova má pěstovat u dítěte svobodu v rozhodování a zodpovědnost za svoje činy.

- **Vztah ke společnosti, k lidem, k rodině** – dobré vztahy k jiným, schopnost spolupracovat, umět se přizpůsobit, rozhodovat. Učí se úctě ve svých rodinách, a to vztahem svých rodičů k prarodičům, k širší rodině.

- **Vztah k přírodě** – svým pozitivním příkladem rodiče mají vychovávat děti k lásce k přírodě, k její ochraně.⁷⁴ 16/91

Bakošová uvádí výchovné prostředí rodiny jako nezáměrné výchovné prostředí, které vzniká bez cílevědomého působení (tj. demografické, psychologické, kulturní a ekonomické podmínky, životní styl, hodnotová orientace a modely výchovy v rodině) a tyto podmínky v interakci s výchovným procesem, cílí i styly výchovy.⁷⁵

---

⁷³ LACA, S. *Sociální pedagogika*. Brno: IMS, 2011, s. 87.

⁷⁴ BAKOŠOVÁ, Z. *Sociální pedagogika ako životná pomoc*. Bratislava: Stimul, 2005, s. 91.

⁷⁵ BAKOŠOVÁ, Z. *Sociální pedagogika ako životná pomoc*. Bratislava: Stimul, 2005, s. 91.

2.2 Historický pohled na výchovu

Děti patří k nejdůležitějším a nejpřirozenějším součástem našeho života. Jsou naplněným přirozené touhy většiny manželství. S dětmi je spojena v určitých fázích života velká péče, starosti, výdaje, změna způsobu života. Narozením dítěte vzniká nová životní situace, která vyžaduje určitou psychickou, materiální a také pedagogickou přípravu. To, co rodiče do dětí vkládají, ne vždy a v plné míře přináší očekávané uspokojení nebo štěstí. Výchova dětí s sebou nese určitá rizika a úskalí. Se změnami životních podmínek v jednotlivých obdobích vývoje společnosti se změnila podoba nebezpečí pro dítě.

Život dětí byl vždy spjat se způsobem života rodičů a celé společnosti. Ve **starověkých** společenstvích měla výchova vojenský charakter. Otec, jako hlava rodiny, měl neomezenou pravomoc, rozhodoval o životě a smrti svých dětí. Ve **středověku** se toto měnilo. Ale děti vyrůstající v chudých rodinách byly přijímány jako pracovní síla a musely od nejútlejšího věku pracovat, tím přispívaly ke svému přežití. Na hradech probíhala šlechtická výchova, kde byla také uplatňována otcovská vůle. Děti musely uzavírat sňatky s významnými příslušníky šlechtických rodů, podléhaly tak politickým a ekonomickým transakcím.

Významní renesanční, reformační a osvícenští myslitelé obraceli pozornost k dítěti a k promyšlené organizované výchově, pro zlepšení společenských poměrů.⁷⁶

Osobností, která má velkou zásluhu za vytvoření základů moderního systému výchovy a vzdělání je **J. A. Komenský** (1592 – 1670). Mnohé z jeho myšlenek našly své praktické uplatnění teprve v našem století. Ve svých dílech naznačuje, jak důležitá je správná výchova již v prvních letech života dítěte. Mnohem důležitější než péče o tělo, jako naučit děti jíst, pít, chodit, oblékat se, je péče o jejich duši a mysl.⁷⁷ Respektoval přirozený vývoj dítěte, byl proti násilným metodám. Výchova má vést příkladem, poučením a mírnou kázní ke ctnostem. Hlavním cílem je rozvíjet všechny ve všem všestranně, bez rozdílu stavu a pohlaví.⁷⁸

S nastupujícím **novověkem**, se změnou společenských podmínek, přišly větší nároky na vzdělání dětí, ale požadavek povinné školní docházky neměl úspěch ani u bohatých vrstev, ani u chudých. I církve měla výhrady, že nebude dost místa pro náboženství. Děti

---

⁷⁶ STŘELEČ, S. a kol. *Kapitoly z rodinné výchovy*. Praha: Fortuna, 1992, s. 79.

⁷⁷ STŘELEČ, S. a kol. *Kapitoly z rodinné výchovy*. Praha: Fortuna, 1992, s. 81.

⁷⁸ OURODA, K. *Základy pedagogiky*. Brno: IMS, 2003, s. 25.

z nemajetných rodin měly úlevy od školní docházky, aby mohly celý den pracovat na poli nebo v továrně.

Na netečnost a mnohdy také tvrdost společnosti ve vztahu k dítěti a k jejich životnímu osudu reagovali např.:

J. J. Rousseau (1712 – 1778), své názory na výchovu uvedl v pětidílném spise *Emil čili o vychování*. V oblasti výchovy zamítá všechno, co by mohlo narušit svobodný vývoj dítěte. Přirozená výchova je chápána jako „shoda s přírodou“, výchova v souladu s věkovými (fyzickými a psychickými) zvláštnostmi dětí. Významným rysem je citlivý vztah k dítěti. Výchova se opírá o osobní zkušenost, klade důraz na metodu přirozených následků. Rousseau přísně odsuzuje středověký způsob výchovy spojený s biflováním, krutou kázní, tělesnými tresty. Cílem výchovy má být láska ke svobodě a schopnost za ni bojovat, výchova má být svobodná. Radikálně zavrhuje všechny předchozí výchovné koncepce, přejímá pouze některé myšlenky svých předchůdců a vytváří vlastní výchovný systém., který měl velký vliv na vývoj dalšího pedagogického myšlení i přes řadu nesprávných a rozporných názorů.⁷⁹

19. století je etapou velkých ekonomických, sociálních i politických poměrů v Evropě i ve světě. Pokračovatelem Rousseauovým se stal švýcarský pedagog **J. H. Pestalozzi** (1746-1827), zakladatel humanistické pedagogiky. Ve svém románě *Lienhart a Gertruda* popisuje život zemědělské rodiny a přirozenou výchovu dětí v rodinných podmínkách.⁸⁰

Představitelem německé pedagogiky byl **J. F. Herbart** (1776-1841), který za výchovné cíle považuje nezbytně pevný charakter, rozvoj aktivity a mnohostranných zájmů. Úlohou vedení bylo ovládnout divokost dítěte a zlomit jeho vůli, udržovat je ve strachu pohrůzkami, zákazy a tresty. Autorita a láska byly pomocnými prostředky vedení. Důležitým pravidlem bylo stanovení přesných pravidel chování, podněcování pochvalou, pokáráním, ukazování chyb a vlastní zkušenost. Některé jeho myšlenky jsou aktuální i dnes.⁸¹

Ve 20. století se rozvíjela celá řada pedagogických směrů. Byly zaměřeny demokraticky, preferovaly kladnou citovou atmosféru, přiměřenost, pedocentrismus. Středem výchovné a vzdělávací práce ve školách, ale i v rodině se stalo dítě, jeho zájmy a projevy.

⁷⁹ STŘELEČEK, S. a kol. *Kapitoly z rodinné výchovy*. Praha: Fortuna, 1992, s. 82.

⁸⁰ JÚVA, V. *Stručné dějiny pedagogiky*. Brno: Paido, 1994, s. 34.

⁸¹ OURODA, K. *Základy pedagogiky*. Brno: IMS, 2003, s. 50.

Výchova byla jednostranně podřízena biologickým a psychologickým hlediskům rozvoje dítěte. Vyučování ztratilo řád a jeho celkové výsledky byly často předmětem kritiky celé společnosti. Došlo k rozvoji citových a mravních vztahů mezi rodiči a dětmi, v rodinách býváme svědky až nekritického obdivu k dítěti, nebo naopak neúměrných nároků klade- ných na dítě, což není dobré ani pro děti ani pro rodiče.⁸²

Postmoderní výchova, se snaží zbavit výchovu všeho autoritativního, a chápat ji jako pomoc jedinci na jeho životní cestě. Nejvyšší hodnotou je člověk, cílem výchovy je rozvoj osobnosti, individuality se svobodou rozhodování a sociální komunikace.⁸³ Výchova by měla rozvíjet zdravé sebevědomí, zodpovědnost, toleranci, solidaritu, porozumění pro dru- hé, spolupráci, formovat politické vědomí, demokratické hodnoty, lidská práva a multikul- turní porozumění. Výchova musí být zaměřena na budoucnost, k překonání rozporů mezi člověkem a přírodou, k prohlubování vztahů k sobě samému, k rodině, společnosti, k lid- stvu. Lidé musí změnit dosavadní ničivý životní styl, musí odpovědně zacházet s přírodními zdroji a nalézat nové šetrné technologie. Výchova má utvářet jedince jakého společnost potřebuje. Usiluje o člověka moudrého, citlivého, tolerantního, odpovědného, který pochopil a respektuje zákony přírody, civilizace a kultury a má úctu k životu součas- nému i budoucímu.⁸⁴

Prvním dokumentem zaručujícím dětem zvláštní péči byla Ženevská deklarace práv dítěte z roku 1924. Následovala Deklarace práv dítěte, přijatá Valným shromážděním OSN v r. 1959. Je zde citováno, že „dítě pro svoji fyzickou a mentální nezralost vyžaduje zvlášt- ní záruky a péči, včetně přiměřené právní ochrany, před narozením a po něm“. Posledním mezinárodním dokumentem OSN je Úmluva o právech dítěte, která vstoupila v platnost také v ČSFR v r. 1991. V úvodu k Úmluvě o právech dítěte se uvádí, že rodina jako zá- kladní skupina ve společnosti, má dostávat potřebnou ochranu a pomoc tak, aby beze zbyt- ku plnila svou úlohu ve společnosti. Dítě má být plně připraveno žít ve společnosti vlast- ním životem a vychováváno v duchu míru, důstojnosti, snášenlivosti, svobody, rovnosti a sounáležitosti.⁸⁵

---

⁸² STŘELEČEK, S. a kol. *Kapitoly z rodinné výchovy*. Praha: Fortuna, 1992, s. 82-83.

⁸³ JÚVA, V. *Stručné dějiny pedagogiky*. Brno: Paido, 1994, s. 55.

⁸⁴ HORKÁ, H. *Výchova pro 21. století*. Brno: Paido, 2000, s. 53.

⁸⁵ STŘELEČEK, S. a kol. *Kapitoly z rodinné výchovy*. Praha: Fortuna, 1992, s. 84.

2.3 Strategie výchovy

Výchova má-li být úspěšná, musí vycházet z promyšlené a zabezpečené koncepce. Určitý jev je posuzován ve vztahu s ostatními, navzájem souvisejícími a ovlivňujícími skutečnostmi. Účinnost výchovy závisí na třech základních činitelích:

1. Souhrn podmínek, ve kterých výchova probíhá.
2. Soustavu výchovných cílů.
3. Soustavu výchovných prostředků.

Výchova je tím účinnější, čím větší je relativní soulad těchto činitelů.⁸⁶

Podmínky výchovy

K podmínkám výchovy patří materiální skutečnosti, ale především vychovatelé a vychovávaní. Podmínky výchovy jsou dány celkovou dosaženou úrovní života a životního prostředí vychovatelů a vychovávaných. Důležitou součástí podmínek výchovy jsou:

- vnitřní podmínky - zděděné, vrozené a výchovou získané předpoklady,
- vnější podmínky - působení společenského a přírodního prostředí.⁸⁷

Rozhodující význam mezi vnějšími podmínkami je přisuzován **společenskému prostředí.**

Mikroprostředí, které zpravidla bezprostředně a nejintenzivněji ovlivňuje život dítěte, což je rodina, která je zapojena do širšího společenského celku.

Mezoprostředí, k němuž patří i příbuzenstvo, sousedé, přátelé a všichni ostatní, kdo rodinu obklopují a jsou s ní ve styku a vzájemně se ovlivňují. Vytvářejí místní, oblastní a krajové zvláštnosti, vyplývající z působení městského nebo venkovského prostředí. Sem je zahrnován i vliv hromadných sdělovacích prostředků, rozhlasu, televize, novin a časopisů.

---

⁸⁶ STŘELEČEK, S. a kol. *Kapitoly z rodinné výchovy*. Praha: Fortuna, 1992, s. 117.

⁸⁷ STŘELEČEK, S. a kol. *Kapitoly z rodinné výchovy*. Praha: Fortuna, 1992, s. 117.

Další prostředí, které rodinu obklopuje (exoprostředí) představují takové instituce jako je škola, sportovní nebo jiná zájmová sdružení, party, zaměstnavatel, služby poradny, soudy apod.⁸⁸

Makroprostředí, ještě širší okruh společenských institucí, politické, ekonomické a kulturní vlivy. Jsou zcela neosobní a mají celospolečenský dosah. Jde o společenské normy a postoje (i normy krásy a tělesné i duševní zdatnosti), obecně uznávané hodnoty, zákony a předpisy, tradice, výchovné praktiky, zvyky, předsudky, pověry a společenské mýty.⁸⁹

Hranice mezi jednotlivými prostředími se mění. Působení jednotlivých činitelů a vlivů společenského prostředí na dítě se posuzuje z hlediska konkrétních podmínek, v nichž dítě žije a kterými je ovlivňováno. Některé děti například tráví mnoho hodin v týdnu před televizní obrazovkou. Ta na ně působí v příznivém i v nepříznivém výchovném smyslu, výrazněji než jejich příležitostné mimoškolní aktivity. Jiné děti jsou významně ovlivňovány sportovním oddílem, základní uměleckou školou apod.⁹⁰

Cíle výchovy

Cíle by měly odrážet vědomě zvolené a reálné výchovné možnosti, které mohou a mají být dosaženy v rozvoji dětí. Stanovení výchovných cílů souvisí s výběrem hodnot. Každý člověk přisuzuje v životě některým věcem a jevům větší význam než jiným a podřizuje tomu svoje aktivity. V cílech rodinné výchovy dětí se zpravidla promítají **hodnoty**, které rodiče uznávají a jsou přesvědčeni o jejich významu pro další život svých dětí. Jsou to například:

Mravní výchova, chápání dobra a zla, toho, co je správné a nesprávné.

Vztah k lidem, k rodičům, sourozencům, prarodičům, kamarádům a starším lidem.

Vyrovnanost, hloubka a bohatost citového života.

Rozumový rozvoj, vědomosti, dosažení co nejvyššího vzdělání.

Fyzická zdatnost, pracovní dovednosti a manuální zručnost.

---

⁸⁸ STŘELEČ, S. a kol. *Kapitoly z rodinné výchovy*. Praha: Fortuna, 1992, s. 117.

⁸⁹ ŠNÝDROVÁ, I. *Psychodiagnostika*. Praha: Grada Publishing, 2008, s. 28.

⁹⁰ STŘELEČ, S. a kol. *Kapitoly z rodinné výchovy*. Praha: Fortuna, 1992, s. 187.

Oblíbenost mezi spolupracovníky, správné vystupování a jednání s lidmi.

Zajištění co nejlepších materiálních podmínek pro život svých dětí a rodiny.

Vztah ke společnosti, angažovanost ve veřejném a politickém dění atd.⁹¹

Cíle, které si rodiče kladou při výchově svých dětí, souvisejí s jejich vlastní činností a vycházejí z jejich životních zkušeností. Cíle výchovy by měly být přiměřené podmínkám vnějším i vnitřním. Pokud rodiče plánují výchovu svých dětí jen podle svých představ, zpravidla se v ní promítají otázky společenské prestiže, finanční výhodnosti apod., jsou přehlíženy některé vnitřní podmínky dítěte, jako duševní nebo tělesné předpoklady, zájmy a aktivity, nebo naopak jsou přeceňovány zděděné a vrozené předpoklady dítěte k určité činnosti, to vše má negativní důsledky.

Vychovatel má umět zvolit cíle tak, aby je vychovávaní přijali a sami usilovali o svoji sebevýchovu. Těsná vazba je také mezi cíly a prostředky výchovy. V zásadě jsou cíle voleny podle dostupných prostředků.⁹²

Prostředky (nástroje) rodinné výchovy

Přímé výchovné působení - představuje osobní vztah vychovatele k dítěti a usměrňování jeho jednání a chování. Patří sem především **výchovné metody**, tj. záměrně zvolené a uspořádané činnosti rodičů a dětí, které mají výchovný cíl. Jde o postupy, které mají děti něčemu naučit, ale také pomoci utvářet kladný vztah ke světu, který je obklopuje, k lidem, ke škole a ke vzdělání, k práci, k umění a kultuře.

Nepřímé výchovné působení – je působení rodinného prostředí, které dítě výchovně ovlivňuje.⁹³ Vážným ohrožením je vliv televize, počítačů, DVD, které nabízí filmy s projevy násilí, s tematikou nezdravých mezilidských vztahů, předčasného sexu mezi mladými lidmi apod.⁹⁴

---

⁹¹ STŘELEČEK, S. a kol. *Kapitoly z rodinné výchovy*. Praha: Fortuna, 1992, s. 118-119.

⁹² STŘELEČEK, S. a kol. *Kapitoly z rodinné výchovy*. Praha: Fortuna, 1992, s. 119-120.

⁹³ STŘELEČEK, S. a kol. *Kapitoly z rodinné výchovy*. Praha: Fortuna, 1992, s. 130.

⁹⁴ BAKOŠOVÁ, Z. *Sociálna pedagogika ako životná pomoc*. Bratislava: Stimul, 2005, s. 91.

K výchovným prostředkům, které působí současně na všechny složky lidské osobnosti a současně na myšlení, city i vlastnosti vůle. Patří k nim:

- **výchovná autorita**, která je v rodině představována nejprve matkou, otcem a případně i ostatními členy rodiny a osobnostmi, s nimiž přijde dítě v životě do kontaktu;
- **rodina jako skupina** lidí, spojená pokrevními a zvláštními společenskými vztahy;
- **životní režim**, do kterého dítě od prvních dní života postupně vrůstá.⁹⁵

Významné místo v této skupině „nástrojů“ výchovy zaujímá **autorita** rodičů. Už v počátečním období života dítěte, má velký význam **příklad rodičů**. Stávají se dítěti vzorem pro jeho vlastní jednání. Pro budování rodičovské autority je základní podmínkou úsilí o co nejlepší plnění osobních, profesních i občanských povinností, upřímnost, pravdomluvnost, soulad činů s mravními zásadami. Je zapotřebí laskavý, upřímný a pozorný vztah k dětem, spojený zároveň s náročností vůči nim, s chápáním dětských potřeb, zájmů a bezprostřední účast na jejich činnostech. V rodině je představována nejprve matkou, otcem a případně i ostatními členy rodiny a osobnostmi, s nimiž přijde dítě v životě do kontaktu.⁹⁶

Autoritu rodičů výrazně ovlivňuje v očích dětí především jejich **postoj k práci**. Např. při práci doma, mají možnost ocenit zručnost, vynalézavost, vytrvalost, pracovní a technické vědomosti svých rodičů. Děti se zajímají také o společenské postavení svých rodičů a jsou hrdé na jejich pracovní a životní úspěchy i odborný a všeobecný rozhled. Děti vzhlíží k rodičům, pokud jsou schopni jim vysvětlit i složitější otázky, poradit jim se školními nebo jinými problémy, podělit se s nimi o své životní poznatky a názory.

Důležitou součástí výchovného režimu dítěte je také **denní řád**, který pravidelně, časově vymezuje střídání spánku, učení, hry, práce, odpočinku, stravování a jiných činností, přispívá k vytváření potřebných návyků pro celkový příznivý vývoj dítěte. Podceňování režimu způsobuje neposlušnost, lenost, záškoláctví, špatný vztah k učení a k práci. Rodiče musí rozvrhnout všechno tak, aby dítě nezahálelo a nenudilo se ani nebylo přetíženo.

---

⁹⁵ STŘELEČEK, S. a kol. *Kapitoly z rodinné výchovy*. Praha: Fortuna, 1992, s. 134.

⁹⁶ STŘELEČEK, S. a kol. *Kapitoly z rodinné výchovy*. Praha: Fortuna, 1992, s. 134.

S přibývajícím věkem dítě přerůstá rámec rodiny a vstupuje do širších společenských vazeb (škola a zájmové kroužky, práce).⁹⁷

Výchovné zásady

Výchovné zásady jsou pravidla pro výchovu, pravidla pro výběr obsahu a prostředků výchovného působení. Při uplatňování správných výchovných zásad by se měly dostavit očekávané výsledky. Cesta k nim však není vždy jednoznačná, bez komplikací.

Důležitou zásadou je **spojujání výchovného vedení s rozvojem samostatnosti**. Vytyčení cílů dětem, úspěšné absolvování školy, rozmanitá zájmová činnost, studium cizího jazyka atd., nemusí být v souladu s vnitřními cíli dítěte. Autoritativní postoj rodičů a důsledné dodržování životního režimu, brání dítěti v rozvoji samostatnosti a trávení volného času dle svých představ. Nemají možnost naučit se odolávat životním svodům.

Neméně důležité je **využívání kladných rysů osobnosti vychovávaného a tlumení rysů záporných**, neboť v každém dítěti jsou základy pro příznivý rozvoj. I malý úspěch je hnací silou jeho dalšího úsilí, zatímco neustálé nezdary jsou pro dítě silně deprimující.⁹⁸

Zásada **spojení výchovy se životem a produktivní prací** znamená, že snaha uchránit děti před škodlivými nástrahami života, musí mít své hranice. Děti je potřeba postupně otužovat, aby si dokázaly poradit při řešení problémů. Připravit je na život postupným zapojením do domácích prací, sportovních a ostatních zájmových činností, pomoci jim pochopit hodnotu peněz apod.⁹⁹

Zásada **stejnoseměrnosti výchovných požadavků a výchovných vlivů**. Většinou není dodržována v rodinách v rozvodové situaci či v neplných rodinách, kdy jeden z rodičů důsledně vyžaduje od dětí splnění určitých požadavků, druhý se k nim staví benevolentně, nebo jeden z rodičů nebo oba preferují některé dítě. Dlouhodobé nerespektování zásady stejnoseměrnosti požadavků a výchovných vlivů vede k narušení morální rovnováhy dítěte a jeho duševního zdraví. Tam, kde jsou mezi rodiči vážné rozpory, není autoritou pro děti

---

⁹⁷ STŘELEČ, S. a kol. *Kapitoly z rodinné výchovy*. Praha: Fortuna, 1992, s. 134-136.

⁹⁸ STŘELEČ, S. a kol. *Kapitoly z rodinné výchovy*. Praha: Fortuna, 1992, s. 122-125.

⁹⁹ STŘELEČ, S. a kol. *Kapitoly z rodinné výchovy*. Praha: Fortuna, 1992, s. 127.

obvykle žádný z nich. Podobné je, pokud znevažují autoritu učitele, podkopávají si tím i svoji autoritu.¹⁰⁰

F. V. Austrata uvedl na začátku 20. století výčet výchovných zásad, které můžeme uplatňovat i při současné rodinné výchově:

„Vychovávej přirozeně!, Vychovávej s láskou!, Vychovávej pro život!,

Vychovávej jednotně!, Vychovávej pravdivě!, Vychovávej vlastenecky!“¹⁰¹

2.4 Metody a formy

Základní výchovné metody se dělí podle toho, na kterou psychickou stránku osobnosti dítěte nejvíce působí. Rozlišujeme:

a) **metody vysvětlování a přesvědčování**, působí především na rozum dítěte,

b) **metody cvičení a navykání**, jsou zaměřeny především na formování vlastnosti vůle,

c) **metody mravního hodnocení**, zasahují především city vychovávaného.¹⁰²

Metody slovního působení mají v rodinné výchově, ustálené místo. Mohou mít podobu prosby, rady, doporučení, upozornění, připomenutí, nařízení. V případě náročnějších úkolů, k nimž děti postupně vedeme, musíme používat i složitější metody slovního působení, tedy vysvětlování a přesvědčování, mohou mít podobu rozhovoru, besedy, diskuse. Vždy musíme respektovat duševní úroveň dítěte. Nejčastější variantou bývá rozhovor mezi rodiči a dětmi. Rodiče si s dětmi povídají o každodenním životě, o škole, o zaměstnání rodičů, o zájmové činnosti dětí, o shlédnutém filmu, o čtené knize, navštíveném sportovním utkání, vycházce nebo výletu.

Metody cvičení a navykání jsou důležitými prostředky k vytváření a upevňování základních hygienických, vzdělávacích, kulturních, pracovních, sportovních a jiných návyků dětí.

---

¹⁰⁰ STŘELEČ, S. a kol. *Kapitoly z rodinné výchovy*. Praha: Fortuna, 1992, s. 128-135.

¹⁰¹ STŘELEČ, S. a kol. *Kapitoly z rodinné výchovy*. Praha: Fortuna, 1992, s. 129.

¹⁰² STŘELEČ, S. a kol. *Kapitoly z rodinné výchovy*. Praha: Fortuna, 1992, s. 131.

Metody hodnocení jsou velmi důležité při utváření postojů dětí k tomu, co je správné a co nesprávné. Vedou k pochopení rozdílů mezi vhodným a nevhodným chováním. Do této skupiny patří především metody povzbuzování a trestání. Každá z těchto metod má různé varianty.

- metody povzbuzování - souhlas, pochvala a odměna,
- metody trestání - nesouhlas, nespokojenost, domluva nebo napomenutí, odejmutí výhod, ignorování, tělesný trest.¹⁰³

Metody povzbuzování

Odměna je pozitivní výchovný prostředek. Může mít verbální či neverbální podobu v podobě akceptace dítěte. Odměna stimuluje, podporuje a povzbuzuje sebevědomí dítěte, jeho osobnost.

Odměnou, kterou si dítě zaslouží, nemůžeme nic pokazit, ale odměna, která přichází jen tak, nemá smysl. Odměny nejsou jen věci nebo cukrovinky, může to být i úsměv, pohlazení, zážitek, společná činnost. Důležitou odměnou je i chvála úsilí a ocenění doby věnované určité činnosti, a to i přesto, že výsledek snažení není dokonalý. Povzbuzení, chvála, odměna a podpora mají silnější a trvalejší vliv na děti než kritika a tresty. Některé děti mohou vnímat jako odměnu to, co rodič považuje za trest. Dítě je káráno, ale pozornost, kterou mu rodič věnuje, je pro dítě lepší než jeho nezáměr. Děti, které nemají možnost získat pozornost rodičů normální cestou, o to více zlobí.¹⁰⁴

Metody trestání

Trest má ukázat, co je nežádoucí. Rodiče trestají děti křikem, výhrůžkami, mlčením, zákazem oblíbených činností, i tělesnými tresty.¹⁰⁵ Tresty zpravidla neodstraňují příčinu toho, s čím nejsme v chování dětí spokojeni. Trest sám o sobě může vyvolat jen obavu, zahanbení nebo strach dítěte, že bude znovu potrestáno. Pokud je tato metoda užívána čas-

---

¹⁰³ STŘELEČEK, S. a kol. *Kapitoly z rodinné výchovy*. Praha: Fortuna, 1992, s. 134.

¹⁰⁴ HOSKOVCOVÁ, S., SUCHOCHLEBOVÁ RYNTOVÁ, L. *Výchova k psychické odolnosti dítěte*. Praha: Grada Publishing, 2009, s. 65.

¹⁰⁵ BAKOŠOVÁ, Z. *Sociálna pedagogika ako životná pomoc*. Bratislava: Stimul, 2005, s. 93.

to nebo izolovaně, ztrácí svoji účinnost.¹⁰⁶ Je-li používána ve spojení s ostatními výchovnými metodami, efekt se zvyšuje. Trestem rodiče často ventilují svoje napětí, bezmocnost či neschopnost. Jeho účinky mohou být různé: nevšímavost, nedůvěra, nenávisť.¹⁰⁷

Výchovné metody se během posledních padesáti let postupně vyvíjejí.

Bití a tělesné tresty, byly klasickým způsobem výchovy. Děti byly vystrašené, vztahy s rodiči narušené, učily se, že větší může ostatní tlouct. Děti, které byly bity, začaly být bázlivé, zakřiknuté, nebo jejich hněv rostl a bití oplácely.

Když rodiče tělesné tresty odmítli, začali používat **pocitů studu, strachu a viny**, říkali dětem, že jsou k ničemu, líné, hloupé, sobecké, tlusté atd. Výsledkem bylo poškození osobnosti dítěte a jeho sebevědomí. Děti trpěly komplexy méněcennosti, depresemi a pocity viny, nebo začaly být vzpurné a zlostné. Násilné metody jsou škodlivé a nepřinášejí užitek, v některých zemích jsou protizákonné.

S tresty je důležité zacházet citlivě, aby se nenarušila psychika dítěte. Nepřiměřené tresty, ať již psychické nebo fyzické, podřývají zvláště u větších dětí jejich sebevědomí, případně vzbudí potřebu se vzepřít. Tresty mají své místo ve výchově dítěte, ale měli bychom jich užívat s rozvahou. Trest musí následovat co nejdříve po činu a musí být vysvětleno, proč k němu dochází. Trest má být vždy přiměřený a nikdy by neměl být ukázkou rodičovské nadvlády.

Fyzické tresty by měly být až poslední volbou, při ohrožení bezpečnosti či zdraví, ale jsou funkční jen u menších dětí. Nikdy nesmíme používat slovní ani jiné zatracení, to působí dětem trauma. Neúčinné jsou také obecné výhrůžky, které nevyplníme.

Účelem potrestání dítěte má být vždy **pozdvolné pěstování odpovědnosti za vlastní činy**. Trest má vyústit v ukončení provinění a odpuštění, usmíření. Dítě potřebuje vědět, že mu věříme, aby si dokázalo vybudovat i vlastní sebevědomí. Je nutné vyjádřit mu důvěru v jeho schopnosti a ujistit ho o své lásce k němu. Postoje rodičů mají velký vliv na to, jestli dítě půjde životem jako sebevědomý člověk, který ví, co chce a co může.¹⁰⁸

---

¹⁰⁶ STŘELEČEK, S. a kol. *Kapitoly z rodinné výchovy*. Praha: Fortuna, 1992, s. 131.

¹⁰⁷ BAKOŠOVÁ, Z. *Sociální pedagogika jako životná pomoc*. Bratislava: Stimul, 2005, s. 93.

¹⁰⁸ HOSKOVCOVÁ, S., SUCHOCHLEBOVÁ RYNTOVÁ, L. *Výchova k psychické odolnosti dítěte*. Praha: Grada Publishing, 2009, s. 65-82.

Metoda přirozených následků

Pokud děti vědomě a opakovaně porušují pravidla, musí přijít důsledky. Nejmírnějším a nejužitečnějším druhem trestu je to, že dítě samo pocítí důsledky svého chování, tedy potrestá se samo.¹⁰⁹ Tato metoda nechává řešení problému, který dítě způsobilo, na něm samotném. Čím jsou děti starší, tím více se z následků svého chování dokážou poučit. Dítě se musí samo rozhodnout, co má v konkrétní situaci udělat. My mu můžeme jen pomoci posoudit situaci z různých hledisek. Děti a dospívající se vždy nerozhodnou správně, ale chybami se zároveň učí.¹¹⁰

Pokud mají být výchovné metody účinné, je důležité dodržovat určitá pravidla:

1. Respektovat správnou míru v povzbuzování a trestání.
2. Nezaměřovat se jen na jednu variantu metody při povzbuzování a trestání.
3. Neodkládat dlouho povzbuzení odměnou ani potrestání.
4. Netrestat děti v hněvu ani ve stavu rozčilení.
5. Odměněný i potrestaný by měli být přesvědčeni, že odměna i trest jsou zasloužené.
6. Netrestat děti prací.
7. Uvědomit si, že tělesný trest je ponižující, tím víc, čím je dítě starší.
8. Trestům můžeme předcházet promyšlenou organizací výchovy.
9. Jen odměnami si dítě trvale nezískáme.
10. Neodměňovat děti za plnění samozřejmých povinností.
11. Nenahrazovat odměnou svoje „černé svědomí“ za své „absence“ při výchově.¹¹¹

---

¹⁰⁹ HOSKOVCOVÁ, S., SUCHOCHLEBOVÁ RYNTOVÁ, L. *Výchova k psychické odolnosti dítěte*. Praha: Grada Publishing, 2009, s. 67.

¹¹⁰ BIDDULPH, S. *Tajemství výchovy šťastných dětí*. Praha: Portál, 1999, s. 52-65.

¹¹¹ STŘELEČEK, S. a kol. *Kapitoly z rodinné výchovy*. Praha: Fortuna, 1992, s. 134.

2.5 Styly výchovy

Rodiče, jako primární vychovatelé dítěte, rozhodujícím způsobem přispívají k utváření sociálního a emocionálního klimatu v rodině. Zaujímají ve vztahu k dítěti určité výchovné postoje, které se tvoří při vývoji osobnosti vychovatele a na jejich utváření mají vliv vlastní zkušenosti z dětství, vztah k vlastním rodičům a ostatním vychovatelům, dosavadní citový a psychosociální vývoj, inteligence a vzdělání, osobní systém hodnot a ideálů, ale také všechny konflikty, napětí, úzkosti, jimiž ve svém vztahu k dítěti vychovatel prochází.

Postoje nesprávné, nebo problematické dělíme do dvou skupin:

1. Zavrhování dítěte, lhostejnost k němu, zanedbávající výchova apod.
2. Výchova rozmazlující, hyperprotektivní, perfekcionistická, protekční apod.¹¹²

Matějček v knize *Dítě a rodina v psychologickém poradenství* uvádí typy výchovy:

Výchova zavrhuje – spíše ve skryté než ve zjevné formě. Dítě, tím že se narodilo, připomíná rodičům určitý životní nezdár, např. nechtěné dítě, nebo tělesně či duševně postižené, které nesplňuje očekávání rodičů. Dítě je pak často vědomě nebo i nevědomě trestáno, omezováno, utlačováno a zaháněno do postoje vzdoru nebo protestu, nebo do pasivity a rezignace.

Výchova zanedbávající – častěji ve skryté než zjevné podobě, má rozsah od lehkého až po velmi hrubé a celkové zanedbávání. Děti bývají ponechány sami sobě, chodí za školu a nevytvoří si vědomí povinnosti, mívají špatný školní prospěch. Výchovná situace dítěte je zhoršována i nevhodným osobním příkladem dospělých, např. v rodinách, kde rodiče porušují společenské normy. V těchto rodinách často dochází k vnitřnímu rozvratu, dítě je vystaveno dalším citovým otřesům. V takových případech je třeba, aby zasáhl orgán péče o dítě, případně soud. Na podkladě soudního usnesení je možné dítě umístit do náhradní rodinné péče.¹¹³

---

¹¹² MATĚJČEK, Z. *Dítě a rodina v psychologickém poradenství*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1992, s. 60.

¹¹³ MATĚJČEK, Z. *Dítě a rodina v psychologickém poradenství*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1992, s. 61-62.

Výchova rozmazlující – rodiče na dítěti až nezdravě lpí, zbožňují je. Chtějí, aby zůstalo stále roztomilé, nedospělé, citově na nich závislé. Nedovolují mu osamostatňovat se. Nekladou na ně žádné nároky, odstraňují mu z cesty všechny překážky, podřizují se jeho přáním a náladám, posluhují mu, tím u dítěte brzy ztrácejí autoritu.

Výchova příliš úzkostná a příliš projektivní – rodiče na dítěti rovněž nezdravě lpí, ale ze strachu, aby si neublížilo. Příliš je ochraňují, brání mu v činnostech, které se jim zdají být nebezpečné, zbavují je vlastní iniciativy a omezují jeho aktivity. Dítě je ve stavu permanentní frustrace z neuspokojení základní psychické potřeby aktivity, volnosti, poznávání. Dítě se pak snaží tuto situaci překonat nebo z ní uniknout, záleží však na jeho temperamentu a ostatních životních okolnostech. Reaguje buď protestem, agresivním chováním, nebo se snaží kompenzovat domácí omezování zvýšenou aktivitou mimo domov. Nebo naopak se podřídí, nedovedou se zapojit do kolektivu, přizpůsobit se novým situacím, bojí se něco samostatně podnikat, trpí ústrky ostatních dětí.¹¹⁴

Výchova s přepjatou snahou o dokonalost dítěte (perfekcionalismus) - rodiče se přepjatě snaží, aby dítě bylo co nejdokonalejší ve všem nebo alespoň v tom, co se jim v životě nepodařilo dosáhnout. Výsledkem bývá přetěžování dítěte, jež vede k různým obranným postojům.

Výchova protekční – rodiče se snaží, aby dítě dosáhlo těch hodnot, které předpokládají pro život za výhodné a významné. Nezáleží jim na způsobu, jakým se hodnot dosáhne, záleží jim jen na samotných hodnotách. Nejde jim o to, aby dítě bylo dokonalé, ale aby se dostalo tam, kam oni chtějí. Dítěti ve všem pomáhají, pracují za ně, všechno za ně zařizují, odklizejí mu z cesty překážky.¹¹⁵

Vaněk rozlišuje tři typy nesprávné výchovy, které při dlouhodobém působení vedou k narušenému rozvoji osobnosti dítěte:

Výchovné působení s nadměrně hustou stimulací (perfekcionalismus), vede k přetížení dítěte. Velmi ctižádostiví rodiče úsilí o dokonalost dítěte ve školních i mimoškol-

---

¹¹⁴ MATĚJČEK, Z. *Dítě a rodina v psychologickém poradenství*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1992, s. 62.

¹¹⁵ MATĚJČEK, Z. *Dítě a rodina v psychologickém poradenství*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1992, s. 63.

ních činnostech. Rodiče se snaží, aby jejich děti dosáhly takového vzdělání, jakého sami nedosáhli. Dlouhodobě nepřiměřené zatěžování dětí může vést k jejich nesamostatnosti, zvýšené bojácnosti, k snížené sebedůvěře i k dětským neurózám.

Výchovné působení s vadnou stimulací vede k závažným osobnostním odchylkám. Jsou provázeny poruchami sebecitu, snaží se obviňovat okolí za vlastní neúspěchy a chyby. Tomuto působení jsou častěji vystaveni děti nemocné nebo děti, které se něčím výrazněji liší od ostatních, jedináčci, nejstarší nebo nejmladší děti s větším věkovým odstupem od sourozenců. Do této skupiny patří rovněž děti vystavené přehnané autoritativní a tvrdé rodinné výchově, které se projevují nepřiměřeně uzavřeně, zatrpkle nebo naopak agresivně, zlostně a násilně.

Výchovné působení s nadměrně řídkou stimulací vede k zanedbanosti dětí. Objevuje se v rodinách se sníženou rodičovskou péčí, a může mít řadu příčin např. pracovní vytíženost rodičů, jejich rezignaci na výchovu nebo závažné nedostatky v rodinném životě. Zanedbanost, souvisí často s deprivací a odráží se nejčastěji v citových a mravních kvalitách dětí. Děti jsou agresivnější, vulgárnější, tíhnou k dobrodružnosti, výstřelkům v odívání, v úpravě vlasů, i v jednání.¹¹⁶

Dělení dle Mühlpachra:

Výchova autoritativní, trestající - rodiče příliš tvrdě prosazují svou autoritu, neakceptují potřeby dítěte. Dítě není přijímáno takové, jaké je. Rodiče používají různé tresty, většinou nepřiměřené a nevhodné. Dítě cítí křivdu a bezradnost, má narušené sebehodnocení, u části dětí vyvolává negativismus, vzpouru či agresi, úniky všeho druhu od společenských požadavků.

Výchova nadměrně pečlivá - charakterizována silnou láskou k dítěti, většinou s přehnanou starostlivostí, která nedopřeje dítěti dostatek samostatnosti, s nízkými požadavky nebo s neustálou kontrolou. Rodiče vybírají kamarády, nenechají je doma nic dělat. Dítě je velmi sebevědomé, má velké ambice, ale malou vytrvalost a samostatnost, neumí řešit životní obtíže a překonávat překážky, což vede k frustraci a dalším potížím.

---

¹¹⁶ STŘELEČ, S. a kol. *Kapitoly z rodinné výchovy*. Praha: Fortuna, 1992, s. 138.

Výchova nadměrně shovívavá - charakterizována láskou k dítěti, akceptací jeho potřeb, ale nízkými požadavky, slabou kontrolou, velmi častým odměňováním. Dítě má mnoho volnosti, málo povinností, není zvyklé brát ohled na ostatní členy rodiny. Děti mají silné vědomí vlastní hodnoty, pozitivní postoje k okolí, ale mají problémy s akceptováním společenských norem a požadavků, s rozlišováním, jaké chování je správné, nebo naopak nesprávné.

Výchova demokratická - zdravá láska rodičů, akceptace potřeb, porozumění, respektování důstojnosti, individuality i práv dítěte. Rodiče mají přiměřené požadavky, jsou důslední a při kontrole dítěte nenarušují jeho sebedůvěru. Dítě má jistotu, že ho rodiče milují i ve chvíli, kdy nesouhlasí s jeho chováním. Tato výchova podporuje osvojování správného společenského chování, interiorizaci norem a hodnot, podporuje samostatnost a aktivitu. Je vhodná pro příznivý vývoj dítěte.¹¹⁷

Kázeň a důslednost

Příliš přísná výchova stejně jako výchova příliš povolná, bez vedení dítěte k sebekontrolě, je zpravidla neúspěšná. Zbavují dítě životní jistoty a způsobují mu chronickou frustraci, která se projevuje zvýšenou agresivitou, delikventním chováním a jinými sociálními projevy.¹¹⁸

Campbell v souvislosti se stylem výchovy uvádí několik potřeb, které dítě potřebuje pro zdravý vývoj osobnosti.

- **Bezpodmínečnou lásku,**
- **soustředěnou pozornost,**
- **intelektuální pozornost,**
- **oční kontakt,**
- **fyzický kontakt,**
- **kázeň,**
- **duchovní pomoc.**

---

¹¹⁷ MÜHLPACHR, P. *Sociopatologie*. Brno: IMS, 2009, s. 151-152.

¹¹⁸ MATĚJČEK, Z. *Dítě a rodina v psychologickém poradenství*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1992, s. 65.

Dobrá výchova vyžaduje rovnováhu. Dítě potřebuje dobrou výchovu, naše přání a příkazy, pevnost, pružnost, odpuštění, trest, vhodnou techniku usilující o změnu jeho chování, vyučování, vedení, příklad a skutečné naslouchání. Vše ve správné míře.¹¹⁹

Většina dospívajících dětí je zmatena a nevědí si rady se svojí existencí, jen málo mladých lidí má v hlavě všechno srovnáno, zná smysl a cíl života. Málokterí jsou vyrovnáni sami se sebou a se světem, v němž žijí.¹²⁰

---

¹¹⁹ CAMPBELL, R. *Potřebuji tvou lásku*. Praha: Návrat domů, 1996, s. 103.

¹²⁰ CAMPBELL, R. *Potřebuji tvou lásku*. Praha: Návrat domů, 1996, s. 112.

3 VÝCHOVNÉ POTÍŽE, PORUCHY CHOVÁNÍ

3.1 Poruchy chování dle společenské závažnosti

Mezi poruchy chování zahrnujeme všechny odlišnosti od nápadného chování a odchylek typických pro jednotlivá věková období, přes asociální poruchy až k antisociálnímu chování, které může mít charakter dětské delikvence nebo kriminality mladistvých.

Jako poruchy chování jsou označovány nežádoucí projevy různého stupně. Zlozvyky, neposlušnost, vzdorovitost, negativismus, lži, krádeže, útěky a toulání, záškoláctví.¹²¹

Dle společenské závažnosti se vymezují:

Disociální chování, kdy jde o nespolečenské, nepřiměřené chování, které se však dá zvládnout přiměřenými pedagogickými postupy. Nejčastěji se objevuje v rodinné nebo školní výchově. Jde o přestupky proti školnímu řádu, neposlušnost, vzdorovitost, negativismus, lži a jiné drobné porušení normy. Jsou to projevy typické pro určitá vývojová období (nástup do školy, puberta) nebo jsou průvodním jevem jiného primárního postižení (např. lehké mozkové dysfunkce, neurózy). Většinou mají přechodný ráz a mohou vymizet samy nebo za pomoci psychologa či speciálního pedagoga v ambulantní poradenské nebo terapeutické péči.

Asociální chování, které je v rozporu se společenskou morálkou. Jedinec se již výrazně odlišuje od společenského průměru. Porušuje společenské normy, normy morálky dané společností, ale jejich intenzitou ještě nepřekračuje právní předpisy. Svým jednáním škodí většinou sám sobě. Projevy mají charakter setrvalý, s častou frekvencí, se vzestupnou tendencí tohoto chování. Patří sem útěky, toulky, záškoláctví, sebepoškozování, alkoholismus, tabakismus a jiné druhy toxikomanie a gamblerství. K nápravě takového chování již nestačí péče poradenská, ale vyžaduje péči ústavní ve speciálních výchovných zařízeních, popř. v psychiatrických léčebnách nebo v terapeutických komunitách.¹²²

---

¹²¹ MAZÁNKOVÁ, L. *Typologie výchovných potíží*. Brno: IMS, 2007, s. 4.

¹²² MAZÁNKOVÁ, L. *Typologie výchovných potíží*. Brno: IMS, 2007, s. 4-5.

Antisociální chování zahrnuje veškeré protispolečenské jednání. Svými důsledky poškozují společnost i jedince a ohrožují nejvyšší hodnoty včetně lidského života. Často navazují na chování asociální. Jedinec porušuje zákony dané společností a jeho náprava je možná pouze prostřednictvím ústavní péče, ať již jsou to zařízení školská nebo věznic. Je třeba komplexní působení na osobnost jedince. Do této skupiny patří veškerá trestná činnost (krádeže, loupeže, vandalství, sexuální delikty, zabití, vraždy), vystupňované násilí a agresivita, terorismus, organizovaný zločin a trestná činnost související s toxikomanií.¹²³

3.2 Příčiny výchovných potíží

Zátěžové situace

Každý člověk denně usiluje o dosažení určitého cíle, o uspokojení potřeb či splnění svých záměrů. Často při tom musí překonávat překážky, řešit problémy a volit vhodné strategie. Situace, které mu brání v dosažení cíle, se nazývají **náročné životní situace**. Mluvíme o nich, jen pokud je člověk vnímá jako neovladatelné, které přesahují jeho možnosti. Mezi náročnými životními situacemi řadíme **situace výkonnostně náročné, problémové, konfliktové, frustrační, deprivativní a stresové**.¹²⁴

Frustrace – psychický stav člověka, který vzniká v důsledku neuspokojování potřeb anebo díky překážkám, které zabraňují dosažení určitého cíle. Nepříznivě se projevuje neuspokojení potřeby bezpečí a jistoty, potřeby náklonnosti, společenského uznání a potřeby smyslu života. Velmi závažné jsou důsledky chronické frustrace a frustračních situací z dětství.

Nepřekonatelné překážky mohou být externí, tj. faktory fyzikální, např. hluk, nebo faktory sociálního prostředí, např. atmosféra v rodině nebo interní, v jedinci samotném, což je např. nedostatek schopností, nebo vnitřní rozpor. Většina překážek se spojuje se sociálním prostředím a mezilidskými vztahy.¹²⁵

---

¹²³ MAZÁNKOVÁ, L. *Typologie výchovných potíží*. Brno: IMS, 2007, s. 5.

¹²⁴ PALOVČÍKOVÁ, G. *Sociální psychologie II*. Brno: IMS, 2009, s. 108.

¹²⁵ PALOVČÍKOVÁ, G. *Sociální psychologie II*. Brno: IMS, 2009, s. 113.

Deprivace – psychický stav, který vzniká dlouhodobým neuspokojováním potřeb člověka.

Dlouhodobé působení nepříznivých vlivů, způsobuje poruchy citového prožívání, neschopnost navazování blízkých vztahů, poruchy chování apod. K psychické deprivaci dochází např. v důsledku izolace člověka od lidské společnosti, ústavní výchovy, nebo nevhovujícího rodinného prostředí.¹²⁶

Stres (napětí, zátěž) – fyziologické projevy, jimiž organismus reaguje na různé zátěže. Stres je stav, který vzniká v důsledku nadměrné psychické anebo fyzické zátěže, či ohrožení organismu. Stresové situace se liší od frustračních vyšší mírou zátěže při dosahování cíle. Rozlišujeme:

distres - negativní zátěžové situace, ohrožují člověka (např. rozvod, ztráta blízké osoby),

eustres - pozitivní zátěžové situace, které působí spíše kladně (např. narození dítěte),

hypostres - zátěž, která ještě nepřesahuje možnosti jedince,

hyperstres - zátěž, která již ohrožuje psychickou a fyzickou rovnováhu organismu.

Zátěž nadměrná, dlouhodobá, kterou jedinec nezvládá, má nepříznivý vliv na jedince. Je-li zátěž slabší a nepřekročí určitou úroveň, organismus se na ni postupně adaptuje, pak je aktivizačním činitelem a stimuluje k hledání účelného řešení.¹²⁷

Nejčastější příčiny výchovných potíží

Pokud je dítě dlouhodobě vystaveno zátěžovým situacím, nejsou dlouhodobě uspokojovány jeho potřeby, změní se zákonitě i charakter jeho chování a projevy. Nastupují tak problémy, které mohou být:

- **ze strany dítěte:**

Touha mít přátele, dítě se je snaží získat sladkostmi a dárky, což může vést ke krádežím.

---

¹²⁶ PALOVČÍKOVÁ, G. *Sociální psychologie II.* Brno: IMS, 2009, s. 114.

¹²⁷ PALOVČÍKOVÁ, G. *Sociální psychologie II.* Brno: IMS, 2009, s. 115.

Konflikty ve třídě se spolužáky, hádají se, dělají si schválnosti, chovají se k sobě nepřátelsky, pomlouvají se, žalují na sebe, dítě se může stát i obětí šikany.

Snaha vyhnout se povinnosti, často chybí ve škole, falšují omluvenky, vyhýbají se zkoušení. Příčinou bývá nedostatečná kontrola a péče rodičů, nebo negativní vliv party.

Snaha vyhnout se trestu. Dítě nesplní úkol, dostane špatnou známku, má ve škole absenci. Aby nebylo potrestáno, lže, přepisuje známky, falšuje omluvenky.

Strach z neúspěchu, ze špatné známky, z výsměchu spolužáků, ze zklamání rodičů také mnohdy vede ke lžím, záškoláctví, v některých případech až k pokusům o sebevraždu.

Citová deprivace dětí, vede k prohřeškům, aby se zviditelnily a dostaly lásku, která jim chybí.

Konflikty dětí s rodiči, když rodiče nejsou ochotni vyslechnout své děti. Dělají unáhlené závěry a dávají neúměrné tresty, vede dítě ke lžím, podvodům, záškoláctví, vyhledávání part, mnohdy i ke krádežím a drogové závislosti.

Spory rodičů, hádky, konflikty, v dnešní době čím dál častější **rozvod**, bývají příčinou provinění u dětí. Děti se snaží na sebe upozornit, zviditelnit svoji osobu.¹²⁸

Vrozené odchylky, některé děti jsou odlišné (např. v oblasti temperamentu) a na standardní výchovné postupy reagují nestandardním způsobem např. děti s vrozenými odchylkami v oblasti temperamentu.

- **ze strany rodiny:**

Podmínky rodiny nebo její náhrady, tj. situace, do kterých se dítě dostává bez vlastního přičinění. Sem patří typologie rodin (kap. 1.2), jde o rodiny úplné, neúplné, doplněné, sloučené, velmi mladých rodičů, starších rodičů, velmi pracovně vyčerpáných rodičů apod.

Počet dětí v rodinách s více dětmi, může docházet k výchovnému zanedbání dítěte. V rodinách s jedním dítětem, v případě manželského konfliktu se rodič snaží uzavírat s dítětem koalici proti partnerovi.

Pořadí narození, první dítě má nejvíce pozornosti a nejvíce se od něj očekává. To v něm může vyvolávat úzkost z možného selhání.

---

¹²⁸ MAZÁNKOVÁ, L. *Typologie výchovných potíží*. Brno: IMS, 2007, s. 8.

Sourozenecké vztahy, rivalita při narození sourozence může vést až k regresi v chování. Také větší pozornost a láska věnovaná některému ze sourozenců, je vnímaná jako nespravedlnost vůči sobě.¹²⁹

Setkáváme se s názory, že delikventní děti pocházejí většinou z rodin, kde je více sourozenců, protože mají méně příznivější výchovné podmínky apod. Avšak jiní odborníci uvádí příklady z málo početných rodin, kde příčinou delikventního jednání byla přehnaná péče rodičů o blahobyt dítěte. Často rozhodující není počet dětí v rodině, ale celková mravní, kulturní i výchovatelská úroveň rodičů.¹³⁰ Výchovné potíže pramení také z nesprávného způsobu výchovy a rodičovských postojů k dítěti.

- **rodičovské selhání:**

Neadaptivní chování rodičů, nedodržování norem a nastavení nesprávných hodnot, které se dítě učí již od raného dětství.

Zanedbávání dítěte, dítě nechtěné, nebo rodiče řeší své osobní problémy.

Nadměrná péče, matka řeší kromě přirozeného strachu i jiné rodinné problémy.

Přehnaná ctizádostivost rodičů, kteří žádají od svého dítěte úspěch a vyniknutí za každou cenu.

Dvojitá vazba, rodič systematicky neverbálně dává najevo, že dítě nemá rád, že je mu na obtíž a při tom dítě verbálně ujišťuje o své lásce.

Násilí na dětech, způsob, kterým si násilník řeší svůj nezvládnutý citový stav.

Hledání obětního beránka, rodina nevědomky připíše jednomu svému členovi zodpovědnost za všechno zlé, co se přihodí.¹³¹

Nesprávné výchovné vedení, rodina uplatňuje nadměrně ochranný, nadměrně náročný nebo odmítavý typ výchovy.¹³² Tato problematika je podrobně popsána v kap. 2.5.

---

¹²⁹ MÜHLPACHR, P. *Sociopatologie*. Brno: IMS, 2009, s. 150.

¹³⁰ STŘELEČEK, S. a kol. *Kapitoly z rodinné výchovy*. Praha: Fortuna, 1992, s. 104.

¹³¹ MÜHLPACHR, P. *Sociopatologie*. Brno: IMS, 2009, s. 150.

¹³² ŠNÝDROVÁ, I. *Psychodiagnostika*. Praha: Grada Publishing, 2008, s. 76.

- **méně závažné výchovné chyby:**

Nesoustavnost, tj. střídání období zvýšeného zájmu o dítě, s obdobími nezájmu.

Nejednotnost například v rozdílných názorech obou rodičů, případně rodičů a prarodičů, rodičů a učitelů nebo jiných osob.

Nedůslednost a improvizace, kde se projevuje nízká úroveň informovanosti rodičů o otázkách výchovy dětí a nedostačující pedagogicko-psychologická způsobilost k ní.¹³³

Disharmonie ve vývoji osobnosti, nejsou projevem nemoci, ani nemají charakter sociální zanedbanosti nebo narušenosti. Může znamenat nesoulad rozmanitého druhu a původu:

- Nesoulad mezi věkovou normou a skutečně dosaženým stupněm psychického vývoje.
- Nesoulad mezi normou danou společností pro chování či výkon a skutečným chováním a výkony jedince.
- Rozpor mezi osobními možnostmi jedince a nároky na něj kladenými společností.
- Nesoulad v rozvinutosti různých složek vyvíjející se osobnosti.
- Nesoulad mezi mírou svobody rozhodování, a mírou odpovědnosti, kterou je schopen unést s nároky na něho kladenými.

Různé odchylky od tzv. normality společnost hodnotí a posuzuje různě. Některé jsou chápány jako choroba, za kterou jedinec nemůže, jiné jako nekázeň, vůči ustáleným pravidlům. Disharmonický vývoj osobnosti je dán disharmonickým vztahem, ve kterém dítě musí žít. Je nutné respektovat a akceptovat vývojové období a stávající možnosti dítěte a poskytnout mu přiměřenou lásku, což mu umožní osvojit si všechny životní možnosti bez odchylek.¹³⁴

Chlapci, se vyznačují vyšší biologickou i psychickou zranitelností prakticky ve všech fázích od prenatální až po dospělost. Při obtížích mají sklony k alkoholu, drogám, násilnému jednání apod. Děvčata mívají psychosomatické obtíže ve školním věku a v pubertě trpí mentální anorexií.¹³⁵

---

¹³³ STŘELEČEK, S. a kol. *Kapitoly z rodinné výchovy*. Praha: Fortuna, 1992, s. 139.

¹³⁴ ŠNÝDROVÁ, I. *Psychodiagnostika*. Praha: Grada Publishing, 2008, s. 73-77.

¹³⁵ MATĚJČEK, Z. *Dítě a rodina v psychologickém poradenství*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1992, s. 75.

3.3 Zvládání zátěžových situací, obranné reakce

Reakce na stres

Zátěžová situace je situace, která u daného jedince vyvolává stav nadměrného zatížení, ohrožuje jeho celkovou, tělesnou i duševní pohodu.¹³⁶

Reakce na stres probíhá ve třech fázích, během nichž se jedinec snaží stresovou situaci zvládnout:

1. Zvýšená pohotovost organismu.
2. Hledání účelné strategie ke zvládnutí, nebo ke zmírnění stresu.
3. Zvládnutí stresu anebo vyčerpání (selhání obranných sil), nastává adaptace nebo zhroucení.¹³⁷

Mnoho životních situací se jeví jako zátěžové, mají pro člověka různou důležitost a vyvolávají různé reakce. Člověk o problému uvažuje, nějak jej hodnotí, různým způsobem je prožívá a na základě toho reaguje. **Hodnocení zátěžové situace** zahrnuje kognitivní i emotivní složku. Zátěžová situace je nepříjemná a vyvolává negativní emoce.

Zátěž může být zpracována jako výzva, k vynaložení úsilí na její zvládnutí a pokud je výsledek uspokojivý, posílí sebejistotu a sebevědomí jedince.

Zátěž může navodit potřebu obrany a úniku, jestliže ji člověk považuje za nezvládnutelnou. V tom případě navozuje negativní emoce a opakované ustupující jednání ovlivní negativně i jeho sebehodnocení.¹³⁸

Psychická odolnost

Psychická odolnost je schopnost jedince zvládat úspěšně různé náročné situace, se kterými se v životě setká, **bez vážnějších poruch a nepřiměřených reakcí**. Tato odolnost se nazývá **frustrační tolerance**. Míra závisí na vrozených předpokladech, na vývojové úrovni i na individuálních zkušenostech a aktuálnímu stavu jedince.¹³⁹

---

¹³⁶ VÁGNEROVÁ, M. *Základy psychologie*. Praha: Karolinum, 2005, s. 265.

¹³⁷ PALOVČÍKOVÁ, G. *Sociální psychologie II*. Brno: IMS, 2009, s. 115.

¹³⁸ VÁGNEROVÁ, M. *Základy psychologie*. Praha: Karolinum, 2005, s. 265.

¹³⁹ PALOVČÍKOVÁ, G. *Sociální psychologie II*. Brno: IMS, 2009, s. 113.

Existuje několik teorií psychické odolnosti:

Locus of control (přístup k těžkostem dle místa kontroly), člověk věří, že může kontrolovat události v životě. Vnitřní místo kontroly, člověk se snaží, k problémům se staví čelem, vnější místo kontroly, vše je určeno jinými lidmi, osudem, náhodou, k problémům se staví pasivně.

Self – efficacy (vnímaná osobní účinnost, zdatnost nebo sebeuplatnění), člověk věří, že má schopnosti na to, aby kontroloval a zvládl situaci.

Hardiness (nezdolnost, osobní tvrdost), tj. osobnostní struktura lidí, kteří jsou vystaveni silnému stresu, ale v jeho důsledku neonemocní. Tito lidé věří, že mohou věci ovlivňovat, cítí se silně angažovaní v aktivitách vlastního života a vnímají změny jako zajímavé výzvy k rozvoji.

Sense of coherence (smysl pro integritu, soudržnost), člověk má pocit jistoty, že podněty jsou předvídatelné a vysvětlitelné, zdroje ke zvládnutí jsou dostupné, výzvy stojí za angažování.

Dispoziční optimismus nalézáme u lidí, kteří očekávají kladný, pozitivní výsledek dění a situaci vnímají jako zvládnutelnou.¹⁴⁰

Resilience – osobnostní rys jedince, který je schopen vyvíjet se normálním, zdravým vývojem navzdory přítomnosti výrazných negativních okolností. Má schopnost účinně se vypořádat se stresem a nepřízní.

Resilience se týká hlavně dítěte, je to proces interakce mezi dítětem a prostředím, které ho obklopuje. Resilience je dynamická vlastnost člověka, která se vlivem vnitřních i vnějších změn v čase proměňuje. Dítě se v průběhu života musí vyrovnávat s různými výzvami, s proměnami v sociálním prostředí, s různými nároky. Neohrožují je stále ty samé okolnosti, ale vždy jiné. Označení jako resilientní, **není trvalé**. Neúspěch v adaptaci se může po čase změnit v úspěch, a naopak, dítě může v průběhu života úspěšně zvládnout jednu nepříznivou životní okolnost (rozvod rodičů), později odlišnou situaci zvládnout nemusí. Resilience zahrnuje na rozdíl od předchozích teorií, které pracují pouze s vnitřními zdroji dítěte, **jak vnitřní, tak vnější zdroje**, neboť je ovlivněna i faktory sociálními a kul-

---

¹⁴⁰ NOVOTNÝ, J. S. *Psychologie zdraví a duševní hygiena pro sociální pedagogy*. Brno: IMS, 2009, s. 56-60.

turními. To znamená, že dostatečně podpůrné prostředí může do jisté míry kompenzovat slabší vnitřní schopnosti dítěte.¹⁴¹

Rizikové faktory zvyšují u dítěte pravděpodobnost špatné adaptace nebo negativních důsledků v oblasti fyzického zdraví, mentálního zdraví, školního výkonu a sociálního přizpůsobení. Mohou to být traumatické životní události, socioekonomické znevýhodnění, rodinný konflikt, dlouhodobé vystavení násilí, vážné problémy rodičů, jako alkoholismus, závislost na drogách, kriminální jednání nebo duševní choroba.

Charakteristiky, které v interakci s nepřízní redukují negativní účinek rizikových faktorů, napomáhají zvládnout nepříznivé události a přečkat je při zachování duševní rovnováhy bez nepřiměřených maladaptivních reakcí, se nazývají **protektivní faktory**.¹⁴² Patří sem např. sociální opora, vzdělání a učení se (copingovým strategiím ke zvládnutí stresu, získání vlastní hodnoty), aktivity, koníčky (úspěch ve sportu či v hudbě pomáhá odklonit stresující myšlenky), domácí zvíře ochotné kdykoliv naslouchat, oblíbenost, zkušenosti s prací (získává pocit sebedůvěry), kontakt s rodiči, sourozenci, dalšími příbuznými, přáteli, kamarády, kteří představují zdroje podpory a pomoci.¹⁴³ Škola, která může dítěti poskytnout stabilitu, soudržnost, stimulační prostředí, dospělí, kteří mají o dítě zájem, sociální kontakty, prostor pro osobní rozvoj. Může přispět k pocitu úspěšnosti, identity, sebeúcty, odpovědnosti a sebekontroly.¹⁴⁴

Pro člověka je důležité jak zátěžové situace hodnotí a interpretuje, jak je prožívá, zda si dokáže udržet kontrolu nad situací. Zda jej zátěž aktivizuje tak, že hledá účelné způsoby řešení, nebo jej paralyzuje. Zda dovede zapomenout na nepříjemné zážitky a je schopný využít všech pozitivních podnětů, které se nabízejí a zda je schopný o problému komunikovat a přijmout nabízenou pomoc.¹⁴⁵

---

¹⁴¹ NOVOTNÝ, J. S. *Psychologie zdraví a duševní hygiena pro sociální pedagogii*. Brno: IMS, 2009, s. 60-62.

¹⁴² ŠOLCOVÁ, I. *Vývoj resilience v dětství a dospělosti*. Praha: Grada Publishing, 2009, s. 26.

¹⁴³ NOVOTNÝ, J. S. *Psychologie zdraví a duševní hygiena pro sociální pedagogii*. Brno: IMS, 2009, s. 64.

¹⁴⁴ ŠOLCOVÁ, I. *Vývoj resilience v dětství a dospělosti*. Praha: Grada Publishing, 2009, s. 42.

¹⁴⁵ VÁGNEROVÁ, M. *Základy psychologie*. Praha: Karolinum, 2005, s. 266.

Obranné reakce

Pokud zátěž překročí míru vlastní frustrační tolerance, nastupují různé způsoby obrany, které jedinec využívá k tomu, aby opět dosáhl psychickou rovnováhu a zachoval si duševní zdraví.¹⁴⁶

Způsoby vyrovnávání se zátěžovými situacemi lze rozdělit podle toho, zda jsou vědomé nebo neuvědomované.

Vědomou volbou určité strategie je **coping (zvládání)**. Tato volba je závislá na hodnocení dané situace i na posouzení vlastních možností. Zaměření na určitý cíl, na dosažení pozitivní změny nebo alespoň na smíření s tím, co změnit nelze. Upřednostnění určité strategie závisí na vrozených dispozicích.

Coping je soubor kognitivních a behaviorálních snažení jedince, zaměřených na zvládnutí, redukci anebo přijetí požadavků, které jedinec pocítuje jako zátěžové, přesahující jeho možnosti, anebo ohrožující. Dvě formy zvládání:

Zvládání zaměřené na problém – chování zaměřené na snížení anebo odstranění hrozby.

Zvládání zaměřené na emoce – cílem je snížení emoční reakce na situaci.¹⁴⁷

K činitelům, které ovlivňují anebo usnadňují procesy zvládání, patří:

- osobnostní faktory – struktura osobnosti, nezdolnost, vnitřní kontrola, interpersonální dovednosti, intelekt, flexibilita, extroverze, emoční stabilita, optimismus, pozitivní sebepojetí a sebedůvěra apod.,

- situační faktory – sociální síť (sociální opora) – soubor mezilidských vztahů, zejména osobních a blízkých vztahů jedince, které zvyšují pocit jistoty,

- interakční faktory – činitelé prostředí i osobní kondice jedince, např. povaha a blízkost stresora, nebo jak je situace považována za zvládnutelnou.¹⁴⁸

---

¹⁴⁶ PALOVČÍKOVÁ, G. *Sociální psychologie II*. Brno: IMS, 2009, s. 113.

¹⁴⁷ PALOVČÍKOVÁ, G. *Sociální psychologie II*. Brno: IMS, 2009, s. 116.

¹⁴⁸ PALOVČÍKOVÁ, G. *Sociální psychologie II*. Brno: IMS, 2009, s. 116.

Obranné reakce, které **nejsou plně uvědomované** lze diferencovat podle toho, do jaké míry pomáhají k vyrovnání s danou zátěží. Obranné reakce mohou být velmi užitečné, neboť umožňují člověku získat čas i energii potřebné k nalezení účelnějšího řešení. Rozlišujeme 2 druhy obranných reakcí:

Zralé obranné reakce – např. sublimace, humor či předjímání a zaměření do budoucna.

Nezralé formy obran – např. projekce, izolace, popření, racionalizace či somatizace.¹⁴⁹

Příklady obranných reakcí:

Popření – člověk přejímá jen takové informace, které pro něho nejsou ohrožující, nepříjemné. Např. popírá svou chorobu, nechce o ní mluvit.

Potlačení a vytěsnění – vytěsnění jsou např. traumatizující zážitky. Vytěsněné obsahy se projevují i nadále, ale v pozměněné podobě. Potlačení nemusí vést k přesunu obsahu z vědomí, vytěsnění ano.

Fantazie – pomáhá nahradit nepřijatelné zážitky jinými, více uspokojivými, ale nereálnými. Dítě vymýšlí příběhy, které kompenzují jeho problémy, je úspěšné, oblíbené, milované.

Racionalizace – poskytuje subjektivní vysvětlení tíživé a ohrožující situace, kde zkresluje skutečné dění.

Sublimace – transformace nedostupného uspokojení v jiný cíl, který je dostupný a přijatelný.

Regrese – únik na vývojově nižší úroveň chování, větší potřeba podpory okolí.

Identifikace – ztotožnění s někým, koho lze obdivovat. Jedinec si připisuje vlastnosti úspěchy takové osoby. Posiluje sebevědomí, snižuje pocity nejistoty a méněcennost.

Substituce – náhrada jednoho nedosažitelného uspokojení jiným, které se jeví být dostupnější. Hledání náhradního cíle např. člověk, který nezískal místo, po kterém toužil, se musí spokojit s jiným.

---

¹⁴⁹ VÁGNEROVÁ, M. *Základy psychologie*. Praha: Karolinum, 2005, s. 268.

Projekce – přisuzuje své vlastní obavy, vlastní chyby, neúspěchy nebo vlastnosti někomu jinému.

Rezignace – reakce na dlouhodobou zátěžovou situaci, kdy se člověk předem vzdává, protože si nevěří. Ztráta motivace a úsilí. Vyjadřuje bezmocnost, pasivitu apatii. Když nic pozitivního neočekává, nemůže být zklamán.

Izolace – člověk se vyhýbá kontaktu se svým okolím, je mu nepříjemný, něčím ho traumatizuje.¹⁵⁰

Agrese - verbální, proti věcem, zvířatům, jiným lidem, vlastní osobě. Nejčastější krátkodobá reakce na frustraci. Extrapunitivní – zaměřená navenek, proti původci, intrapunitivní – zaměřená dovnitř, proti sobě samému.

Somatizace – převedení psychické tenze do somatické oblasti, např. bolesti hlavy, kožní nemoci apod.

Kompenzace – nedosažitelný cíl nahrazen cílem jiným, který mívá nižší hodnotu.

Únik – ústup do jiné činnosti, práce, světa fantazie, požívání omamných a psychotropních látek.

Deprese – stereotypní projevy v chování, apatie, vyhýbání se řešení.

Stereotypizace - úsilí neměnit chování, vyhnout se novému postupu a řešení zátěžové situace.

Bagatelizace – zastírání a přezírání neúspěchu, předstírání lhostejnosti.

Manipulace – dosažení cíle manipulací s jinými lidmi.¹⁵¹

---

¹⁵⁰ VÁGNEROVÁ, M. *Základy psychologie*. Praha: Karolinum, 2005, s. 269-270.

¹⁵¹ PALOVČÍKOVÁ, G. *Sociální psychologie II*. Brno: IMS, 2009, s. 114.

4 OSOBNOST

4.1 Vymezení pojmu osobnosti

Osobnost je organizovaný celek duševního života člověka, v němž je integrována biologická, sociální a psychologická stránka jeho existence v dynamickou strukturu individuálních vlastností, která je vlastní pouze jednomu člověku a kterou se odlišuje od ostatních lidí.¹⁵²

Dle Vágnerové lze osobnost definovat jako celek duševního života člověka, který je charakteristický:

- **vnitřní jednotou (integrací)**, osobnost integruje, sjednocuje průběh psychických procesů, vlastností a stavů,
- **individuální specifičností** (odlišností od jiných),
- **vývojovou kontinuitou**, tj. relativní stálostí psychických vlastností v průběhu různých vývojových změn,
- **interakcí s prostředím, v němž žije** (jedinec vyrůstá v určitém prostředí, které jej ovlivňuje a on ovlivňuje prostředí).¹⁵³

Osobnost je chápána jako hypotetický konstrukt, proto není přímo pozorovatelná. Pozorovat můžeme pouze reálné chování a na základě toho usuzovat na některé osobnostní charakteristiky. Osobnost se vždy projevuje jako celek. Objevují-li se v ní rozpory růstu, vývoje či psychické poruchy, které mohou vést až k rozpadu osobnosti. Jádro osobnosti tvoří „já“, kolem něhož se formuje psychická rovnováha individua a jehož poruchou ztrácí osobnost svou charakteristickou hodnotu.

Za hlavní funkce „já“ se zpravidla označuje:

- vědomí jedinečnosti a odlišnosti od všeho ostatního světa,
- vědomí vlastní činnosti nebo účasti ve vnějším dění,
- vědomí identity i přes všechny změny a zvraty, které proběhly.¹⁵⁴

---

¹⁵² VÍZDAL, F. *Techniky poznávání osobnosti*. Brno: IMS, 2005, s. 4.

¹⁵³ VÍZDAL, F. *Základy psychologie*. Brno: IMS 2009, s. 147.

¹⁵⁴ ŠNÝDROVÁ, I. *Psychodiagnostika*. Praha: Grada Publishing, 2008, 11-12.

Osobností se zabývá obor psychologie osobnosti a jejími hlavními úkoly je vytvořit systém, který by popsal osobnost jako celek i její jednotlivé složky, vysvětlit rozdílnosti v psychických vlastnostech jedinců a vysvětlit organizaci a dynamiku osobnosti.

Je mnoho teorií osobnosti, téměř všechny tvrdí, že chování je určováno vlastnostmi individua (teorie vlastností), ale také situačními podmínkami (teorie chování). Teorie sociální role předpokládá, že osobnost člověka je určena sociálními rolemi, které přijímá v interakci s prostředím.¹⁵⁵

Risy osobnosti

Risy osobnosti jsou duševní vlastnosti osobnosti, kterými můžeme popsat osobnost určitého jedince (vytrvalý, družný, upřímný, pravdomluvný apod.), umožní nám to předpovědět jeho chování a prožívání v různých situacích. Jsou příznačné pro každého člověka a relativně stálé. Způsoby chování jedince lze vysvětlit na základě několika základních rysů, které každý jedinec má a které se projevují v různé míře. Krajní vyhraněnost rysů ztěžuje člověku přizpůsobení se měnícím podmínkám života.

Existují různé metody studia rysů osobnosti. Studium minulého chování, posuzování druhými osobami, sebe popisování, analýza deníků, dopisů, komplexní kazuistické studie, testování, dotazníky apod.¹⁵⁶

Cattell člení rysy osobnosti na:

- povrchové – vnější projevy osobnosti - určité způsoby chování, např. zvědavost, altruismus,
- pramenné – jde o vnitřní determinanty – psychologické příčiny, např. introverze - extroverze, dominance – submise.¹⁵⁷

---

¹⁵⁵ ŠNÝDROVÁ, I. *Psychodiagnostika*. Praha: Grada Publishing, 2008, s. 12-13.

¹⁵⁶ ŠNÝDROVÁ, I. *Psychodiagnostika*. Praha: Grada Publishing, 2008, s. 52-53.

¹⁵⁷ ŠNÝDROVÁ, I. *Psychodiagnostika*. Praha: Grada Publishing, 2008, s. 51.

Velmi často se setkáváme s rysy (dimenze) osobnosti:

- extroverze x introverze,
- emoční stabilita x labilita,
- dominance x submise,
- láska x hostilita,
- senzitivita x rozumovost,¹⁵⁸
- rozhodnost x nerozhodnost,
- sebeovládání x nedostatek sebeovládání.¹⁵⁹

„Big five“ tzv. pětifaktorový model osobnosti (OCEAN), představuje základní vlastnosti, které mají všichni lidé, jsou to:

O – Openness - **otevřenost** vůči novým zkušenostem,

C – Conscientiousness – **svědomitost** – pečlivost, zásadovost, motivace a vytrvalost,

E – Extraversion – **extroverze** – kvalita a kvantita interpersonálních interakcí,

A – Agreeableness – **přívětivost** – vztahy k druhým lidem,

N – Neuroticism – **neuroticismus** / emoční stabilita.¹⁶⁰

Některé z vlastností, rysů osobnosti mají v sobě více biologického, daného vrozenými charakteristikami (např. extroverze – introverze), další determinuje spíše výchova a učení (např. sebeovládání, rozhodnost). V zásadě rozlišujeme dvě základní skupiny rysů osobnosti – charakter a temperament.¹⁶¹

---

¹⁵⁸ VÁGNEROVÁ, M. *Základy psychologie*. Praha: Karolinum, 2005, s. 230-235.

¹⁵⁹ ŠNÝDROVÁ, I. *Psychodiagnostika*. Praha: Grada Publishing, 2008, s. 54.

¹⁶⁰ ŠNÝDROVÁ, I. *Psychodiagnostika*. Praha: Grada Publishing, 2008, s. 56.

¹⁶¹ ŠNÝDROVÁ, I. *Psychodiagnostika*. Praha: Grada Publishing, 2008, s. 57.

4.2 Vznik a utváření osobnosti

Významnou teorii vývoje osobnosti představuje Eriksonovo pojetí osmi stádií:

1. Kojenecký věk – dosažení základní důvěry ve svět.
2. Batolecí věk – uvědomění si sebe sama, sebezprosování se, sebekontrola.
3. Předškolní věk – fáze iniciativy – základy svědomí, pocit viny, rozvoj sociální vstřícnosti.
4. Školní věk – fáze snaživosti – otevřenost zkušenosti, svědomitost, extroverze.
5. Dospívání – fáze rozvoje identity – rozvoj sebepojetí, otevřenost nové zkušenosti, vstřícnost, introverze.
6. Raná dospělost – stadium intimity – vstřícnost, důvěrné vztahy.
7. Dospělost – fáze generativity – svědomitost, sociální vstřícnost, osobní rozvoj.
8. Stáří – fáze integrity – moudrost, svědomitost, soucitnost, důvěřivost.¹⁶²

Rozvoj osobnosti dítěte

Vývoj člověka provází změny v organismu již od počátku početí. Probíhají od méně dokonalého k dokonalejšímu, od nižších stádií k vyšším, jsou poměrně stálé a nenávratné, střídají se období klidná s obdobími bouřlivého a duševního rozvoje.¹⁶³

Pro zdravý psychický vývoj dítěte je nejdůležitější, aby dítě bylo v raném období v co nejužším tělesném a psychickém kontaktu s matkou. V období batolete, je dítě citově velmi ovlivnitelné, trvalost emocí je krátká a jsou výrazné navenek. Probíhá rozvoj sebecitu a sebevědomí, vznikající s uvědomováním si vlastního „já“. Projevuje se specifickým chováním, označovaným jako „věk vzdoru“, kdy je dítě odmítavé, vzdorovité a svévolné.

Od 3-6 let se začínají rozvíjet individuální psychické vlastnosti a osobnost dítěte začíná získávat své zvláštnosti. Vývoj jemné motoriky, potřeba pohybu a fantazie. Důležitá je hra, díky ní poznává svět, získává zkušenosti, rozvíjí rozumové schopnosti, vnímání, představitost, myšlení, řeč, paměť a pozornost.

V předškolním období se vyraňují jednotlivé vlastnosti, můžeme pozorovat temperamentové projevy, náznaky charakterových rysů.

---

¹⁶² VÁGNEROVÁ, M. *Základy psychologie*. Praha: Karolinum, 2005, s. 237-239.

¹⁶³ STŘELEČEK, S. a kol. *Kapitoly z rodinné výchovy*. Praha: Fortuna, 1992, s. 108.

Po 6. roce se dítě začíná setkávat s novými povinnostmi, s novou autoritou a novými požadavky. Školní výuka rozvíjí hlavně paměť, myšlení a pozornost. Rozvíjí se zájmy a city. Výrazné jsou tělesné změny a psychický rozvoj.

Období puberty provází určité nápadné změny nálad, emoční nestabilita, nestálost a nepředvídatelnost reakcí. Obtíže s koncentrací pozornosti se projevují ve změnách chování nebo výkyvech školního prospěchu. Zvýšená dráždivost a hledání nové sociální role vede často ke konfliktům s dospělými.

Dospívající se vyznačuje vystupňovanou kritičností až unáhleností. Hodnotí nejen okolí, ale i sám sebe. Osvobozuje se od rodiny, hledá samostatnost, navazuje diferencovanější a významnější vztahy k vrstevníkům obojího pohlaví.

Dospělý (20-22 let) získává zkušenosti ve své profesi, případně se na ni ještě připravuje na vysoké škole. Intelektový rozvoj je ukončen, člověk se kriticky hodnotí, utváří si vlastní názory. City jsou stabilnější, více pod kontrolou. Již by měl mít vlastní názor týkající se pravdy, spravedlnosti, lásky, života, společnosti, názor na svět. Měl by být samostatný, společensky aktivní, zralý na založení rodiny, připravený pro výkon povolání.¹⁶⁴

Osobností se člověk nerodí. Na svět přichází jako biologická jednotka – individuum – která je relativně izolovaná od svého sociálního prostředí. Z individua se stává osobnost během jeho „vrůstání“ do společnosti v procesu zvaném **socializace**. Osobnost je výsledkem interakce zděděného, vrozeného a naučeného.¹⁶⁵

Chování člověka a jeho vývoj ovlivňují vnitřní a vnější podmínky.

Mezi vnitřní podmínky vývoje člověka můžeme zahrnout především zděděné dispozice (získané v okamžiku početí) a vrozené (změny z prenatálního období) = **genotyp**, které dítě získává v okamžiku svého vzniku od svých rodičů. Je to základ jeho budoucích vlastností, sklonů, vloh a dalších předpokladů tělesného a duševního vývoje.¹⁶⁶

---

¹⁶⁴ STŘELEČ, S. a kol. *Kapitoly z rodinné výchovy*. Praha: Fortuna, 1992, s. 143-147.

¹⁶⁵ VÍZDAL, F. *Techniky poznávání osobnosti*. Brno: IMS, 2005, s. 7.

¹⁶⁶ STŘELEČ, S. a kol. *Kapitoly z rodinné výchovy*. Praha: Fortuna, 1992, s. 108.

Míra dědičnosti je různá. Nejvíce závislá na dědičných dispozicích je emoční labilita, o něco méně introverze – extroverze, inteligence maximálně ze 70%. Faktory „vstřícnost“ a „svědomitost“ jsou podmíněny vnějšími socializačními vlivy, především výchovou.¹⁶⁷

Rozlišujeme dispozice druhové a rodové, které předem určují, jak bude jedinec vypadat, například jeho pohlaví, barvu očí, vlasů, kůže, ale také jaké odchylky od normálního vývoje u něj mohou nastat, např. náchylnost k některým nemocem.

Vedle rodových a druhových znaků existují ještě znaky individuální, u kterých záleží, zda naleznou v prostředí dostatek podnětů pro své rozvinutí. Např. sklony nebo nadání k rozmanitým druhům lidské činnosti – vzdělávacím, pracovním, uměleckým, sportovním a dalším. To znamená, že výchova dětí z téže rodiny může mít zcela rozdílný dopad u jednotlivých dětí. Proto je třeba aktivní přístup k vlohám, různost podnětů a jejich dávkování každému dítěti.

Od zděděných dispozic se odlišují změny vzniklé z poškození, v průběhu vývoje lidského zárodku nebo plodu. Zejména nebezpečí, když těhotná žena kouří, pije alkohol nebo jinak porušuje zásady životosprávy.¹⁶⁸

Již v okamžiku početí začíná být vývoj ovlivňován také vnějšími faktory prostředí a výchovy. Čím je dítě starší, tím se vyrovnává s vlivy prostředí aktivněji a samostatněji. Základní činitelé vývoje lidského organismu jsou: **genotyp + vliv prostředí = fenotyp**. Fenotypem se rozumí soubor znaků, kterými se projevuje jedinec v daném stádiu svého vývoje.¹⁶⁹

Prostředí, do kterého se rodíme, ve kterém vyrůstáme a žijeme, nás poznamenává a ovlivňuje. Vedle geneticky přenášených dispozic se přenášejí i určité způsoby a modely chování, které existují v daném prostředí. Z počátku života se více prosazují znaky, s nimiž se člověk narodil, později v průběhu života více vliv prostředí a výchovy, v nichž vyrůstal.

Prostředí může působit na utváření osobnosti pozitivně (ve smyslu společensky žádoucích norem, vzorců jednání) nebo negativně (v rozporu s nimi, např. prostředí s recidivistou nebo s alkoholikem).¹⁷⁰

---

¹⁶⁷ VÍZDAL, F. *Techniky poznávání osobnosti*. Brno: IMS, 2005, s. 4.

¹⁶⁸ STŘELEČEK, S. a kol. *Kapitoly z rodinné výchovy*. Praha: Fortuna, 1992, s. 109-110.

¹⁶⁹ STŘELEČEK, S. a kol. *Kapitoly z rodinné výchovy*. Praha: Fortuna, 1992, s. 109.

¹⁷⁰ KRAU, B., SÝKORA, P. *Sociální pedagogika I*. Brno: IMS, 2009, s. 24.

Jsou-li výchovné podmínky dítěte optimální, osobnost se vyvíjí zdravě a odolává nežádoucím vlivům. Když však negativní podmínky působí opakovaně, dochází k deformaci zdravého rozvoje určitých povahových znaků či celé osobnosti. Čím je ovlivňovaný jedinec mladší a čím déle nežádoucí působení trvá, tím je účinek tohoto vlivu hlubší a je problémem s jejím odstraněním.¹⁷¹

K dalším významným vlivům utvářejícím osobnost patří vedle podmínek vnitřních a vnějších vlastní aktivita člověka. Člověk si vybírá z vnějšího prostředí vlivy, které na sebe nechá působit, do tohoto prostředí aktivně zasahuje, přizpůsobuje si je, mění ho v souladu se svými potřebami a cíli. Člověk může měnit i sám sebe (sebevýchova, sebevzdělání) a vědomě tak utvářet nové vnitřní podmínky (novou zkušenost).¹⁷²

Sociální a kulturní determinace osobnosti

Jednání člověka v raném věku je podmíněné dědičnými a vrozenými dispozicemi, ale v pozdějším věku začínají nabývat na významu také faktory sociálního a výchovného prostředí. Vrozené vlastnosti osobnosti (vlohy) se vyvíjejí vždy jen součinnosti s vnějšími vlivy. Teprve prožitím nové situace se může osobnost měnit. Osobnost se stává složitější, zdokonaluje se a diferencuje, a postupně tak nabývá svoji individualitu, kterou se liší od ostatních lidí.

Společnost jako celek nepůsobí na jedince přímo, ale prostřednictvím jednotlivců, malých skupin a výchovných institucí. Prostřednictvím toho navazuje jedinec postupně kontakty se společností a kulturou.¹⁷³

Primární vliv kultury zprostředkovává jedinci rodina. Jednou z jejích funkcí (tzv. socializační) je uvést dítě do života společnosti, ve které žije. Naučit ho společenským zvyklostem a hodnotám, návykům slušného chování, cítění a interpretaci skutečnosti. Tento proces sociálního učení a postupného začleňování individua do společnosti se nazývá **socializace**. Sociální zkušenosti dítěte se vytváří tzv. bazální osobnost, tj. psychický základ, který je jádrem postojů, které jedinec později zaujímá k druhým lidem. Pro zdravý vývoj osobnosti je v prvních letech života důležitá zejména matka a dlouhé odloučení dítěte od ní v tomto

---

¹⁷¹ STŘELEČEK, S. a kol. *Kapitoly z rodinné výchovy*. Praha: Fortuna, 1992, s. 138.

¹⁷² VÍZDAL, F. *Techniky poznávání osobnosti*. Brno: IMS, 2005, s. 5.

¹⁷³ ŠNÝDROVÁ, I. *Psychodiagnostika*. Praha: Grada Publishing, 2008, s. 21-23.

období vede k narušení duševního zdraví se znatelnými stopami ještě v dospělosti.¹⁷⁴ Nedostatek kladných citových vztahů způsobuje citovou deprivaci, ta může v raném období dítěte vytvořit nezvratné osobnostní rysy, jako agresivitu, citovou labilitu, sebepodceňování a další. Odtud pak pramení emoční nejistota a separační úzkost, jež je kořenem mnoha neurotických poruch. Chyby ve výchově v tomto období se těžko napravují. Diferencují se vztahy k otci, ke starším sourozencům, k prarodičům, dítě si začíná budovat svou roli v rodině.

Nejvýznamnější je v raných fázích dětství zejména emocionální vztah k matce. Později, je významné působení školy a učitele, které mají u jednotlivců odlišnou váhu a důležitost. Postupně klesá vliv rodiny a sílí vliv školy, později vrstevníků a v dospívání se prudce zvyšuje přímý vliv společnosti a kultury. V dospělosti je osobnost relativně nejméně závislá na svém bezprostředním okolí, i když zároveň v mnohém závislá.¹⁷⁵

Osobnost je integrovaný systém vyznačující se jednotou psychického a tělesného, psychického a sociálního a jednotou všech psychických funkcí. Pokud je tento harmonický celek duševního člověka narušen, dochází k rozporuplnému jednání (rozporu mezi slovy a činy), k nepředvídatelnému jednání, k nestálosti jednání v čase, k dezintegrovanosti osobnosti, případně až k rozpadu osobnosti, jak je tomu např. u schizofrenie, kdy se člověk považuje za různé osoby.¹⁷⁶

---

¹⁷⁴ ŠNÝDROVÁ, I. *Psychodiagnostika*. Praha: Grada Publishing, 2008, s. 24-26.

¹⁷⁵ ŠNÝDROVÁ, I. *Psychodiagnostika*. Praha: Grada Publishing, 2008, s. 25-26.

¹⁷⁶ VÍZDAL, F. *Techniky poznávání osobnosti*. Brno: IMS, 2005, s. 7.

4.3 Struktura a dynamika osobnosti

Struktura osobnosti je uspořádaný celek vlastností nebo-li dispozic a vztahů mezi nimi, které jsou relativně stálé a ovlivňují prožívání a chování člověka.

Struktura osobnosti se vytvořila spolupůsobením vrozených dispozic a vnějších vlivů. Je tvořena:

- a) schopnostmi,
- b) charakterovými vlastnostmi,
- c) temperamentovými vlastnostmi,
- d) aktivačně-motivačními a volnými vlastnostmi, které vytvářejí zaměřenost osobnosti a jsou součástí tzv. dynamiky osobnosti.

Uvnitř struktury osobnosti se organizují zkušenosti a s nimi související chování, které ovlivňují hodnocení. Na základě svého zpracování zkušeností a na základě ponaučení z nich hodnotíme další objekty.¹⁷⁷

Schopnosti

Psychické vlastnosti, které umožňují člověku naučit se různým činnostem a úspěšně je vykonávat. Každá schopnost se projevuje v nějaké činnosti a pro vykonávání každé činnosti člověk potřebuje určité předpoklady, vlohy, schopnosti, případně nadání a talent.¹⁷⁸

Člověk se rodí s určitými vrozenými a zděděnými předpoklady, které se v průběhu jeho života rozvíjejí. Biologicky vrozený předpoklad pro utváření schopností se nazývá vloha. Při příznivých společenských a výchovných podmínkách, se vlohy mění ve schopnosti, které umožňují člověku vykonávat různé činnosti.

Schopnosti tedy nejsou vrozené, ale rozvíjejí se na základě vloh záměrným i bezděčným působením prostředí. Záleží na druhu i množství podnětů, s nimiž se jedinec ve svém vývoji setkává.¹⁷⁹

---

¹⁷⁷ VÍZDAL, F. *Techniky poznávání osobnosti*. Brno: IMS, 2005, s. 7.

¹⁷⁸ VÍZDAL, F. *Základy psychologie*. Brno: IMS 2009, s. 158.

¹⁷⁹ ŠNÝDROVÁ, I. *Psychodiagnostika*. Praha: Grada Publishing, 2008, s. 33.

Se schopnostmi velmi úzce souvisejí **dovednosti**. Dovednosti jsou speciálnější než schopnosti a rychleji se osvojují. **Nadání** je soubor dobře rozvinutých schopností, které umožňují jedinci výborný výkon v odpovídajícím druhu činnosti. Nadání je často chápáno jako mimořádně velká vloha. **Talent** představuje ještě vyšší stupeň rozvinutých schopností a je předpokladem pro vynikající výsledky v určité oblasti. Mimořádně rozvinutý talent je označován jako **genialita**.

Schopnosti lze rozlišit:

- abstraktní - dovednosti využívat pojmů, verbálních a symbolických prostředků,
- praktické - dovednosti zacházet s konkrétními předměty,
- sociální - dovednosti chápat lidi a vyjít s nimi.¹⁸⁰

Jiné třídění:

- obecné schopnosti – ztotožňují se s inteligencí, i schopnost učit se, tvořit, myslet¹⁸¹
- speciální schopnosti – verbální, numerické, prostorová představivost, percepční pohotovost, paměťové, psychomotorické a umělecké schopnosti.

Intelligence – velmi důležitá obecná schopnost, schopnost vyrovnat se s novou, neobvyklou situací, chápat vztahy a souvislosti mezi jednotlivými jevy. Důvtip, chápavost, bystrost, přizpůsobivost vůči změně.¹⁸²

Emoční inteligence – schopnost vyznat se sám v sobě i v ostatních, vnitřní motivace ke zvládnutí emocí vlastních i cizích (sebeuvědomění, motivace, seberegulace, empatie, společenská obratnost), promítá se do všech oblastí lidského života. V rodině se klíčové dovednosti vytvářejí a tříbí nebo se naopak rozvinout nemusí. Empatičtí a emočně zralí lidé vynikají zejména v profesích, kde je třeba vést a pečovat o lidi.

Tvořivost, kreativita – zvláštní komplex schopností, na který je v současné době kladen značný důraz. Kreativita přináší nová, neotřelá, zajímavá řešení. Překážkou tvořivosti se může stát i nepříznivý citový stav – zklamání, trvalý pocit neúspěšnosti.¹⁸³

---

¹⁸⁰ ŠNÝDROVÁ, I. *Psychodiagnostika*. Praha: Grada Publishing, 2008, s. 34.

¹⁸¹ STŘELEČ, S. a kol. *Kapitoly z rodinné výchovy*. Praha: Fortuna, 1992, s. 159.

¹⁸² ŠNÝDROVÁ, I. *Psychodiagnostika*. Praha: Grada Publishing, 2008, s. 36.

¹⁸³ ŠNÝDROVÁ, I. *Psychodiagnostika*. Praha: Grada Publishing, 2008, s. 44-45.

Charakter

Vlastnosti, které vystihují povahu (individuální zvláštnosti) jedince, nebo vlastnosti, které úzce souvisejí s morálkou a regulují jeho chování. Odvozen z řeckého slova chara-sein, což znamená vrývat nebo vtisknout tedy něco, čím je jedinec poznamenán.

Lze je popsat prostřednictvím vztahů člověka:

- k sobě samému,
- k druhým lidem,
- k práci,
- k hodnotám (k morálce, k životnímu prostředí, k majetku, k penězům, ke světu).¹⁸⁴

Charakter není vrozený, utváří se kolem třetího roku dítěte, v období tzv. sebeuvědomování, v období prvního vzrodu. V charakteru je obsažena celá osobnost, všechny její dílčí složky a tedy také inteligence, temperament, motivy, postoje.

Charakter označuje tu složku osobnosti, která se projevuje v jednání člověka. Dochází k zvnitřnění původně vnějších požadavků na chování, na vnitřní přesvědčení. Rozhodující vliv má rodina, její způsob života a uplatňovaný styl výchovy. Později vliv předškolních zařízení, školy, vrstevníků, vlivy společnosti, vliv masových sdělovacích prostředků, zájmových a volnočasových aktivit.¹⁸⁵

Piaget rozlišil dvě stádia morálního vývoje jedince:

1. Heteronomní – jednání je určováno normami přejatými od druhých osob, zejména rodičů.
2. Autonomní – jednání je určováno již zvnitřněnými normami.

Podstatou morálního charakteru je svědomí, jestliže se člověk dopustí něčeho nepřipustného, je trestán výčitkami, pocity studu a viny.

Charakter je řídicí složkou osobnosti, zajišťuje nejvyšší kontrolu a regulaci jednání člověka. Projevuje se u sociálně zralé osobnosti, která kontroluje své chování, ovládá své temperamentové projevy a jedná důsledně podle určitých zásad.¹⁸⁶

---

¹⁸⁴ VÍZDAL, F. *Základy psychologie*. Brno: IMS 2009, s. 156.

¹⁸⁵ VÍZDAL, F. *Základy psychologie*. Brno: IMS 2009, s. 157.

¹⁸⁶ ŠNÝDROVÁ, I. *Psychodiagnostika*. Praha: Grada Publishing, 2008, s. 58-60.

Temperament

Soustava vlastností, které se projevují způsobem reagování, chování a prožívání člověka, zejména pak způsobem vzniku a průběhu citových procesů a jejich výrazu (jak snadno city vznikají, jak rychle probíhají a střídají se, jak se projevují navenek např. v mimice, gestikulaci, smíchu, pláči apod.¹⁸⁷

Temperament zahrnuje obecné vlastnosti duševní dynamiky, které výrazně ovlivňují chování a prožívání člověka. Základní znaky struktury, se svými protiklady, jsou:

- celkové citové ladění duševních dějů (libost – nelibost),
- celkové zaměření duševních činností (na vlastní prožívání – na dění v okolí),
- vzrušivost duševních dějů (jejich snadné – nesnadné vyvolání),
- odolnost vzbuzených duševních dějů (do jaké míry jsou – nejsou ovlivnitelné působením jiných vlivů),
- trvalost duševních dějů (do jaké míry přetrvávají – nepřetrvávají po skončení působnosti vyvolávajícího podnětu).

Temperament se chápe jako vrozený základ osobnosti, který zásadním způsobem ovlivňuje schopnost přizpůsobení se měnícím životním podmínkám. Lze jej ovlivňovat učením jen nepatrně, ale může se v průběhu života měnit.¹⁸⁸

Vexliard rozlišuje temperamenty podle schopnosti přizpůsobení prostředí:

- Autoplastia – člověk se přizpůsobuje prostředí:
  - pasivní – výběrově a jednostranně se přizpůsobuje, velmi obtížně se vyrovnává s prostředím, pokud se přizpůsobí, tak provždy,
  - aktivní – velmi dobře se přizpůsobuje jakýmkoli změnám.

---

¹⁸⁷ VÍZDAL, F. *Základy psychologie*. Brno: IMS 2009, s. 153.

¹⁸⁸ VÁGNEROVÁ, M. *Základy psychologie*. Praha: Karolinum, 2005, s. 225.

- Alopastia – člověk působí na prostředí a přizpůsobuje si je:
  - pasivní – je nepřizpůsobivý, chtěl by vše změnit, ale plány nerealizuje,
  - aktivní – velmi dobře se vyrovnává s jakýmkoli prostředím tím, že je mění a přizpůsobuje si je.¹⁸⁹

Obecné rysy temperamentu:

Emoční prožívání – intenzita a hloubka emocí, stabilita a vyrovnanost citových prožitků, vzrušivost a reaktivita, převažující emoční ladění.

Celková reaktivita – intenzita reakcí, stabilita a vyrovnanost chování, impulzivita a bezprostřednost reakcí, osobní tempo.

Vegetativní reakce – jejich intenzita, stabilita a vyrovnanost.¹⁹⁰

Temperamentové vlastnosti ovlivňují prožívání, projevují se v chování a v sociálních vztazích. Ovlivňují chování lidí vůči jiným lidem, způsob chování i způsob zpracování a hodnocení podnětů sociálního charakteru.¹⁹¹

Zaměřenost (aktivačně – motivační vlastnosti – dynamika osobnosti)

Zaměřenost je jádrem osobnosti, je tvořena množstvím motivů činnosti. Proto se také nazývá aktivačně – motivačním systémem osobnosti, resp. její dynamikou. Dynamikou osobnosti rozumíme změny, k nimž dochází v průběhu vývoje a utváření osobnosti.

Každému jednání člověka předchází určitý motiv, který je pohnutkou, příčinou, hnací silou lidského chování. Rozlišujeme vnitřní pohnutky, tj. vrozené reflexy a vnější pobídky (incentivy), těmi rozumíme příkazy, úkoly, odměny či tresty.

Motivy jsou tedy potřeby, zájmy, návyky, názory, přesvědčení, přání, životní a pracovní cíle, ideály, hodnoty, postoje a emoce.¹⁹²

---

¹⁸⁹ ŠNÝDROVÁ, I. *Psychodiagnostika*. Praha: Grada Publishing, 2008, s. 61.

¹⁹⁰ VÁGNEROVÁ, M. *Základy psychologie*. Praha: Karolinum, 2005, s. 217-218.

¹⁹¹ VÍZDAL, F. *Základy psychologie*. Brno: IMS 2009, s. 154.

¹⁹² VÍZDAL, F. *Techniky poznávání osobnosti*. Brno: IMS, 2005, s. 8.

Nejjednoduššími a vývojově nejstaršími motivy lidského chování jsou:

Primární fyziologické potřeby – potřeba dýchání, vody, potravy, sexuální, vyměšování, spánku a další.

Primární psychologické potřeby – potřeba lásky, sdružovat se, ochrany a pomoci, uznání, autonomie, seberealizace, vyhnout se neúspěchu, péče o druhé, prestiže atd.¹⁹³

Motivování je proces, při němž na člověka, působí množství podnětů, které jej podněcují a aktivizují (např. odměňování), resp. určují cíl, směr, intenzitu a trvalost lidského chování nebo jej naopak brzdí a tlumí (např. trestání).¹⁹⁴

Pokud poznáme skutečné motivy lidského chování, porozumíme chování člověka a poznáme osobnost. Osobnost i celá její motivace se mění a vyvíjí. Stejný motiv může vést u různých lidí k odlišnému chování a stejné chování může být u různých lidí vyvoláno různými motivy.¹⁹⁵

Vyšším typem motivačního procesu je volní proces. Snažíme se dosáhnout vytyčeného cíle, hlavní roli má vůle (cílenost, zaměřenost, vytrvalost, snaha, chtění).

---

¹⁹³ VÍZDAL, F. *Základy psychologie*. Brno: IMS 2009, s. 162.

¹⁹⁴ VÍZDAL, F. *Techniky poznávání osobnosti*. Brno: IMS, 2005, s. 8.

¹⁹⁵ VÍZDAL, F. *Základy psychologie*. Brno: IMS 2009, s. 165-166.

4.4 Typy osobnosti

Klasické temperamentové typy byly vytvořeny zhruba před dvěma tisíci lety starořeckými lékaři **Hippokratem a Galénem** a dodnes se k nim mnoho autorů vrací. Rozdělili lidi do čtyř typů v závislosti na tom, která ze základních tělesných tekutin (krev - vzduch, žluč - oheň, černá žluč - země a hlen - voda) u nich převládala:

- **sangvinik** (krev) – rychlé tempo a rychlé střídání prožívání, je živý, veselý, nestálý, společenský, snadno se nadchne, je optimista,
- **choleric** (žluč) – v chování, silné a náhlé emocionální vzplanutí, je vznětlivý, prudký,
- **flegmatik** (hlen) – klidné, vyrovnané prožívání a chování, nízká citová vzrušivost, nepodléhá náladám, je spíše pomalý, ale spolehlivý,
- **melancholik** (černá žluč) – nejméně šťastný typ, pomalost a nevyjasněnost v chování a prožívání, převládá smutná nálada, je pesimista, přecitlivělý, špatně přizpůsobivý.¹⁹⁶

O mnoho let později, ve 20. století, definovali tyto typy svými faktory osobnosti např. H.J.Eysenck a R.B.Cattell, snažili se o hlubší přístup pomocí analýzy osobnostních determinant způsobů chování. Navázali na Jungovo základní zaměření člověka tj. introverze – extraverze.

Eysenck – introverze – extroverze, emoční stabilita – labilita (neuroticismus), inteligence a psychoticismus.¹⁹⁷

Cattell – introverze – extroverze, úzkost – přizpůsobivost,

Shodli se, že existují v podstatě dva základní temperamentové faktory:

1. Extroverze a introverze

Extroverze – rysy, které vedou k zaměřenosti směrem ven (například otevřenost, společenskost, snadná sociální adaptace a kontakt s lidmi, záliba ve změnách a vzrušujících si-

---

¹⁹⁶ ŠNÝDROVÁ, I. *Psychodiagnostika*. Praha: Grada Publishing, 2008, s. 62.

¹⁹⁷ VÁGNEROVÁ, M. *Základy psychologie*. Praha: Karolinum, 2005, s. 229.

tuacích, činnostech, sebeprosazování) a přispívají k aktivnímu přístupu jedince k předmětům a jevům vnějšího prostředí.

Introverze – rysy, které vedou k zaměřenosti dovnitř, do sebe, na svůj vnitřní svět (prožitky, city, myšlenky) a přispívají k odklonu jedince od vnějšího prostředí, ke stažení se do sebe.¹⁹⁸

2. Obecná emocionalita (citlivost, úzkostnost)

Emoční labilita (neuroticizmus) - lehce vyvolatelné a silně probíhající emoce, které však neodpovídají síle podnětu a jsou nevyvážené, projevují se rozladami, rozmrzelostí, přecitlivělostí, úzkostí a neklidem.

Emoční stabilita – projevuje se naopak přiměřenými emočními reakcemi a jejich vyrovnaností.¹⁹⁹

Emocionalitu lze pokládat za zvláštní dimenzi temperamentu. Emocionalita a emotivita je chápána jako citlivost vůči situacím, které vzbuzují emoce.

Podle Guiforda jsou primárními faktory emocionality:

- Emocionální stabilita – klid, trpělivost, vyrovnanost, uvolněnost, málo kolísavé nálady.
- Nedostatek kooperativnosti – nedůvěra, nedostatek tolerance vůči druhým, žárlivost, zlomyslnost, hledání chyb u druhých, neposkytnutí pomoci.
- Bázlivost - pocity viny a snížená sebedůvěra, bojácnost, úzkostnost, deprimovanost.
- Nervozita (napětí) – prudké změny nálad, zvýšené emoční napětí, silné kolísání nálad, sklíčenost, napětí a vzrušení.
- Sebekontrola – zvýšené sebeovládání – zkouší řešit známé problémy novým způsobem, nepoddává se těžkostem, dodržuje sliby.

---

¹⁹⁸ ŠNÝDROVÁ, I. *Psychodiagnostika*. Praha: Grada Publishing, 2008, s. 63.

¹⁹⁹ ŠNÝDROVÁ, I. *Psychodiagnostika*. Praha: Grada Publishing, 2008, s. 62.

Emocionalita je trvalejší vlastnost osobnosti a určuje především dynamiku prožívání emocí, tj. citlivost, hloubku prožívání, jeho délku v čase a doznívání, častost, stálost emocí a přiměřenost emočních reakcí dané situaci. Určuje také vnější projev emocí, sílu jejich výrazu. Vývojem a učením se temperament přetváří v emocionalitu, která je rozhodujícím činitelem chování. Jedinci jsou buď slabě, nebo silně reaktivní. Nervově labilní osoby jsou většinou silně reaktivní.²⁰⁰

V psychologii nacházíme mnoho dalších přístupů k popisu a výkladu temperamentových vlastností a jejich vzájemných souvislostí.

Kretschmer se zabýval vztahem mezi temperamentem a stavbou těla. Podle něj typ temperamentu vyjadřuje pro osobnost obecně charakteristické projevy afektivity a z ní vyplývající reaktivity. Kretschmerova konstituční typologie rozlišuje:

- **Pyknický typ (cyklotymní)** - nevysoká postava, sklon k hromadění tuku, větší hlava a břicho, kratší končetiny. Je realistický, otevřený, přizpůsobivý, má zájem o okolní svět. Je veselý nebo smutný nálady, reakce jsou přiměřené podnětům.

- **Astenický typ (schizotymní)** – štíhlý až hubený, s malou hlavou, dlouhé štíhlé končetiny, vyšší postavy. Kolísá mezi dráždivostí a lhostejností, přecitlivělostí a emočním chladem. Je uzavřený, mlčenlivý, nedružný, vážný, nepřizpůsobivý, reakce nejsou vždy srozumitelné.

- **Atletický typ (viskózní)** – silná kostra, vyvinuté svalstvo. Je pomalý, důkladný, s nedostatkem fantazie, jedná stereotypně, emočními projevy jsou výbušnost až netečnost.²⁰¹

---

²⁰⁰ ŠNÝDROVÁ, I. *Psychodiagnostika*. Praha: Grada Publishing, 2008, s. 65.

²⁰¹ ŠNÝDROVÁ, I. *Psychodiagnostika*. Praha: Grada Publishing, 2008, s. 219-220.

4.5 Osobnost jako součást společnosti

Od narození je člověk obklopen přírodním prostředím i společenským prostředím, které má pro osobnost podstatně větší význam.

Člověk se rodí do prostředí určité rodiny, v raném období jeho vývoje je to nejvýznamnější složka, neboť v ní jsou uspokojovány všechny potřeby dítěte a dítě v něm tráví většinu času. Cílem výchovy je připravit dítě na život ve společnosti.

Procesu včleňování do socio-kulturního prostředí říkáme **socializace**, jeho psychologickým základem je proces sociálního učení, díky němuž získává sociální zkušenosti, které mu umožňují začlenění do společnosti, tzn. adaptovat se na její podmínky.

Při socializaci si člověk osvojuje hodnoty a postoje, dochází k rozvoji poznávacích procesů, k osvojení jazyka, k osvojení potřebných návyků a norem, platných vzorců chování na základě nápodoby a identifikace s lidmi, kteří slouží jako model (např. rodiče). Rozvíjí se vztahy a role, sebekontrola a autoregulace vlastních projevů, tj. vůle, vědomí já. Člověk si osvojuje vlastnosti a kompetence.²⁰²

Sociální učení zahrnuje učení kladným a záporným upevňováním, napodobování a identifikaci, sociální informování, interiorizaci a exteriorizaci a působení příkladů, vzorů a ideálů.

Socializace se odehrává vždy v nějakém prostředí. Toto prostředí může být různé kvality, a proto může vlivem nepříznivých a nežádoucích podnětů dojít k tomu, že se výsledné jednání odchyluje od obecně uznávaných norem.

Primární socializace probíhá v rodině a cílem rodinné výchovy je uvést dítě do příslušného kulturního prostředí a naučit je orientaci v tomto prostředí. Na působení rodiny poté navazuje škola a výchovná zařízení, dále mimo výchovní činitele (vrstevnické skupiny, masmédiá, společenské instituce a různé organizace, společnost jako celek).²⁰³

Proces socializace je nezáměrný a probíhá nahodile a živelně po celý život. Jedná se o každodenní vliv okolí. V průběhu socializace se člověk formou nápodoby a interakce s okolním prostředím postupně začleňuje do společnosti. V procesu interakce dochází

---

²⁰² VÍZDAL, F. *Základy psychologie*. Brno: IMS 2009, s. 169-170.

²⁰³ VÍZDAL, F. *Základy psychologie*. Brno: IMS 2009, s. 16-19.

k sociálnímu učení, kdy pod vlivem vnějších podmínek a na základě svých zkušeností s reakcí na tyto podmínky mění své chování a jednání.

Proces výchovy je naopak vždy záměrný a cílevědomý. Musíme počítat se všemi vlivy, jak s genetickými dispozicemi, tak se spontánně působícími.

Výchova ulehčuje zespolečenštění člověka, ten snadněji přebírá postoje a vlastnosti potřebné pro život ve společnosti.²⁰⁴

V rámci procesu socializace se dostává každý člověk do množství nejrůznějších sociálních kontaktů, které mají různou délku trvání, frekvenci, intenzitu. Dochází k sociální interakci, kterou rozumíme vzájemné působení ovlivňování lidí mezi sebou. K interakci dochází prostřednictvím komunikace.²⁰⁵

Sociální interakce

Vzájemná interakce mezi člověkem a sociálním prostředím i interakce mezi lidmi (mezi-lidské vztahy).

V sociálních interakcích člověk získává sociální zkušenosti:

- učí se různým formám společenského chování,
- učí se sociálním normám,
- učí se orientovat v sociálním postavení lidí a v rolích, které tito lidé zastávají,
- učí se různým společenským rolím, které souvisejí s jeho společenským postavením,
- osvojuje si hodnoty,
- učí se postojům.

Sociální interakce zahrnuje nejen vzájemné působení mezi lidmi, ale i poznávání druhých lidí a sebe sama (sociální kognici) a vzájemnou výměnu informací, tj. komunikaci.²⁰⁶

---

²⁰⁴ KRAUS, B., SÝKORA, P. *Sociální pedagogika I.* Brno: IMS, 2009, s. 18-19.

²⁰⁵ KRAUS, B., SÝKORA, P. *Sociální pedagogika I.* Brno: IMS, 2009, s. 44.

²⁰⁶ VÍZDAL, F. *Základy psychologie.* Brno: IMS 2009, s. 171.

Mezilidské vztahy slouží člověku jako zdroj potřebných informací nejen o světě, ale hlavně o něm samém, a mohou tak ovlivňovat jeho sebepojetí. Vztahy s jinými lidmi uspokojují různé potřeby, k nimž patří:

- potřeba sociálního kontaktu a sounáležitosti s ostatními lidmi,
- potřeba citové jistoty a bezpečí, resp. pozitivní akceptace jinými lidmi,
- potřeba seberealizace, uznání,
- potřeba sdílet společný zájem a cíl.

Síť mezilidských vztahů vytváří sociální strukturu, základními prvky jsou sociální statusy (pozice) a role.

Statusem se rozumí postavení člověka v sociální struktuře dané jeho pohlavím, věkem a společensko-ekonomickým postavením.

Role zahrnují normou vymezené, v této pozici očekávané, dovolené a vyžadované chování. Rozlišujeme role získané, ty jsou dány věkem, pohlavím, zdravotním stavem a volitelné, které mají větší význam, vybrané na základě vlastního rozhodnutí, člověk zůstane svobodný, nebo se ožení, stane se učitelem, rodičem, přítelem apod.²⁰⁷

Sociální poznávání (vnímání – percepce)

Při poznávání druhých lidí nejsme nestrannými a objektivními pozorovateli. Dochází k určitým chybám, k nim patří stereotypy, haló efekt, první dojem, Pygmalion efekt atd. Obraz, který si vytváříme o druhém člověku je vždy zkreslen, tím že se na něm podílí nejen vnímání, ale i další psychické procesy (např. představivost, myšlení, paměť, intuice) a psychické stavy.²⁰⁸

Sociální komunikace

Vzájemné sdělování informací mezi dvěma nebo více subjekty. Zdrojem informací o druhém člověku není jen to, co říká (komunikace slovní), ale i to, jak se chová (komunikace neslovní). Záleží i na tom, jak je jeho chování interpretováno druhými. Objektivní

---

²⁰⁷ VÍZDAL, F. *Základy psychologie*. Brno: IMS 2009, s. 174.

²⁰⁸ VÍZDAL, F. *Základy psychologie*. Brno: IMS 2009, s. 177.

význam sdělení mohou dotvářet nebo i přetvářet metalingvistické prostředky, např. tón hlasu, mimika, gesta, výraz obličeje atd., které mohou změnit význam obsahu sdělení. Setkáváme se s pojmem zdravá (funkční) komunikace, která přispívá jak k dorozumění, tak i k vytváření dobrých vztahů mezi lidmi. Nebo dysfunkční (nezdravá) komunikace, hádky, výbuchy hněvu, pomluky, lhaní. Pokud je člověk vystaven po delší dobu nezdravé komunikaci, ovlivňuje to jeho poznávání a posuzování druhých lidí. Zdravá komunikace je podmínkou duševního zdraví.

Zvláštním druhem zdravé komunikace je komunikace asertivní, což znamená umět klidně a rozhodně trvat na svých právech. Schopnost prosadit se bez zjevné agresivity. Vědět, že každý má právo udělat chybu, změnit názor, říci nevím a nenechat se vydírat a manipulovat.²⁰⁹

Komunikace je nezbytnou součástí socializace. Probíhá nejprve mezi dítětem a matkou, později se komunikační síť rozšiřuje mezi vrstevníky, spolužáky, spolupracovníky. Řadíme sem i masovou komunikaci, která nás provází po celý život.

Masmédia vstoupila do života každého z nás, provázejí nás doslova na každém kroku, zasahují široké vrstvy obyvatel, celou společnost, celý svět. Jsou významným zdrojem informací, ale i sugestivním nástrojem dezinformací.

Masová média (především televize a internet) ohrožují některými nevhodnými programy postoje a chování nejmladší generace. Dochází k devalvaci hodnot a ke ztrátě mravní zodpovědnosti, k otupování a deformování estetického citění a vkusu. Předkládají dětem virtuální realitu jako skutečnou a ty ji pak napodobují.

Životní styl zahrnuje hodnotovou orientaci, projevuje se v chování i ve způsobu využívání materiálních i sociálních životních podmínek. Důležitým ukazatelem životního stylu jsou i sociální interakce, vztahy s lidmi v okolí, s jednotlivci i sociálními skupinami. Na utváření životního stylu má vliv v první řadě rodina a rodiče. Dalšími činiteli s velkým vlivem jsou vrstevnické skupiny a multimedia.²¹⁰

Volný čas je významnou oblastí života ale i výchovy. Na základě trávení svého (nejen)volného času v životě hovoříme také o kvalitě života, kterou tímto můžeme pozitivně ovlivňovat a snažit se o dosažení zdravého způsobu života. Aktivní trávení volného času

---

²⁰⁹ VÍZDAL, F. *Základy psychologie*. Brno: IMS 2009, s. 179-181.

²¹⁰ KRAUS, B., SÝKORA, P. *Sociální pedagogika I*. Brno: IMS, 2009, s. 45-51.

napomáhá ke snížení vlivu rizikových faktorů. Způsob odpočinku, rekreace a zábavy se odráží i ve studijních a pracovních výkonech člověka, mohou kladně ovlivňovat i partnerské vztahy a výchovu dětí v rodině.

Charakter trávení volného času se neustále mění. Změny jsou spojeny s nástupem nových médií. Pro starší generaci je hlavním médiem pro trávení volného času televize a u mládeže jsou to nové informační a komunikační technologie jako osobní počítač, internet, nebo mobilní telefon. Pod vlivem těchto médií dochází ke změně komunikace a vnímání.

Rodina je pro dítě a mladého člověka prvním prostředím, které má vytvářet příznivé podmínky pro jejich volný čas. Při neorganizovaném trávení volného času dochází k úrazům dětí a ke vzniku sociálních deviací, tj. nežádoucího jednání vůči sobě, druhým lidem, majetku či přírodě. Mladí lidé experimentují s drogami, z nudy překračují zákon, dopouštějí se šikany svých vrstevníků, příslušníků jiných etnik, krádeží apod. Smysluplné a aktivní trávení volného času má tedy i určitou preventivní hodnotu.²¹¹

---

²¹¹ KRAUS, B., SÝKORA, P. *Sociální pedagogika I*. Brno: IMS, 2009, s. 50-55.

II. PRAKTICKÁ ČÁST

5 VÝZKUM

5.1 Cíl výzkumu

V empirické části je cílem zaměřit se na výchovné styly uplatňované v různých typech rodinného prostředí a jejich dopad na osobnost dítěte. Zjistit, jakým způsobem mohou různé rodinné podmínky, (např. složení rodiny - rodina úplná, neúplná, doplněná, stabilita rodiny - pevná, narušená, rozvrácená, uplatňovaný výchovný styl, nebo rozdílná sociálně ekonomická situace, počet sourozenců, projevovaný zájem o dítě atd.), ovlivnit osobnost dítěte.

S ohledem na povahu tématu, byla zvolena metoda kvalitativního výzkumu, který popisuje psychické děje a snaží se o důkladnou analýzu s cílem podat vysvětlení těchto jevů ve všech souvislostech.

K získání informací o poznávaném člověku byla použita metoda rozhovoru, která nám umožňuje hlouběji poznat osobnost zkoumaného. Jeho vnitřní prožitky, názory, potřeby, motivy, zájmy, postoje, hodnotovou orientaci, osobní zkušenosti, průběh dosavadního života apod. Zároveň musíme počítat s tím, že informace, které nám o sobě poznávaný člověk sděluje, podléhají subjektivnímu zkreslení, ať úmyslnému, neboť chce být viděn v lepším světle, nebo neúmyslnému, kdy si nevzpomene na všechny okolnosti.

Byl zvolen plánovaný, strukturovaný rozhovor s předem připravenými otázkami, kladenými ve stanoveném pořadí a odpovědi byly zaznamenávány na připravený záznamový arch s možností výběru odpovědí. Tato metoda umožňuje snáze srovnávat a vyhodnocovat odpovědi od různých osob. Účelem je zhodnocení rodinného prostředí, ve kterém dítě vyrůstá a jeho vlivu na rozvoj osobnosti dítěte.

Znění výzkumných otázek:

- Mají na vývoj osobnosti dítěte vliv uplatňované styly výchovy v rodině?
- Jaký vliv na rozvoj osobnosti mají funkčnost, složení a stabilita rodiny?
- Jakou roli při vývoji osobnosti dítěte hraje sociálně ekonomická situace rodiny?

5.2 Charakteristika výzkumného vzorku

Výzkumný soubor zahrnuje 8 rodin, byl vybrán záměrně z různých typů rodinného prostředí (rodiny úplné, neúplné, pevné, narušené, s rozdílnou sociálně ekonomickou situací, apod.), kde se dnes nacházejí děti ve stáří 18 – 23 let. Děti vyrůstaly ve stejné době, a je tedy možné porovnat, jak tyto podmínky rodinného prostředí působily na jejich rozvoj osobnosti.

5.3 Řízené rozhovory

Jiří, 21

Bydliště: u rodičů

Dosažené vzdělání: SŠ Gymnázium

Zaměstnání: bez práce, krátkodobé brigády

Osobní anamnéza:

Prenatální vývoj: těhotenství neplánované, bez komplikací (matka 20 let)

Stav a vývoj dítěte: tělesný i duševní stav dobrý

Školní anamnéza:

Začátek školní docházky: odklad - ne

Začlenění do kolektivu: dobré navazování kontaktů, v kolektivu oblíbený

Vztah k učitelům: kladný, přátelský

Školní úspěšnost: do páté třídy velmi dobré výsledky, od šesté třídy přestup na 8leté Gymnázium – problémy, záškoláctví, maturita na podzim

Spolupráce rodičů se školou: velmi dobrá

Postoj ke školní práci: první roky snaživý, ale nesamostatný - úkoly s rodiči, do školy chodí rád – skrz kamarády, později se nepřipravuje, rezignace na vše

Rodinná anamnéza:

Složení rodiny: úplná, jednogenerační, čtyřčlenná

Vztahy s prarodiči: dobré

Funkce rodiny: rodina funkční

Stabilita rodiny: narušená, krize manželství (asi 5 let) (otec – alkohol)

Rodiče: matka 41, otec 44

Vzdělání: matka SŠ, otec SŠ

Profese: matka – administrativní pracovnice, otec – stavbyvedoucí

Rodinný stav: 1. manželství obou rodičů

Osobnost rodičů: bez problémů

Sourozenci: 1 bratr, vlastní, mladší, věk 18

Vzájemné vztahy: dobré, společné zájmy sport, hudba, kamarádi, párty

Podobnosti: podoba vzhled, hlas, tělesná konstituce, oba sportovně založení (tenis, florbal, fotbal, lyžování,..), kamarádští, společenší

Rozdíly: starší - více autoritativní, agresivní, nekomunikativní s dospělými

mladší – ustoupí, aby nebyl problém, více komunikuje, zaměřený umělecky

Charakter bydlení: RD – nově opravený, ve městě

Úroveň bydlení: dítě má vlastní pokoj

Vybavenost: velmi dobrá – nové vybavení, dítě má vlastní PC

Ekonomická situace: dobrá, zabezpečují oba rodiče

Výživa, oblékání, vzhled: velmi dobré, značkové oblečení

Vztahy v rodině:

Zájem o dítě: opravdový, dobrý vztah

Péče o dítě: velmi dobrá (zabezpečeny všechny potřeby)

Styl výchovy: demokratický, dostatečně citově zabezpečený, bez rozmazlování a přetěžování, někdy nejednotný styl – matka určuje hranice, dbá na dodržování, otec ne

Vztah k dítěti: dobrý, vřelý

Výchovné metody: rozhovor, vysvětlování, nesouhlas, odejmutí výhod i tělesný trest

Odměny, tresty: pochvala, povzbuzování, slavnostní oběd, zákaz PC, zákaz jít ven, pohla-
vek

Pomoc rodiny při vzdělávání: ano, asi do 7-8 třídy, později méně

Pomoc dítěte v domácnosti: nádobí, vysávání, občas zahrada

Ambice s dítětem: naučit se povinnosti, pravidelně chodit do práce

Výchovné problémy: od 15 let neúspěchy ve škole, záškoláctví, nekomunikativnost s rodiči, agrese, rezignace na sport

Společné trávení volného času: dříve – víkendy u prarodičů na vesnici, letní i zimní dovolené, návštěvy známých s dětmi, výlety, tenisové tréninky, turnaje,
nyní – společné obědy o víkendech, oslavy narozenin

Aktuální stav:

Cíle: sehnat práci, dokončit autoškolu

Motivace: peníze, osamostatnění, časem auto

Vztah k povinnostem: záporný

Vývoj soc. vztahů: vztahy ke kamarádům, spolužákům velmi dobrý,

k rodičům a autoritám podřídivý, někdy nepřátelský

Zájmy, záliby, trávení volného času: většinu času u PC, sport v TV, stolní fotbálek, kuleč-
ník, kamarádi, párty, pohostinství

Neoblíbené činnosti: ranní vstávání, uklízení, domácí práce

Návyky: nežádoucí – kouření, zahálka, občas alkohol, kouření a distribuce marihuany

Hodnoty: rodina, zdraví, láska, mezilidské vztahy, práce, peníze, pomoc druhým, materiál-
ní hodnoty

Sebehodnocení: milý, přátelský, líný, výbušný, hrubý

Martin, 22

Bydliště: u rodičů, přes týden v pronajatém bytě (5 studentů)

Dosažené vzdělání: SŠ Gymnázium

Zaměstnání: studuje VŠ

Osobní anamnéza:

Prenatální vývoj: těhotenství neplánované, bez komplikací (matka 20)

Stav a vývoj dítěte: tělesný i duševní stav dobrý

Školní anamnéza:

Začátek školní docházky: odklad - ne

Začlenění do kolektivu: dobré navazování kontaktů, v kolektivu oblíbený

Vztah k učitelům: kladný, přátelský

Školní úspěšnost: výsledky vynikající

Spolupráce rodičů se školou: velmi dobrá

Postoj ke školní práci: snaživý, vytrvalý, aktivní, spolehlivý

Rodinná anamnéza:

Složení rodiny: úplná, jednogenerační, čtyřčlenná

Vztahy s prarodiči: z matčiny strany dobré, z otcovy strany přerušené

Funkce rodiny: rodina funkční

Stabilita rodiny: pevná

Rodiče: matka 42, otec 42

Vzdělání: matka SŠ, otec SOU

Profese: matka – vedoucí úseku v prodejně, otec – strojní mechanik

Rodinný stav: 1. manželství obou rodičů

Osobnost rodičů: bez problémů

Sourozenci: 1 sestra, vlastní, mladší, věk 17

Vzájemné vztahy: velmi dobré, svěřují se navzájem, tráví spolu hodně času

Podobnosti: oba sportovně založení, cílevědomí

Rozdíly: starší – skromnější, klidný, nehádá se

mladší – autoritativní, drzá, rebelující, prosazuje své

starší – učení mu jde samo

mladší – učí se dobře, ale dá jí to víc práce

Charakter bydlení: byt 2+1, ve městě

Úroveň bydlení: pokoj společný se sourozencem, nově vybavený

Vybavenost: velmi dobrá, vlastní PC

Ekonomická situace: uspokojivá, zabezpečují oba rodiče

Výživa, oblékání, vzhled: velmi dobré, značkové oblečení

Vztahy v rodině:

Zájem o dítě: opravdový, dobrý vztah

Péče o dítě: velmi dobrá (zabezpečeny všechny potřeby)

Styl výchovy: demokratický, dostatečně citově zabezpečený, bez rozmazlování a přetěžování

Vztah k dítěti: dobrý, vřelý, kamarádský, ochranný s mírou

Výchovné metody: rozhovor, diskuse, vysvětlování, povzbuzování, pohrůžka

Odměny, tresty: pochvala, pohrůžka

Pomoc rodiny při vzdělávání: ano, jen 1.-2. třída

Pomoc dítěte v domácnosti: nádobí, úklid, občas zahrada

Ambice s dítětem: aby vystudoval, co si přeje a měl se dobře

Výchovné problémy: nebyly

Společné trávení volného času: výlety, letní i zimní dovolené, návštěvy známých s dětmi,

hokejové tréninky, zápasy,

nyin – o víkendech společné snídaně, obědy, večeře, oslavy narozenin,

procházky se psem

Aktuální stav:

Schopnosti, dovednosti: komunikativnost, logické myšlení

Cíle: dokončit studium VŠ, spokojený život

Motivace: splnit si cíle

Vztah k povinnostem, k učení, k práci: kladný, bez problémů, zodpovědný, spolehlivý, ale odkládá na poslední chvíli

Vývoj soc. vztahů: vztahy ke kamarádům, spolužákům, k rodičům, k autoritám - bezproblémový, vychází se všemi

Zájmy, záliby, trávení volného času: jazyky, přátelé, sport, ekonomika, politika, cestování

Neoblíbené činnosti: domácí práce, nezajímavé věci

Návyky: nežádoucí – odkládání práce

Hodnoty: zdraví, mezilidské vztahy, rodina, láska, práce, peníze, materiální hodnoty, pomoc druhým

Sebehodnocení: cílevědomý, zodpovědný, spolehlivý, vnímavý, přátelský, komunikativní

Luboš, 18

Bydliště: u rodičů

Dosažené vzdělání: základní

Zaměstnání: studuje SOŠ s maturitou

Osobní anamnéza:

Prenatální vývoj: těhotenství neplánované, bez komplikací (matka 20)

Stav a vývoj dítěte: tělesný i duševní stav dobrý

Školní anamnéza:

Začátek školní docházky: odklad - ne

Začlenění do kolektivu: tichý, v kolektivu oblíbený

Vztah k učitelům: kladný, přátelský

Školní úspěšnost: výsledky dobré, na střední škole – problémy, první dva roky reparát z AJ, ve třetím zlepšení

Spolupráce rodičů se školou: dobrá

Postoj ke školní práci: snaživý, do školy chodí rád

Rodinná anamnéza:

Složení rodiny: doplněná, jednogenerační, čtyřčlenná

Vztahy s prarodiči: z matčiny strany dobré, z otcovy strany horší

Funkce rodiny: rodina funkční

Stabilita rodiny: pevná, občasné problémy mezi partnery

Kontakty s biologickým otcem občas, otec nemá zájem, dítě si musí opakovaně říkat.

Rodiče: matka 38, nevl. otec 48

Vzdělání: matka SŠ, nevl. otec SOU

Profese: matka – pečovatelka v Domově pro seniory, otec – řidič (přes týden pryč)

Rodinný stav: matka – 1. manželství, byla svobodný rodič bez partnera,

otec – 2. manželství

Osobnost rodičů: bez problémů

Sourozenci: 1 bratr, vlastní, mladší, věk 12 – společná matka, jiný otec,

(1 bratr a 1 sestra nevlastní, kontakt pouze se sestrou, bratr problémový)

Vzájemné vztahy: velmi dobré, při problému největší kamarádi, starší vychovává mladšího

Podobnosti: oba vztah ke zvířatům

Rozdíly: starší – potřeba dohled nad učením, nesamostatný

mladší – učení jde samo

Charakter bydlení: RD 2+1, na vesnici (zahrada, kozy, husy, králci, slepice,..)

Úroveň bydlení: pokoj společný se sourozencem, druhý pokoj rodičů, nemají obývací pokoj, společné chvíle v kuchyni

Vybavenost: dobrá, vlastní PC - nemá

Ekonomická situace: uspokojivá, zabezpečují oba rodiče

Výživa, oblékání, vzhled: dobré

Vztahy v rodině:

Zájem o dítě: opravdový, dobrý vztah

Péče o dítě: velmi dobrá (zabezpečeny všechny potřeby)

Styl výchovy: demokratický, dostatečně citově zabezpečený, bez rozmazlování a přetěžování, matka přísný rodič – musí se dodržovat pravidla

Vztah k dítěti: dobrý, ochranný, otec vychovává od 3 let, vztahy dobré, kamarádké

Výchovné metody: diskuse, vysvětlování, přesvědčování, domluva, odejmutí výhod

Odměny, tresty: pochvala, zákaz, občas tělesný trest

Pomoc rodiny při vzdělávání: ano

Pomoc dítěte v domácnosti: práce u zvířat, vaření, úklid

Ambice s dítětem: aby měl maturitu

Výchovné problémy: od 10 let silnější postavy – styděl se, v 7. třídě distribuce marihuany - snaha upozornit na sebe

Společné trávení volného času: výlety (zámky, parník), práce na zahradě, okolo zvířat

nyin – společné obědy o víkendech, oslavy narozenin,

práce na zahradě, okolo zvířat

Aktuální stav:

Schopnosti, dovednosti: umí se zapálit, jít za svým

Cíle: z AJ lepší výsledky, potom postavit dům, mít psy, práci

Motivace: nedělat reparát, mít peníze

Vztah k povinnostem: kladný, snaživý

Vývoj soc. vztahů: vztahy ke kamarádům, spolužákům, k rodinným příslušníkům - ochrannitelský, k autoritám – přátelský, podřídivý, je společenský

Zájmy, záliby, trávení volného času: kamarádka – společné vycházky, kamarádi, starost o zvířata

Neoblíbené činnosti: úklid

Návyky: nežádoucí - kouření, někdy pivo

Hodnoty: zdraví, mezilidské vztahy, láska, práce, peníze, pomoc druhým, materiální hodnoty, rodina

Sebehodnocení: zamilovaný, přátelský, ochránářský, spravedlivý, citlivý, výbušný,

Václav, 22

Bydliště: u rodičů

Dosažené vzdělání: SŠ hotelová, jazyková škola

Zaměstnání: 4 měsíce v Řecku, 6 měsíců číšník v restauraci s penzionem – zaměstnavatel skončil, nyní bez práce

Osobní anamnéza:

Prenatální vývoj: těhotenství plánované, bez komplikací (matka 25)

Stav a vývoj dítěte: tělesný i duševní stav dobrý

Školní anamnéza:

Začátek školní docházky: odklad - ne

Začlenění do kolektivu: tichý, potřeboval čas na rozkukání, v kolektivu oblíbený

Vztah k učitelům: kladný, přátelský

Školní úspěšnost: výsledky dobré

Spolupráce rodičů se školou: dobrá

Postoj ke školní práci: snaživý, do školy chodí rád

Rodinná anamnéza:

Složení rodiny: úplná, nyní jednogenerační, čtyřčlenná (do 10 let dítěte soužití s babičkou)

Vztahy s prarodiči: dobré

Funkce rodiny: rodina funkční

Stabilita rodiny: narušená – dlouhodobé problémy mezi partnery (2 roky matka bydlí s nejmladším synem ve městě v pronajatém bytě)

Rodiče: matka 47, otec 52

Vzdělání: matka SŠ, otec SOU

Profese: matka – učitelka v MŠ, otec – montér ocelových konstrukcí (býval přes týden pryč)

Rodinný stav: 1. manželství obou

Osobnost rodičů: bez problémů

Sourozenci: 2 bratři vlastní, mladší, věk 21 a 15 (oba mladší mají cukrovku)

Vzájemné vztahy: dobré, nejstarší opatroval oba mladší, prostřední žárlil na nejmladšího

Podobnosti: s nejmladším podoba fyzická, s prostředním zájem o sport – fotbal

Rozdíly: nejstarší – jde mu ČJ, zdrženlivější, emotivní, výbušný

    prostřední – jde mu M, pohodový

    nejmladší – dysgrafik, dysortografik, dyslektik

Charakter bydlení: RD, na vesnici, (velká zahrada, domácí zvířata – prase, slepice, králíci)

Úroveň bydlení: pokoj společný se sourozenci

Vybavenost: dobrá, vlastní PC

Ekonomická situace: uspokojivá, zabezpečují oba rodiče

Výživa, oblékání, vzhled: dobré

Vztahy v rodině:

Zájem o dítě: opravdový, dobrý vztah

Péče o dítě: velmi dobrá (zabezpečeny všechny potřeby)

Styl výchovy: demokratický, dostatečně citově zabezpečený, bez rozmazlování a přetěžování, matka důsledná, otec podrývá její autoritu

Vztah k dítěti: dobrý, vřelý

Výchovné metody: diskuse, vysvětlování, domluva, odejmutí výhod, tělesné tresty

Odměny, tresty: pochvala, zákaz, plácnutí

Pomoc rodiny při vzdělávání: ano

Pomoc dítěte v domácnosti: vaření, úklid, práce na zahradě a kolem domu

Ambice s dítětem: aby našel práci a byl šťastný

Výchovné problémy: od puberty vzdorovitost – hádky, když není po jeho

Společné trávení volného času: výlety – hrady, práce na zahradě, okolo domu a zvířat

    nyní – občas o víkendu společné obědy, večere, oslavy narozenin,

    práce na zahradě, okolo domu a zvířat

Aktuální stav:

Schopnosti, dovednosti: zvládání stresových situací - číšník

Cíle: vlastní bydlení daleko od rodičů

Motivace: osamostatnit se

Vztah k povinnostem, k práci: nerad, ale plní v termínu

Vývoj soc. vztahů: vztahy ke kamarádům, spolužákům - dobré, k rodinným příslušníkům - ucházející

Zájmy, záliby, trávení volného času: vaření, fotbal, PC – hry, pohostinství

Neoblíbené činnosti: domácí práce, úklid

Návyky: nežádoucí - alkohol

Hodnoty: peníze, zdraví, materiální hodnoty, mezilidské vztahy, práce, láska a rodina, pomoc druhým

Sebehodnocení: dochvilný, přátelský, po alkoholu agresivní, občas výbušný, zodpovědný, líný

Oliver, 23

Bydliště: u rodičů

Dosažené vzdělání: SŠ

Zaměstnání: nyní student VŠ, 1x-2x týdně brigáda

Osobní anamnéza:

Prenatální vývoj: těhotenství neplánované, bez komplikací (matka 21)

Stav a vývoj dítěte: tělesný i duševní stav dobrý

Školní anamnéza:

Začátek školní docházky: odklad - ano

Začlenění do kolektivu: dobré navazování kontaktů, cítí se dobře v kolektivu

Vztah k učitelům: kladný, přátelský

Školní úspěšnost: výsledky dobré

Spolupráce rodičů se školou: dobrá

Postoj ke školní práci: snaživý, do školy chodí rád

Rodinná anamnéza:

Ve třech letech dítěte se rodiče rozvedli, dítě žilo s matkou, s jejím novým druhem. Vlastního otce s novou ženou navštěvoval. Dítě velice živé, s novým matčíným partnerem problémy. Od 10 let žije u otce a jeho druhé ženy. Oslovuje ji jménem, pokud o ní mluví, tak jako o mámě.

Složení rodiny: doplněná, jednogeneační, čtyřčlenná

Vztahy s prarodiči: funkční

Funkce rodiny: rodina funkční

Stabilita rodiny: pevná

Rozvod: kontakty s matkou 1x za rok

Rodiče: nevl. matka 40, otec 47

Vzdělání: nevl. matka SŠ, otec SŠ

Profese: nevl. matka – administrativní pracovnice, otec – masér

Rodinný stav: (nevlastní) matka 1. manželství, otec – 2. manželství

Osobnost rodičů: bez problémů

Sourozenci: 1 sestra, mladší, věk 14, v nynější rodině - společný otec

1 sestra mladší, věk 16, od matky – vídají se 1x za rok

Vzájemné vztahy: dobré, najdou u sebe útěchu

Podobnosti: podoba po otci, povahově stejní

Rozdíly: starší – učení mu jde snáz, dobrý na matematiku a sport

mladší – musí se víc učit, dobrá na jazyky, je nesportovní

Charakter bydlení: byt, 3+1, ve městě

Úroveň bydlení: dítě má vlastní pokoj

Vybavenost: dobrá, vlastní PC

Ekonomická situace: dobrá, zabezpečují oba rodiče

Výživa, oblékání, vzhled: dobré, značkové oblečení

Vztahy v rodině:

Zájem o dítě: opravdový, dobrý vztah

Péče o dítě: velmi dobrá (zabezpečeny všechny potřeby)

Styl výchovy: demokratický, dostatečně citově zabezpečený, bez rozmazlování a přetěžování

Vztah k dítěti: dobrý, vřelý, kamarádský

Výchovné metody: diskuse, rozhovor, vysvětlování, domluva, odejmutí výhod

Odměny, tresty: pochvala, povzbuzení, zákaz PC, TV, fotbalový trénink – nejhorší trest

Pomoc rodiny při vzdělávání: ano, na základní škole

Pomoc dítěte v domácnosti: nádobí, odpadky, úklid, občas zahrada

Ambice s dítětem: dodělat VŠ

Výchovné problémy: občas lži, do poslední chvíle zapírá, z jedné VŠ vyhozen

Společné trávení volného času: výlety, dovolené, víkendy na chalupě

nyní – společné obědy, oslavy narozenin, víkendy a pomoc na chalupě, vycházky se psem, sportovní aktivity (golf) s otcem

Aktuální stav:

Schopnosti, dovednosti: dobrý sportovec

Cíle: dodělat VŠ, učit TV a biologii

Motivace: práce s dětmi

Vztah k povinnostem, k učení, k práci – na poslední chvíli, ale splní

Vývoj soc. vztahů: vztahy ke kamarádům, spolužákům, k autoritám, k rodinným příslušníkům – dobré, umí si lidi získat, oblíbený i u dětí

Zájmy, záliby, trávení volného času: sport – fotbal, florbal, golf, práce s dětmi – trenér fotbalu, vedoucí na táborech

Neoblíbené činnosti: úklid, domácí práce

Návyky: nežádoucí - nemá

Hodnoty: zdraví, láska, rodina, mezilidské vztahy, pomoc druhým, práce, peníze, materiální hodnoty

Sebehodnocení: přátelský, milý, komunikativní, ochotný

Radim, 22

Bydliště: u rodičů

Dosažené vzdělání: SŠ 8 leté Gymnázium, jazyková škola

Zaměstnání: student VŠ, (třetí VŠ)

Osobní anamnéza:

Prenatální vývoj: těhotenství plánované, bez komplikací (matka 21)

Stav a vývoj dítěte: tělesný i duševní stav dobrý

Školní anamnéza:

Začátek školní docházky: odklad - ano

Začlenění do kolektivu: dobré navazování kontaktů, cítí se dobře v kolektivu

Vztah k učitelům: kladný, přátelský

Školní úspěšnost: na ZŠ výsledky dobré, na Gymnáziu – průměrné, poslední dva roky problémy, reparát z CH, maturita na podzim

Spolupráce rodičů se školou: dobrá

Postoj ke školní práci: spíše pasivní

Rodinná anamnéza:

Složení rodiny: úplná, jednogenerační, čtyřčlenná

Vztahy s prarodiči: funkční

Funkce rodiny: funkční

Stabilita rodiny: narušená, krize manželství (7 let)

Rodiče: matka 44, otec 47

Vzdělání: matka SŠ, otec VŠ

Profese: matka – zdravotní sestra, otec – zemědělský inženýr

Rodinný stav: 1. manželství obou

Osobnost rodičů: bez problémů

Sourozenci: 1 bratr, mladší, věk 18

Vzájemné vztahy: dobré

Podobnosti: oba sportovně založení, lhostejnost ke škole, sklony k problémovému chování

Rozdíly: starší – tichý, ustoupí, umělecky nadaný

mladší – více komunikativní, prosadí si své

Charakter bydlení: nový RD, na vesnici

Úroveň bydlení: dítě má vlastní pokoj

Vybavenost: velmi dobrá - nové, vlastní PC

Ekonomická situace: dobrá, zabezpečují oba rodiče

Výživa, oblékání, vzhled: velmi dobré, drahé značkové oblečení

Vztahy v rodině:

Zájem o dítě: opravdový, dobrý vztah

Péče o dítě: velmi dobrá (zabezpečeny všechny potřeby)

Styl výchovy: demokratický, dostatečně citově zabezpečený, bez rozmazlování a přetěžování, nejednotný, matka zakáže, otec povolí

Vztah k dítěti: vřelý, kamarádský, ochranný – s mírou

Výchovné metody: diskuse, rozhovor, vysvětlování, přesvědčování, křik, odejmutí výhod, i tělesné tresty

Odměny, tresty: pochvala, prarodiče – finance, zákaz PC, TV, jít ven, pohlavek

Pomoc rodiny při vzdělávání: občas na základní škole

Pomoc dítěte v domácnosti: nádobí, úklid, zahrada

Ambice s dítětem: VŠ vzdělání

Výchovné problémy: občas lži, v 16 letech sprejství, po požití alkoholu vandalství, výtržnictví, půjčky peněz – bez splácení

Společné trávení volného času: výlety, zimní, letní dovolené, návštěvy, stolní hry,

nyní – společné obědy o víkendu, rodinné oslavy, občas

pomoc na zahradě

Aktuální stav:

Schopnosti, dovednosti: znalost jazyků, sportovní nadání

Cíle: dodělat VŠ, dobře placená práce

Motivace: mít peníze, mít možnost si pořídit, co chci

Vztah k povinnostem, k učení, k práci – záporný, nedostatečný

Vývoj soc. vztahů: vztahy ke kamarádům, spolužákům – dobrý, je společenský, oblíbený,

k autoritám, k rodinným příslušníkům – horší, nerad se podřizuje

Zájmy, záliby, trávení volného času: s přáteli, sport, PC hry

Neoblíbené činnosti: učení, práce

Návyky: nežádoucí - alkohol, kouření, kouření marihuany

Hodnoty: peníze, zdraví, láska, mezilidské vztahy, rodina, pomoc druhým, materiální hodnoty, práce

Sebehodnocení: přátelský, společenský, oblíbený, líný

Karolína, 23

Bydliště: u rodičů a vlastní byt

Dosažené vzdělání: 8 leté Gymnázium, VŠ – bakalářský program

Zaměstnání: nyní studentka VŠ

Osobní anamnéza:

Prenatální vývoj: těhotenství neplánované, bez komplikací (matka 22)

Stav a vývoj dítěte: tělesný i duševní stav dobrý

Školní anamnéza:

Začátek školní docházky: odklad - ne

Začlenění do kolektivu: dobré navazování kontaktů

Vztah k učitelům: kladný, přátelský

Školní úspěšnost: výsledky velmi dobré

Spolupráce rodičů se školou: dobrá

Postoj ke školní práci: snaživá, vytrvalá, do školy chodí ráda

Rodinná anamnéza:

Složení rodiny: úplná, jednogenerační, tříčlenná

Vztahy s prarodiči: funkční

Funkce rodiny: rodina funkční

Stabilita rodiny: v dětství pevná, před 6 lety otec odešel, vztahy nepřerušeny, o rodinu má zájem, stará se, ale nežije s nimi

Rodiče: matka 45, otec 44

Vzdělání: matka VŠ, otec VŠ

Profese: matka – účetní, otec – majitel firmy

Rodinný stav: 1. manželství obou

Osobnost rodičů: bez problémů

Sourozenci: nejsou, dítě je jedináček

Charakter bydlení: nový RD, na vesnici (jen okrasná zahrada)

Úroveň bydlení: dítě má vlastní pokoj

Vybavenost: velmi dobrá, vlastní PC(ne jeden), TV,..

Ekonomická situace: velmi dobrá, zabezpečují oba rodiče

Výživa, oblékání, vzhled: dobré, značkové oblečení,

k 18. narozeninám auto, při nástupu na VŠ vlastní byt

Vztahy v rodině:

Zájem o dítě: opravdový, dobrý vztah

Péče o dítě: velmi dobrá (zabezpečeny všechny potřeby)

Styl výchovy: demokratický, dostatečně citově zabezpečený, důležitá matka - pevné pouto, stále spolu, otec má hlavní slovo

Vztah k dítěti: vřelý, kamarádský

Výchovné metody: rozhovor, vysvětlování, domluva

Odměny, tresty: pochvala, povzbuzení, dárky

Pomoc rodiny při vzdělávání: občas - na základní škole

Pomoc dítěte v domácnosti: nádobí, úklid

Ambice s dítětem: dobré vzdělání, dobrá práce

Výchovné problémy: nebyly

Společné trávení volného času: výlety, dovolené – většinou jen s matkou,

nyní s matkou – víkendy, rodinné oslavy a vycházky, nákupy, divadla, muzea

Aktuální stav:

Schopnosti, dovednosti: cizí jazyky (angličtina, němčina, španělština)

Cíle: dodělat VŠ

Motivace: hájit právo

Vztah k povinnostem, k učení, k práci – kladný, zodpovědný

Vývoj soc. vztahů: vztahy ke kamarádům, spolužákům – uzavřená, přátele přes facebook,

k autoritám, k rodinným příslušníkům – dobré, poslušná, nekonfliktní

Zájmy, záliby, trávení volného času: četba, studium, PC, přítel

Neoblíbené činnosti: sport, úklid

Návyky: nežádoucí - nemá

Hodnoty: zdraví, láska, rodina, mezilidské vztahy, pomoc druhým, práce, peníze, materiální hodnoty

Sebehodnocení: milá, komunikativní, cílevědomá, spolehlivá, zamilovaná

Tamara, 22

Bydliště: u rodičů

Dosažené vzdělání: SŠ

Zaměstnání: nezaměstnaná, brigáda

Osobní anamnéza:

Prenatální vývoj: těhotenství plánované, bez komplikací (matka 19)

Stav a vývoj dítěte: tělesný i duševní stav dobrý

Školní anamnéza:

Začátek školní docházky: odklad - ne

Začlenění do kolektivu: během 3 let, 3 ZŠ – rozvedená matka, stěhování za prací

Vztah k učitelům: kladný, přátelský

Školní úspěšnost: na ZŠ výsledky výborné, na SŠ – průměrné

Spolupráce rodičů se školou: dobrá

Postoj ke školní práci: snaží se, je vytrvalá

Rodinná anamnéza:

Složení rodiny: neúplná, jednogenerační, tříčlenná

Vztahy s prarodiči: funkční

Funkce rodiny: rodina funkční – až po rozvodu rodičů (otec problémy s alkoholem, ženu bil, po třech letech rozvod)

Stabilita rodiny: rozvrácená, po rozvodu pevná

Rozvod: kontakty s druhým rodičem téměř žádné

Rodiče: matka 42, otec --

Vzdělání: matka SŠ, otec SOU

Profese: matka – prodavačka, manuální práce, sázková kancelář, brigády – o víkendech v prádelně, po nocích účetnictví (otec – řidič z povolání)

Rodinný stav: 1. manželství obou

Osobnost rodičů: matka - bez problémů

otec – alkoholik

Sourozenci: 1 sestra, mladší, věk 20

Vzájemné vztahy: nyní dobré, když se nevidí, tak si chybí

starší - ochránář, mladší na ní citově závislá, v pubertě se nesnesly

Rozdíly: starší – citlivější, introvert, flegmatik, pohodová

kreslení, tanec, flétna, divadlo

silné postavy, blond vlasy

mladší – temperamentní, autoritativní, hádavá i citlivá

aerobic, klávesy, sborový zpěv, keramika

hubené postavy, zrzavé vlasy

V rodině chyběl otec, po emocionální stránce jej nahradil dědeček, po úmrtí nastal zlom, našla si problémového chlapce, chtěla být s ním, začalo záškoláctví, toulání, drogy, agresivita, nerespektování pravidel, půjčování peněz. Začala čtyři SŠ, ne dokončila žádnou z nich, má jen základní vzdělání. Navštěvovala psychologa i psychiatra. Nyní pracuje v restauraci.

Charakter bydlení: svobodárna, podnájem, azylový dům pro matky s dětmi – do 6 let dítěte, později byt ve městě

Úroveň bydlení: poté už má dítě pokoj, společný se sourozencem

Vybavenost: podprůměrná, dobrá

Ekonomická situace: po rozvodu velmi špatná, později uspokojivá, zabezpečuje jen matka

Výživa, oblékání, vzhled: průměrné

Vztahy v rodině:

Otec o děti zájem neměl, žárlil na ně, že se matka věnuje jim a ne jemu. Využíval je k vydirání matky. V opilosti matku bil. Ve třech letech dítěte se rodiče rozvedli.

Zájem o dítě ze strany matky: opravdový, dobrý vztah

Péče o dítě: velmi dobrá (zabezpečeny všechny potřeby)

Styl výchovy: demokratický, dostatečně citově zabezpečený, bez rozmazlování a přetěžování

Vztah k dítěti: vřelý, obě dcery citově na matce visely, pomáhaly jí

Výchovné metody: diskuse, vysvětlování, odejmutí výhod

Odměny: sladkosti, kapesné tresty: zákaz sladkostí a oblíbených činností, odnětí kapesného

Pomoc rodiny při vzdělávání: na prvním stupni ZŠ - ano, později občas

Pomoc dítěte v domácnosti: nádobí, úklid, žehlení

Ambice s dítětem: sehnat dobrou práci, případně dodělat VŠ vzdělání

Výchovné problémy: uzavřená do sebe, v 19 letech alkohol a večírky

Společné trávení volného času: stolní hry, výlety, ke známým na chatu - koupání, les, kino, divadlo,

nyní – problém s časem – směnný provoz, společné oslavy, občas výlet

Aktuální stav:

Schopnosti, dovednosti: komunikativní, dobrák

Cíle: zlepšit jazykové dovednosti

Motivace: lepší pracovní místo

Vztah k povinnostem, k učení, k práci – zodpovědný

Vývoj soc. vztahů: vztahy ke spolužákům – moc si s nimi nerozuměla, musela dřív dospět, rozuměla si se staršími; k autoritám, k rodinným příslušníkům – dobré, bez problémové

Zájmy, záliby, trávení volného času: čtení, filmy, hudba, koncerty, párty

Neoblíbené činnosti: úklid, vaření, domácí práce

Návyky: nežádoucí - kouření, občas alkohol

Hodnoty: rodina, zdraví, láska, pomoc druhým, mezilidské vztahy, peníze, práce, materiální hodnoty

Sebehodnocení: hloubavá, pohodlná, líná, spolehlivá, pomáhá druhým

5.4 Výsledky výzkumu

Výzkum se týká rodinného života, proto rozhovory probíhaly v rodinném prostředí s poznávanými osobami a s jejich rodiči. Pro zjištění informací o dosavadním vývoji, podmínkách a okolnostech tohoto vývoje, byl zvolen anamnestický rozhovor. Jeho prostřednictvím zjišťujeme údaje o samotném jedinci (věk, pohlaví, atd.), údaje o dosavadním vývoji (tělesném, psychickém i sociálním) a údaje o sociálním prostředí, zejména rodině, v němž jedinec vyrůstal. Umožňuje nám tak porozumět, nebo vysvětlit aktuální stav či problémy jedince.

Výzkumný soubor zahrnuje 8 rodin, ve kterých se nacházejí děti ve věku 18 - 23 let. Záměrně byly vybrány různé typy rodinného prostředí, tj. rodiny úplné, neúplné, pevné, narušené, s rozdílnou sociálně ekonomickou situací, apod. Výzkum je zaměřen na prvorozené děti, které vyrůstaly ve stejné době, a je tedy možné porovnat, jak tyto podmínky rodinného prostředí působily na jejich rozvoj osobnosti.

Psychologické výzkumy ukazují, že pořadí, ve kterém se děti rodí, významně ovlivňuje rozvoj jejich osobnosti. Zvláště to platí o prvorozených dětech. Pokud se narodí další sourozenci, musí se vzdát své role „jedináčka“ a rozdělit se o přízeň a lásku rodičů s dalšími dětmi. Je to pro ně velmi bolestná zkušenost, která někdy negativně ovlivní jejich psychiku, zvláště když se jim nedostane dostatečné emoční podpory ze strany okolí. Také rodiče jsou při výchově prvního dítěte málo zkušení a dopouštějí se více přehmatů. V žádné z dotazovaných rodin nedocházelo k závažným **sourozeneckým konfliktům**. Prvorození se chovali ke svým mladším sourozencům spíše ochranářsky.

Z rozhovorů vyplynulo, že téměř všechny zkoumané děti se narodily **matkám kolem 20 roku** a nebyly plánované, tedy sňatek byl uzavřen díky těhotenství matky. Přesto tyto děti byly očekávány a přijímány s láskou. Není divu, že se manželství uzavřená kvůli dítěti, brzy rozpadají. Mladí rodiče se pořádně neznají, dítě je po narození středem pozornosti a může vyvolávat žárlivost partnera, rodina má finanční problémy, apod. Dotazované rodiny tuto situaci ustály, ale problémy nastaly později, většinou v období, kdy děti začaly dospívat a osamostatňovat se.

Posuzované děti **dosáhly** středoškolského **vzdělání**. Polovina z nich pokračuje na VŠ. Jeden z chlapců nastoupil již na třetí VŠ. Vždy při prvních zkouškách zjistil, že to není to pravé. Dva z dotazovaných jsou nezaměstnaní, přivydělávají si pouze příležitostně, krátkodobými brigádami. Jedna respondentka má stálou brigádu. Výjimkou je 18letý chlapec,

který studuje teprve střední školu. Byl zahrnut do výzkumu, neboť pochází z doplněné rodiny.

Všechny **děti bydlí** u svých rodičů, pouze dvě ze studijních důvodů bydlí přes týden samostatně, domů jezdí na víkend. Jeden chlapec pobývá v pronajatém bytě společně s dalšími čtyřmi studenty, jedna dívka má vlastní byt. Vyrůstala jako jedináček, má ráda svůj klid a nevyhledává společnost vrstevníků. Finanční stránka nehraje v této rodině roli, proto dívka není na ubytovně nebo v pronájmu s dalšími studenty.

Dnešní rodiny jsou téměř všechny **jednogeneační**, to platí i o zkoumaných rodinách. Žijí **odděleně od prarodičů**, ale ve většině případů mají funkční vztahy a mohou se na ně obrátit v případě potřeby.

V jedné rodině mají oba **rodiče** vysokoškolské **vzdělání**. V druhé rodině má vysokoškolský titul pouze otec. Tři otcové jsou vyučeni v oboru, zbývající rodiče mají ukončenou střední školu s maturitou. **Osobnosti rodičů** se jeví jako bezproblémové, pouze jeden otec byl alkoholik se sklony k agresivitě. Toto **manželství** se po 3 letech rozpadlo. Poté otec neudržel s dětmi téměř žádné kontakty. Všichni dotazovaní setrvávají v prvním manželství kromě jednoho z otců. Avšak polovina rodin má narušenou **stabilitu**, prochází manželskou krizí, která začala v období puberty dětí a nadále trvá. Ve dvou případech žijí manželé odděleně.

Složení rodin. Dvě rodiny jsou doplněné, jedna otcem, druhá matkou a do obou rodin s novým partnerem časem přibylo i druhé dítě. V rodinách jsou vztahy mezi dítětem a novým rodičem i dětmi mezi sebou dobré. Jedna rodina zůstala po rozvodu neúplná, kde matka měla těžkou situaci. Musela se o dvě dcery postarat sama. Jejich ekonomická situace byla velmi špatná. Matka se stěhovala za prací z jednoho místa na druhé. Bydlela v ubytovnách, podnájmech a azylových domech. Zaměstnání neodpovídalo jejímu vzdělání, dělala podřadné práce, aby uživila své děti. Měla tři zaměstnání, a aby se mohla věnovat dětem, pracovala doma i v noci. Ostatní rodiny jsou úplné a **ekonomickou stránku** zabezpečují oba rodiče. Všichni se snaží dětem umožnit, aby dělaly to, co je baví, měly pěkné značkové oblečení, aby se nelišily od ostatních a aby měly svůj pokoj. Konají tak i na úkor svého soukromí a svých materiálních potřeb. V jedné popisované rodině je ekonomická situace velice dobrá, dítě - jedináček, má všechno, na co si vzpomene, přesto se vyvíjí zdravě, bez problémů, bez známek rozmazlenosti, povýšenectví apod. Avšak děti z extrémně chudé a extrémně bohaté rodiny se lišily v oblasti sociálních vztahů. V obou přípa-

dech se děti jeví spíše introvertně, nerozuměly si se svými vrstevníky a cítily se lépe ve společnosti dospělých.

Polovina zkoumaných rodin **bydlí** na vesnici, polovina ve městě. Dvě rodiny z vesnice jsou majetnější, mají nový rodinný dům skvěle vybavený, každý z rodičů vlastní auto, zahradu jen okrasnou. Děti z těchto rodin tráví volný čas stejně jako děti z města. Rodiče je vozí do kroužků, aby se nenudily. V rodinách, kde mají velké zahrady, pěstují plodiny na přivýdělek nebo se starají o mnoho domácích zvířat, mají děti více povinností. Musí pomáhat a po vyučování tráví většinu času s rodiči na zahradě. Jsou zvyklé pracovat a vědí, že pokud se chtějí mít lépe, musí pro to něco udělat. Děti z města navštěvují do určitého věku řadu kroužků, ale v dospívání většinou na vše rezignují a chtějí být s vrstevníky. Sportovní dresy vymění za značkové džíny a trička, fotbal, tenis a jiné sporty za kulečnick a vasedávání v pohostinstvích. To samozřejmě neplatí pro všechny.

Jedna dívka je jedináček, jeden chlapec má dva **sourozence**. Ostatní sledované děti mají jednoho mladšího sourozence. Vztahy mezi sourozenci jsou kamarádké, navzájem si rozumí, svěřují se navzájem se svými starostmi, v případě konfliktu se podporují, najdou u sebe útěchu. I ti, kteří se hádají, když jsou spolu, pokud se delší dobu nevidí, chybí si.

V rodinách je **zájem o dítě** opravdový, mezi rodiči a dětmi je dobrý **vztah**, vřelý, kamarádký, ochranný - v pravé míře. **Péče** je velmi dobrá, zabezpečuje všechny potřeby. Většina rodičů **pomáhala dětem** alespoň v prvních letech školy s úkoly, i když každé dítě je jiné. Některému dítěti stačila pomoc v prvních dvou letech, jiné potřebovalo pomoc do deváté třídy. Spolupráce rodičů se školou byla také dobrá ve všech rodinách. Všechny děti byly vedeny k **pomoci v domácnosti** s nádobím, úklidem, alespoň občas k práci na zahradě. Rodiče dle svých možností **trávili s dětmi mnoho chvil**, pořádali výlety a jezdili na dovolené. Vozili děti na tréninky, sportovní turnaje či zápasy, hráli s nimi různé hry, apod.

Dle výsledků rozhovorů můžeme děti rozdělit do dvou skupin. První skupinu tvoří děti, které dnes se svými rodinami netráví tolik času a spíše vyhledávají společnost svých vrstevníků. Společnými chvílemi pak zůstávají jen víkendové obědy a rodinné oslavy. Druhá skupina zahrnuje děti, které přestože jsou dospělé, tráví většinu času v rodinném kruhu. Chodí na společné procházky a výlety i dnes v dospělosti.

Rozdíly shledáváme například v **ambicích s dítětem**, kdy někteří rodiče požadují dosažení vysokoškolského vzdělání, jiným postačí, když se dítě naučí povinnosti a pracovní morálce, ale ze všeho nejvíce si všichni přejí, aby jejich dítě bylo šťastné.

Další rozdíly nalezneme i v **odměňování a trestání** dětí. Ze záznamů z rozhovorů bylo zjištěno, že nejpoužívanějšími výchovnými metodami byly metody slovního působení, jako vysvětlování, diskuse, rozhovor a metody povzbuzování, nejčastěji pochvalou a společnou činností. Finanční odměny či dárky byly používány jen výjimečně a spíše od prarodičů. Co se týče trestů, nejvíce používané byly pohružky a zákaz oblíbených činností. Jsou rodiče, kteří své dítě nikdy neuhodili, zatímco druzí nejdou pro ránu daleko. Dnes se již vyhýbáme názoru, že my jsme byli také bití jako malí a nic se nám nestalo, tak proč bychom to nemohli aplikovat na svých dětech. V současnosti se více dbá na rozumové vysvětlení situace, nebo zákaz oblíbené činnosti, neboť doba ukázala, že násilí vyvolává v dětech jen další agresivitu, nenávisť k rodičům a úniky ke špatné partě, k různým závislostem apod. I rodiče dotazovaných dětí někteří používali fyzické tresty v krajních případech a ve větší míře právě u zkoumaných, prvorozených dětí.

Dospívání je doba velmi složitá nejen pro dospívajícího, ale i pro rodiče. Dospívající začínají být drzí, vzpurní, revoltující, chytří, nepořádní, náladoví. Jsou nejistí, ale vyčleňují se, dělají si své věci, snaží se zbavit zákazů, ale vědí, že jsou stále na rodičích závislí. Chtějí trávit čas ve společnosti svých vrstevníků. Budují si hodnotový systém, musí se vyrovnat s kouřením, alkoholem, sexem a braním různých drog.

V tomto období se mohou projevit nedostatky výchovy, kdy rodiče ztrácí autoritu u dítěte tím, že neprosazují jednotný výchovný styl. Ve všech sledovaných rodinách uplatňují rodiče demokratický **styl výchovy**, kde jsou akceptovány potřeby dítěte a kladené přiměřené požadavky na dítě. Avšak někde dochází k nejednotnému vedení, kdy jeden rodič zakáže, druhý povolí, jeden chce vést dítě k povinnosti a zodpovědnosti a druhý svým jednáním toto narušuje. Nepodporují se, ba naopak jeden podrývá autoritu druhého. Dítě nemá jasné hranice, nemá patřičnou oporu u rodičů a hledá ji jinde. To je špatný přístup, který neprospívá ani dítěti ani rodičům. Většinou se tím ještě více naruší jejich vzájemný vztah. V rodinách, kde je takto narušená stabilita, mají děti většinou výchovné problémy.

Rozhovory odkryly menší či větší **výchovné problémy** téměř ve všech rodinách. Problémy nebyly shledány u dívky jedináčka. Vyrůstala ve velmi dobře ekonomicky zabezpečené rodině, nemusela čelit sourozeneckým neshodám, o nic se dělit, ani o lásku a přízeň rodičů. Otec byl autoritativní a velmi pracovně vytížený, dívka trávila většinu času s matkou, ke které má silné citové pouto. Výchovné problémy se nevyskytly ani v rodině, kde byl chlapec už od dětství nekonfliktní a znal své cíle, kterých průběžně dosahoval. V jed-

nom případě se vyskytly drobné lži. U ostatních se objevovaly problémy závažnějšího rázu. Neprospívání ve škole, záškoláctví, sprejerství a vandalismus, problémy s alkoholem, experimentování s drogami, rychlé půjčky bez splácení.

Aktuální stav

Představy o budoucnosti se u všech dotazovaných shodují. Studující mají za cíl dokončení studia a všichni bez rozdílů chtějí dosáhnout jediného cíle – najít si dobře placené zaměstnání. Pouze tři zkoumaní mají vytyčeny jasné cíle a představy o své profesi. Ve studovaném oboru se chtějí plně realizovat. Zatímco ostatní považují zaměstnání pouze jako prostředek k finančnímu a materiálnímu zabezpečení, což je pro ně jediný způsob, jak se osamostatnit. Najít si vlastní bydlení a odpoutat se od rodičů, kteří jsou pro ně zdrojem příkazů a povinností, je jejich hlavní prioritou. Vztah k povinnostem je kladný především u děvčat, chlapci mají tendence k odkládání úkolů na poslední chvíli.

Sociální vztahy k vrstevníkům jsou velmi dobré. Dotazovaní jsou společenšší a kamarádšší. Navazují milostné vztahy. Vztahy s dospělými a k autoritám nejsou tak pozitivní, ovšem víceméně je respektují.

V oblasti **zájmové činnosti** lze zkoumané děti rozdělit do dvou skupin. První skupinu tvoří mladí lidé s přesně stanovenými cíli, kteří mají bohaté zájmy. Například cestování, studium cizích jazyků, četbu, sport, ale i aktuální dění ve společnosti. Do druhé skupiny řadíme děti s nejasnými představami o budoucnosti. Tráví svůj volný čas u počítače, hraním her a sledováním filmů nebo se schází se svými přáteli v barech a pohostinstvích. Jen občas si jdou zasportovat. Nejmladší respondent bydlí na vesnici, kde chovají doma mnoho zvířat, rád se věnuje chovatelství. K **neoblíbeným činnostem** patří u všech bez rozdílů pohlaví úklid a domácí práce.

Na otázku **návyky a zlovyky** všichni kromě tří bezproblémových dětí odpověděli, že pijí alkohol, někdy i ve větší míře a kouří. Ve dvou případech dochází i k občasné konzumaci drog.

Ze záznamových listů vyplynulo, že zdraví, láska, rodina a mezilidské vztahy zaujímají u dotazovaných na **hodnotovém žebříčku** první místa. Práce, peníze, pomoc druhým a materiální hodnoty zaujímají místa následující v daném pořadí.

Podobně jako u některých kategorií i u **sebehodnocení** se diferencují ve svých názorech studující z jasně stanovenými cíly. Sami sebe hodnotí jako spolehlivé, zodpovědné, cílevědomé a vzhledem k věku zamilované. Naopak skupina s dosud nekonkrétními cíli vidí sebe sama jako přátelské, společenské, milé a kamarádské, ale zároveň líné, výbušné a hrubé.

Výsledky výzkumu

	Jiří, 21	Martin, 22	Luboš, 18	Václav, 22	Oliver, 23	Radim, 22	Karolína, 23	Tamara, 22
Vzdělání, zaměstnání	SŠ, nezam.	student VŠ	student SOU	SŠ, nezam.	student VŠ	student VŠ -3.	student VŠ	SŠ, brigáda
Bydliště	u rodičů	u rodičů + pronájem	u rodičů	u rodičů	u rodičů	u rodičů	u rodičů + vlastní byt	u rodičů
Těhotenství matky	neplánované	neplánované	neplánované	plánované	neplánované	plánované	neplánované	neplánované
Věk matky při porodu	20	20	20	25	21	21	22	19
Složení rodiny	úplná	úplná	doplněná otcem	úplná	doplněná matkou	úplná	neúplná (6 let)	neúplná od 3 let dítěte
Stabilita rodiny	narušená (5let)	pevná	pevná, občasně problémy	narušená dlouhodobě	pevná	narušená (7 let)	pevná	pevná (po rozvodu)
Sourozenci	1 bratr ml.	1 sestra ml.	1 bratr ml.	2 bratři ml.	1 sestra ml.	1 bratr ml.	žádný	1 sestra ml.
Vzdělání rodičů - matka	SŠ	SŠ	SŠ	SŠ	SŠ	SŠ	VŠ	SŠ
- otec	SŠ	SOU	SOU	SOU	SŠ	VŠ	VŠ	SOU
Kolikáté manželství	1. obou	1. obou	1. matky, 2. otce	1. obou	1. obou	1. obou	1. obou	1. obou
Osobnost rodičů	bez problémů	bez problémů	bez problémů	bez problémů	bez problémů	bez problémů	bez problémů	alkoholík
Charakter bydlení	nový RD město	byť 2+1 město	starší RD 2+1 vesnice zahrada	starší RD vesnice zahrada	byť 2+1 město	nový RD vesnice	nový RD vesnice	byť město
Ekonomická situace	dobrá	uspokojující	uspokojující	uspokojující	dobrá	dobrá	velmi dobrá	velmi špatná, ryjni uspokoj.
Styl výchovy	nejednotný	jednotný	matka přísnější	nejednotný	jednotný	nejednotný	otec autorita	citový
Tělesné tresty	ano	ne	občas	ano	ne	ano	ne	ne
Výchovné problémy	záskoláctví, agrese, distrib. drog	ne	vzdorovitost, distribuce drog	vzdorovitost, agrese	občasně lži	lži, sprejství, vandalismus, půjčky	ne	alkohol v 19 letech

Aktuální stav	Jiří, 21	Martin, 22	Luboš, 18	Václav, 22	Oliver, 23	Radim, 22	Karolína, 23	Tamara, 22
Cíle	autoškola, práce	VŠ	maturnita	vlastní bydlení	VŠ	VŠ	VŠ	zlepšit jazyk. dovednosti
Motivace	osamostatnit se, peníze	spokojený život	peníze, dům	osamostatnit se	učit děti	osamostatnit se, peníze	hájit právo	lepší práce
Vztah k povinnostem	záporný	odkládání	dobrý	odkládání	odkládání	záporný	zodpovědný	zodpovědný
Vztahy k lidem	ke kamarádům výborný, k autoritám horší	bez problémový ke všem	bez problémový ke všem, přátelský	ke kamarádům výborný, k autoritám horší	bez problémový ke všem, přátelský	ke kamarádům výborný, k autoritám horší	bez problémový, lepší ke starším	lepší vztahy ke starším
Zájmy	kamarádi, PC-hry, párty, pohostinství, sport	jazyky, cestování, ekonomika, politika, sport	kamarádka, chovatelství dom. zvířat	PC-hry, pohostinství, občas fotbal	sport, práce s dětmi	kamarádi, PC-hry, párty, pohostinství, sport	čtenba, jazyky, studium, PC, přítel	čtenba, filmy, hudba, párty
Neoblíbené činnosti	úklid, domácí práce	úklid, domácí práce	úklid	úklid, domácí práce	úklid, domácí práce	učení, práce	sport, úklid	domácí práce
Zlozvyky	kouření, zahálka,		kouření, alkohol	alkohol		kouření, alkohol,		kouření, občas alkohol
Hodnoty	rodina, zdraví, láska, vztahy	zdraví, vztahy, rodina, láska	zdraví, vztahy, láska, práce	peníze, zdraví, mat. hodnoty, vztahy	zdraví, láska, rodina, vztahy	peníze, zdraví, láska, vztahy	zdraví, láska, rodina, vztahy	rodina, zdraví, láska, pomoc druhým
Sebehodnocení	přátelský, společenský, líný, hrubý	zodpovědný, cílevědomý, zamilovaný	přátelský, výbušný, zamilovaný	přátelský, zodpovědný, líný, hrubý	přátelský, ochotný, milý, zamilovaný	přátelský, společenský, líný	zodpovědná, cílevědomá, zamilovaná	spolehlivá, ochotná pomoci, pohodlná

Vyhodnocení výzkumných otázek

1. Mají na vývoj osobnosti dítěte vliv uplatňované styly výchovy v rodině?

Dle odpovědí mají na vývoj osobnosti dítěte uplatňované styly výchovy stěžejní vliv. Ve většině z dotazovaných rodin se uplatňoval demokratický styl výchovy, přičemž se jako výchovné metody používaly především metody slovního působení (vysvětlování, rozhovor, diskuse) a metody povzbuzování (pochvala, společná činnost, odměna). Nejčastější formou trestů byla pohružka nebo zákaz oblíbené činnosti. V mladším věku někteří rodiče používali i tělesný trest.

Závažnější než občasné plácnutí je nejednotný styl výchovy, kdy jeden rodič zakáže, druhý povolí, jeden chce vést dítě k povinnosti a zodpovědnosti a druhý svým jednáním toto narušuje. Nepodporují se, ba naopak jeden podrývá autoritu druhého. Tento přístup dětem neprospívá. Dítě nemá jasně stanovené hranice, nemá patřičnou oporu u rodičů a hledá ji jinde. To dokazují i zjištěné výsledky, kde v rodinách s nejednotným stylem výchovy mají děti problémy.

2. Jaký vliv na rozvoj osobnosti mají funkčnost, složení a stabilita rodiny?

Z dotazovaných rodin dvě rodiny byly doplněné. Jedna otcem, druhá matkou. Časem do obou rodin přibylo i druhé dítě. Vztahy mezi původními a novými členy byly bezproblémové, neměly tudíž negativní vliv na rozvoj osobnosti dítěte.

V prvních letech manželství byly rodiny funkční, vztahy byly harmonické, členové se respektovali a v rodině panovala příjemná atmosféra, což mělo na rozvoj osobnosti dítěte pozitivní vliv. Lze říci, že docházelo k vzájemnému uspokojování duševních potřeb všech členů rodiny. Stabilita rodiny byla narušena až postupem času, kdy se začaly projevovat nedostatky ve výchově, nejednotnost uplatňovaných stylů a děti, které vyrůstaly bez pevně stanovených hranic, začaly mít výchovné problémy. Docházelo k nenaplňování potřeb rodičů ze strany dítěte, a tím byly ovlivněny vztahy a postoje rodičů k dítěti. Dostaly se tak do začarovaného kruhu rodinného nesouladu.

Z uvedeného vyplývá, že na rozvoj osobnosti dítěte má mnohem větší vliv funkčnost a stabilita rodiny než její složení. Pokud jsou v rodině vyrovnané a stále citové vztahy, ať v rodině úplné, neúplné či doplněné, osobnost dítěte se vyvíjí zdravě.

Důkazem je rodina, kde matka vytrhla děti ze špatné rodinné atmosféry rozvodem, aby je ochránila před opakovanými traumatickými zážitky. Neúplnost rodiny byla tak pro vývoj dětí nejlepším řešením.

3. Jakou roli při vývoji osobnosti dítěte hraje sociálně ekonomická situace rodiny?

Dobré materiální podmínky zajišťují lepší životní styl. Děti z lépe ekonomicky situovaných rodin navštěvovaly řadu kroužků, rozvíjely se po stránce kulturní, umělecké, společně s rodiči cestovaly, což jim dávalo více podnětů pro rozvoj osobnosti. Zatímco druhá skupina dětí ze sociálně slabších rodin takové podněty neměla.

Ze zkoumaných rodin se po stránce sociálně ekonomické odchylovaly od průměru dvě rodiny. V jedné rodině byla ekonomická situace extrémně neuspokojivá, zatímco rodina druhá byla ekonomicky velmi dobře zabezpečena. V obou rodinách se děti lišily od dětí z ostatních rodin v oblasti sociálních vztahů. Jevily se spíše introvertně, nerozuměly si se svými vrstevníky a cítily se lépe ve společnosti dospělých.

Přesto si myslím, že tyto podmínky nejsou při rozvoji osobnosti dítěte rozhodující. Ať již byla sociálně ekonomická situace rodiny více či méně uspokojivá, nejpodstatnější úlohu při výchově zaujímá především funkčnost, stabilita a celkové emocionální klima rodiny.

ZÁVĚR

Domovem člověka je svět, do kterého se narodil a v němž má prožít svůj život. Domov je místo, kde se cítíme sami sebou, kde je nám dobře s lidmi, s nimiž se máme rádi, kteří nám poskytují pocity jistoty, bezpečí a klidu. Domov je vždy takový, jací v něm žijí lidé a jak se k sobě chovají.

Matějček uvádí, že dobrý domov je jednou z podmínek šťastného dětství. Jedním z předpokladů pro dobré, zdravé utváření lidské osobnosti.

Základy osobnosti se formují od raného dětství. Na formování se podílí množství vnějších i vnitřních činitelů, které se vzájemně prolínají. Lidé mají různé zděděné a vrozené zvláštnosti tělesné a psychické, různé vlohy a dispozice, které v průběhu individuálního vývoje rozvíjejí na základě interakce s prostředím. Rodina je prvním prostředím, se kterým přichází dítě do styku. Prostředí rodiny je důležité, neboť nese odpovědnost za to, jakým člověkem se dítě stane. Rodinu lze chápat jako místo pro rekreaci, odpočinek a další činnosti, pro které není mnohdy třeba velkých finančních nákladů. Stačí jen být vybaveni láskou ke svým dětem, nezbytnou trpělivostí, důsledností, humorem a tvořivostí. Rodina je základním prostředím, jehož vliv později doplňují další instituce, jako jsou předškolní zařízení, základní školy, zájmové a sportovní kroužky. Rodina tedy plní nejdůležitější úlohu ve vývoji a výchově dítěte.

Ideální je, když rodina funguje jako celek, kde má svou pevnou roli matka, otec a sourozenci, kde má dítě pocit jistoty i pocit, že je milováno. Zde si dítě vytváří představy o charakteru vztahů mezi lidmi, zde se formují kořeny celoživotní psychické stability. Ani rodina neúplná nebo dočasně funkčně narušená neznamená pro dítě osudovou tragedii, ale současně platí, že dobře fungující rodina je nenahraditelná. Rodina je pro dítě nejen modelem sociálních vztahů, ale dítě v ní získává také první zkušenosti s pracovní činností a s prožíváním pocitu povinnosti.

Výchova je dílo náročné, ale krásné a nikdy nekončící. Úloha rodiče a vychovatele je jednou z nejtěžších životních rolí, na kterou nikdo není připravován a proto značná část rodičů vychází ze svých životních zkušeností. Drží se vzorů, kterými byli sami vychováváni jako děti. Změny společenských podmínek, ve kterých vyrůstají dnešní děti, ovšem vyžadují jiné výchovné přístupy. Jde o prohlubování vztahů k sobě samému, k rodině i společnosti, ke světu. Dnešní děti mají situaci ztíženou v tom, že když odejdou ze školy, musí čelit nezaměstnanosti a pokud se brzy nenaučí pracovat, mají problém najít ve svém životě

smysl. Proto je v současné době rodinné výchově věnována mnohem větší pozornost. Téměř denně se setkáváme s problematikou výchovy dětí v rodině na stránkách denního tisku, v televizi i rozhlase. Objevily se nové tituly knih, které rodičům dávají nahlédnout do pedagogiky a psychologie rodinné výchovy.

Důležitou podmínkou zdravé výchovy je spokojenost rodičů, opírajících se o manželskou soudržnost. Rozumí-li si vzájemně rodiče, volí zpravidla shodné výchovné přístupy a přiměřená výchovná opatření. Dokáží-li rodiče být vůči dětem nároční a zároveň citliví, nevznikají v dětech pocity méněcennosti s únikovými tendencemi, děti jsou sebevědomé a nevybočují z hranic stanovených pravidel. Dítě stále potřebuje mít základní pocit, že ho rodiče milují takové, jaké je, že ho přijímají i s jeho chybami. Rodiče mají velký vliv na to, jestli dítě půjde později životem jako sebevědomý člověk, který ví, co chce a co může.

Děti zrcadlí naši lásku. Jestliže jim projevujeme lásku, ony ji vracejí. Když ji neprojevujeme, nemohou ji ani vrátet. Jestliže je naše láska bezpodmínečná, opětvují ji bez podmínek. Pokud je milujeme jen za určitých podmínek, opětvují ji stejným způsobem.

Jedním z cílů našeho životního snažení by mohlo být dosáhnout toho, že jednou naše děti uznají, že byly vychovávány správně a budou své děti vychovávat stejně, jak byly vychovávány samy. Proto je třeba se vyhnout v rodinné výchově některým nesprávným postupům.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- [1] ASHNEROVÁ, L., MEYERSON, M. *Když rodiče příliš milují*. Bratislava: INA, 1995, 302 s., ISBN 80-85680-56-4.
- [2] BAKOŠOVÁ, Z. *Sociální pedagogika jako životná pomoc*. Bratislava: Stimul, 2005, 220 s.
- [3] BALCAR, K. *Úvod do studia psychologie osobnosti*. Chrudim: Mach, 1991, 217 s.
- [4] BIDDULPH, S. *Tajemství výchovy šťastných dětí*. Praha: Portál, 1999, 136 s., ISBN 80-7178-334-X.
- [5] BIDDULPH, S. *Výchova kluků*. Praha: Portál, 2006, 155 s., ISBN 80-7367-161-1.
- [6] BRABLCOVÁ, V. *Manželství, rodina, rodičovství*. Praha: Horizont, 1977, 143 s.
- [7] CAMPBELL, R. *Potřebuji tvou lásku*. Praha: Návrat domů, 1996, 119 s., ISBN 80-85495-63-5.
- [8] CLOUD, H., TOWNSEND, J. *Děti a hranice*. Praha: Návrat domů, 2009, 195 s., ISBN 80-04-25236-2.
- [9] DUNOVSKÝ, J. *Dítě a poruchy rodiny*. Praha: Avicenum, 1986, 139 s., 80-040-86.
- [10] FORWARDOVÁ, S. *Když nám rodiče ničí život*. Praha: Motto, 2008, 343 s., ISBN 978-80-7246-417-3.
- [11] HORKÁ, H. *Výchova pro 21. století*. Brno: Paido, 2000, 127 s., ISBN 80-85931-85-0.
- [12] HOSKOVCOVÁ, S., SUCHOCHLEBOVÁ RYNTOVÁ, L. *Výchova k psychické odolnosti dítěte*. Praha: Grada Publishing, 2009, 218 s., ISBN 978-80-247-2206-1.
- [13] HUČÍK, J., HUČÍKOVÁ, A. *Kazuistika v speciální pedagogice*. Ružomberok: Pedagogická fakulta Katolíckej univerzity v Ružomberku, 2008, 160 s., ISBN 978-80-8084-365-6.
- [14] JŮVA, V. *Stručné dějiny pedagogiky*. Brno: Paido, 1994, 77 s., ISBN 80-901737-7-2.
- [15] KOHOUTEK, R. *Pedagogická psychologie*. Brno: IMS, 2006, 267 s.
- [16] KRAUS, B. *Základy sociální pedagogiky*. Praha: Portál, 2008, 216 s., ISBN 978-80-7367-383-3.
- [17] KRAUS, B., Sýkora, P. *Sociální pedagogika I*. Brno: IMS, 2009, 63 s.
- [18] KUBIČKA, L. *Psychologie školního dítěte a jeho výchova v rodině*. Praha: Státní zdravotnické nakladatelství, 1963, 206 s.

- [19] LACA, S. *Sociální pedagogika*. Brno: IMS, 2011, 211 s.
- [20] MATĚJČEK, Z. *Děti, rodina a stres*. Praha: Ministerstvo zdravotnictví ČR, 1994, 214 s.
- [21] MATĚJČEK, Z. *Dítě a rodina v psychologickém poradenství*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1992, 223 s., ISBN 80-04-25236-2.
- [22] MAZÁNKOVÁ, L. *Typologie výchovných potíží*. Brno: IMS, 2007, 46 s.
- [23] MERTIN, V. *Výchovné maličkosti*. Praha: Portál, 2011, 216 s., ISBN 978-80-7367-857-9.
- [24] MÜHLPACHR, P. a kol. *Sociální pedagogika II*. Brno: IMS, 2011, 252 s.
- [25] MÜHLPACHR, P. *Sociopatologie*. Brno: IMS, 2009, 194 s.
- [26] NOVOTNÝ, J. S. *Psychologie zdraví a duševní hygiena pro sociální pedagogy*. Brno: IMS, 2009, 106 s.
- [27] OURODA, K. *Základy pedagogiky*. Brno: IMS, 2003, 164 s.
- [28] PALOVČÍKOVÁ, G. *Sociální psychologie II*. Brno: IMS, 2009, 146 s.
- [29] PELIKÁN, J. *Hledání těžiště výchovy*. Praha: Karolinum, 2007, 175 s., ISBN 978-80-246-1265-2.
- [30] PREKOPOVÁ, J. *Prvorozené dítě*. Praha: Portál, 2009, 159 s., ISBN 978-80-7367-516-5.
- [31] SATIR, V. *Kniha o rodině*. Praha: Práh, 1994, 350 s..
- [32] SCHAEFFEROVÁ, E. *Co je rodina?* Praha: Návrat domů, 1995, 178 s., ISBN 80-85495-41-4.
- [33] SLEIGH, J. *Rodičovský průvodce dospíváním*. Hranice: Fabula, 2008, 119 s., ISBN 978-80-86600-49-9.
- [34] STŘELEČEK, S. a kol. *Kapitoly z rodinné výchovy*. Praha: Fortuna, 1992, 157 s., ISBN 80-85298-84-8.
- [35] ŠNÝDROVÁ, I. *Psychodiagnostika*. Praha: Grada Publishing, 2008, 147 s., ISBN 978-80-247-2165-1.
- [36] ŠOLCOVÁ, I. *Vývoj resilience v dětství a dospělosti*. Praha: Grada Publishing, 2009, 102 s., ISBN 978-80-247-2947-3.
- [37] ŠPAŇHELOVÁ, I. *Komunikace mezi rodičem a dítětem*. Praha: Grada Publishing, 2009, 101 s., ISBN 978-80-247-2698-4.

[38] VÁGNEROVÁ, M. *Základy psychologie*. Praha: Karolinum, 2005, 350 s., ISBN 80-246-0841-3.

[39] VÍZDAL, F. *Techniky poznávání osobnosti*. Brno: IMS, 2005, 50 s.

[40] VÍZDAL, F. *Základy psychologie*. Brno: IMS 2009, 186 s.

SEZNAM PŘÍLOH

PI. Záznamový list.

PŘÍLOHA P I:

ZÁZNAMOVÝ LIST

1. ZÁKLADNÍ ÚDAJE

Jméno, věk:

Bydliště: u rodičů, byt, pronájem, podnájem...

Vzdělání: základní, SOU, SOU s maturitou, SŠ, VŠ

Zaměstnání:

II. ANAMNÉZA

Osobní anamnéza:

Prenatální vývoj: těhotenství plánované / neplánované, bez komplikací / s komplikacemi

Stav a vývoj dítěte: tělesný i duševní stav dobrý,

narušen (lehčí vývojové vady, poruchy adaptace,..),

těžce narušen (závažné vývoj. vady, chronická onemocnění, psychiatr. poruchy,..)

Školská anamnéza:

Začátek školní docházky: odklad ano / ne

Začlenění do kolektivu: izolovanost, tichost, těžkosti s navazováním kontaktů, dobře se cítí v kolektivu,..

Vztah k učitelům: kladný / záporný, přátelský / nepřátelský.

Školní úspěšnost:

Spolupráce rodičů se školou: velmi dobrá, dobrá, přiměřená, špatná, žádná

Postoj ke školní práci: snaží se, komunikuje, je vytrvalý, vyrovnaný, aktivní, do školy chodí rád

Rodinná anamnéza:

Složení rodiny: rodina úplná (manželé, druh a družka), neúplná (jednočlenná, 1 z manželů zemřel), doplněná

jedno / více generační, počet členů...

Prarodiče : žijí / nežijí ve společné domácnosti s rodinou

vztahy funkční / nefunkční

Další osoby žijící v domácnosti: jsou / nejsou

Funkce rodiny: funkční, problémová, dysfunkční, afunkční

Stabilita rodiny: pevná (vztahy pevné, trvalé),

narušená (problémy mezi rodiči, nedotýkají se přímo dětí),

rozvrácená (poruchy ve vztahu mezi rodiči, vedou k rozvratu, zasahují do života dětí)

Rozvod: kontakty s druhým rodičem

Rodiče:

Věk: matka   otec

Vzdělání: matka - VŠ, SŠ, SOU, SOU s maturitou, základní, nedokončené

otec - VŠ, SŠ, SOU, SOU s maturitou, základní, nedokončené

Profese: matka   otec

Zaměstnání: kvalifikované, nekvalifikované, bez zaměstnání

Rodinný stav: 1. manželství obou,

manželé - jeden z manželů už byl ženatý/vdaná - kolikrát,

manželé – oba už byli ve svazku – kolikrát,

svobodný rodič bez partnera,

oba svobodní – žijí spolu

Osobnost rodičů: bez problémů,

s problémy (chronické onemocnění, lehčí neurózy, přestupky,..),

patologické (závažné odchylky – invalidita, TČ, alkoholismus,..)

Sourozenci: jedináček

vlastní: počet: jejich věk: mladší, starší

nevlastní: počet: jejich věk: mladší, starší

bez problémů, problémový (postižený,...)

Vzájemné vztahy: žárlivost prvorozeného, upřednostňování mladšího, výhody nevýhody mladších, starších

Podobnosti a rozdíly – osobnostní:

školské:

Charakter bydlení: RD, byt, podnájem, pronájem, společné soužití,... velikost:.....

Lokalita: velkoměsto, město, vesnice, statek, samota,..

Úroveň bydlení: dítě má vlastní pokoj, vlastní postel, prostor, kde má své věci

Vybavenost: velmi dobré, dobré, podprůměrné, nedostatečné

Ekonomická situace: - velmi dobrá, dobrá, uspokojivá, špatná, velmi špatná

- zabezpečují oba rodiče,
- pouze jeden,
- rodina žije z podpory nebo sociálních dávek,
- z vlastních zdrojů

Výživa, oblékání, vzhled - chatrné /drahé oblečení

Zájem o dítě: opravdový (dobrý vztah),

simulovaný,

nadměrný (neadekvátní postoje),

nenávidný, nedostatečný

Péče o dítě: velmi dobrá (zabezpečuje všechny potřeby,

uspokojivá (drobné chyby, nenarušují vývoj),

dostatečná (závady, ale ne trvalé),

špatná (závady, ohrožují vývoj),

velmi špatná (traumatizující, poškozující)

Styl výchovy: autoritativní, liberální, demokratický,

racionálně – emocionální (dostatečně citově zabezpečení)

náročný styl (nadměrné požadavky, přísný rodič)

ochranný styl (nadměrná, až úzkostlivá péče)

lhostejný (citově nenasycený vztah)

zanedbávající styl

zavrhující styl (matka odmítá dítě)

ohrožující styl výchovy (týrání dítěte)

styl nejednotný (otec náročný, matka ochraňující, zasahující prarodiče)

ambivalentní styl (rodič mění jednání vůči dítěti – jeden den ho bije, druhý den ho zahrnuje láskou)

Vztahy v rodině:

vztah rodičů k dítěti: vřelý, ochránářský, kamarádský

výchovné metody: rozhovor, diskuse, vysvětlování, přesvědčování, povzbuzování, domluva, pohrůžky,

křik, mlčení, ignorování, tělesné tresty

odměny a tresty: pochvala, odměna, odejmutí výhod, těl. trest

pomoc rodiny při vzdělávání dítěte: ano, občas, vůbec

pomoc dítěte v domácnosti:

ambice s dítětem:

výchovné problémy:

trávení volného času:

Aktuální stav posuzovaného

Schopnosti, dovednosti:

Cíle:

Motivace:

Vztah k povinnostem, k učení, k práci:

Vývoj soc. vztahů: vztahy ke spolužákům, kamarádům, k autoritám, k rodinným příslušníkům

Zájmy, záliby, trávení volného času:

Oblíbené, neoblíbené činnosti:

Návyky: žádoucí, nežádoucí, práce, hra, zlovyky

Hodnoty: zdraví, rodina, láska, práce, peníze, materiální hodnoty, mezilidské vztahy, pomoc druhým

Sebehodnocení: